

Випуск 1 (03)
2022 рік

Науковий
журнал

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
*ІСТОРІЯ
ТА ПЕДАГОГІКА***

**HUMANITARIAN STUDIES:
*HISTORY
AND PEDAGOGY***

Тернопіль
ЗУНУ
2022

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
історія та педагогіка**

**Випуск 1 (03)
2022**

*Науковий журнал.
Заснований від 24 лютого 2021 р.
Виходить двічі на рік.*

*Затверджено рішенням Вченої
ради ЗУНУ, протокол № 9
від 15 червня 2022 р.*

**HUMANITARIAN STUDIES:
history and pedagogy**

**Issue 1 (03)
2022**

*Scientific journal
Is published twice a year*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24844-14784Р від 07.04.2021 р.*

Науковий журнал «Гуманітарні студії: історія та педагогіка» розміщено
в міжнародних каталогах та наукометричних базах: GoogleScholar, Index
Copernicus, НБУВ.

Електронний варіант журналу:
<http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua>
<http://www.irbis-nbu.gov.ua>

Головний редактор:

ГОМОТЮК Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Заступники головного редактора:

БІЛОВУС Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РЕБУХА Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Відповідальний секретар:

НЕДОШИТКО Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Історія

ГОМОТЮК Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

БІЛОВУС Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ДАЦКІВ Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, академік Академії соціальних наук України, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет (Україна)

КЛІШ Андрій Богданович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна)

МАСЛАК Володимир Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна)

ПАСІЧНИК Михайло Степанович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Українська академія друкарства, м. Львів (Україна)

ПЕРЕДЕРІЙ Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка (Україна)

ФЕДЬКОВ Олександр Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (Україна)

ЮРІЙ Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Україна)

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

РУЖАНСЬКІ Мечислав, доктор історичних наук, професор факультету права та адміністрації Вармінсько-Мазурського університету (Ольштин, Республіка Польща)

РЕМБЕЖ Марек, доктор габілітований, професор Сілезького університету в Катовіцах (Республіка Польща)

МАТУРКАНІЧ Патрік, доктор філософії, проректор з наукової роботи Університету прикладної психології в м. Терезін (Чеська Республіка)

Педагогіка

РЕБУХА Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВОЛОШИНОВ Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна)

ГЛАДУШ Віктор Антонович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (Україна)

КАЛАУР Світлана Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності; керівник Центру післядипломної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

КУЧЕР Світлана Леонідівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, Криворізький державний педагогічний університет (Україна)

ЛАВРЕНТЬЄВА Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро) (Україна)

МАСЛІЙ Олег Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, заступник начальника Військової академії (м. Одеса) з навчальної роботи – начальник навчального відділу (Україна)

РІДКОДУБСЬКА Ганна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет (Україна)

РОМАНИШІНА Оксана Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

ЦАРИК Ольга Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ШУКАТКА Оксана Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

ЩЕРБЯК Юрій Адамович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

АКІМ'ЯК Амантус, доктор габілітований, професор теологічного факультету в Кошицах, теологічного інституту в Спіській Капітулі Католицького університету в Ружомберку (Словаччина)

СЛІВА Славомір, доктор філософії, декан економічно-гуманітарного факультету Академії прикладних наук Вищої школи Управління та Адміністрації в Опольє (Республіка Польща)

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ

Ivan ZULIAK, Andriy KLISH

ANTI-SOVIET ACTIVITIES OF JEWISH RELIGIOUS
COMMUNITIES IN THE USSR (1945S–1950S) 6

Марія КАРМАЗІНА

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ
ПРЕЗИДЕНТСТВА: ДОСВІД ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ ЗЛАМУ СТОЛІТЬ 24

Володимир ЯРИЧ

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ. 41

Віталій ЗНАК

ОСНОВНІ ЕТАПИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ І НАТО (1991–2021) 64

Slawomir BYLINA

BISKUP PODLASKI, ABP JAN MARCELI GUTKOWSKI
OBROŃCA WIARY PRZED CARATEM 89

LESYA BILOVUS, Oksana HOMOTIUK

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION AS A COMPONENT OF CULTURAL
POLICY: A GLOBAL VIEW 97

ПЕДАГОГІКА

Оксана РОМАНИШИНА, Оксана КАРАБІН

ВИКОРИСТАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ

В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ 119

Віталій РУДИНСЬКИЙ

ЗМІСТОВНО-СМИСЛОВЕ ПОЛЕ ПОНЯТТЯ «ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ»

ТА МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ 128

Тетяна ТРОФІМУК-КИРИЛОВА, Аліна КАРПЮК, Світлана ЧИБИРАК

ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ

ВИЩОЇ ОСВІТИ (З ДОСВІДУ ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ) 140

Юліана ШИНКАРИК

СВІТОГЛЯДНО-ФОРМУЮЧІ ВПЛИВИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ 155

ZUZANA BUDAYOVÁ

LIEČEBNÁ PEDAGOGIKA VERZUS SOCIÁLNA PRÁCA.

ICH PRIENIK A CHARAKTERISTIKA 168

Olga TSARYK, Nataliia RYBINA

CHALLENGES OF THE INTERFERENCE IN TEACHING

FUTURE INTERPRETERS 177

ІСТОРИЯ

УДК 94(477) «1945–1950»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.006>

Ivan ZULIAK

Ternopil, Ukraine

ORCID: (<https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>)

Andriy KLISH

Ternopil, Ukraine

ORCID: (<https://orcid.org/0000-0001-6074-6064>)

ANTI-SOVIET ACTIVITIES OF JEWISH RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE USSR (1945S–1950S)

Annotation. The publication analyzes anti-Soviet activities of Jewish religious communities in UkrSSR during the post-war period. The negative influence of the Soviet State Security on limitation the religious life of Jewish communities in Ukraine in the defined time was examined. It was proved that the anti-Soviet activity of Jewish religious communities was based on combining religious and national aspects, defending the original culture of the Jewish people, involving both internal and external influences in the struggle against the Soviet ideological system.

Key words: Ukrainian SSR, NKDB of the UkrSSR(MDB of the UkrSSR), Jews, Jewish religious communities, synagogues, minyans, arrests, repressions.

Іван ЗУЛЯК

Тернопіль, Україна

ORCID: (<https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>)

Андрій КЛІШ

Тернопіль, Україна

ORCID: (<https://orcid.org/0000-0001-6074-6064>)

АНТИРАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД В УРСР (1945–1950-ТІ РР.)

Анотація. У статті аналізується антирадянська діяльність єврейських релігійних громад в УРСР у повоєнний період. Єврейські релігійні громади, як і інші релігійні структури в Україні окресленого періоду, одними із перших зазнали на собі негативного впливу радянської системи і сталінського диктаторського режиму, які переслідували цілі, пов'язані із ліквідацією не лише їх релігійної самобутності, але й «стирання» національної пам'яті.

Мета статті – дослідити антирадянську діяльність єврейських релігійних громад у повоєнний період.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Галузевого державного архіву Служби Безпеки України.

У другій половині 1940-х рр. вцілілі українські євреї здебільшого повернулися на місця свого проживання; почалося відновлення єврейського життя. Налагоджувалися контакти між громадами, відроджувалися традиційні промисли єврейського населення, які опинилися вкрай необхідними в роки повоєнної розрухи. Аналіз численних архівно-кримінальних справ, опублікованих документів, спогадів, наукових розвідок дозволив виявити формальні та неформальні мотиви, обтяжуючі обставини для переслідувань за релігійною ознакою. Формальний мотив позначався у статті Кримінального кодексу радянської України. Загальним неформальним мотивом була віра. Однак, аналіз неформальних мотивів надає дослідникам можливість визначити коло небезпечної діяльності для більшовицької влади, що проводили духовенство та віруючі.

Антисемітська політика в УРСР особливо посилилася після того, як влада у грудні 1949 р. перейшла до рук першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова. Культивуючи в українському суспільстві антиєврейський психоз, він розпочав нову ідеологічну атаку на євреїв, яких республіканська преса таврувала не лише як «безродних космополітів», «єврейських буржуазних націоналістів», а і як спекулянтів і махінаторів в економічній сфері.

Важливий висновок ґрунтується на тому, що антирадянська діяльність єврейських релігійних громад, в умовах радянської України повоєнного періоду, незважаючи на заборони, переслідування та обмеження функціонування з боку союзних та республіканських органів НКДБ(МДБ) та їх структурних управлінь в областях, ґрунтувалася на поєднанні релігійних і національних аспектів, відстоюванні самобутньої культури єврейського народу, залученні як внутрішніх, так і зовнішніх впливів у боротьбі з радянською ідеологічною системою.

Перспективи подальших досліджень антирадянської діяльності єврейських релігійних громад в умовах радянської України повоєнного періоду ґрунтуються на аналізі й синтезі співіснування цих общин з іншими громадами, залученні до джерельної бази спогадів безпосередніх учасників тих подій.

Ключові слова: УРСР, НКДБ(МДБ), євреї, єврейські релігійні громади, репресії.

INTRODUCTION. The relevance of the studied scientific issue is undoubtedly important and essential for the contemporary understanding of religious identity complex processes of Jewish religious communities in Ukrainian SSR and total control by People's Commissariat of State Security of the UkrSSR (Ministry of State Security) (hereinafter referred to as «NKDB of the UkrSSR» (MDB of the UkrSSR)) for their activities in the post-war period.

Jewish religious communities, like other religious structures in Ukraine during this period, were among the first to experience the negative influence of the Soviet system and Stalin's dictatorship. Both the system and a dictatorial regime were pursuing goals related to not only the elimination of their religious identity, but also the «obliteration» of national memory.

The scientific novelty of the research problem is based on analysis of both the historiographic collection of scientists and archives that are introduced for scientific purposes and aren't new. These materials allow us to assess the total influence of the violent actions by the NKDB (MDB) of the Ukrainian SSR on the Jewish religious communities during the post-war period.

Research analysis. To some extent, some aspects of the studied issue have already been analyzed by scientists. G. Kostyuchenko's works [Костырченко, 1994; Костырченко, 2010], which analyze the reason both Soviet policy in attitude towards the Jews and its dependence on external factors, play an important role in the understanding of state and socio-political processes in relation to the Jewish national minority and in the study of Soviet Jews history in the post-war period. M. Kupovetskyi, who studies demographic processes of the Jews in the USSR, states the main reasons of the Jewish depopulation in the republics such as russification, assimilation, mixed marriages, migration into other regions of the USSR and abroad [Куповецький, 1994]. I. Kreizman directly studied the repression of Soviet power towards Jewish religious community in Lviv during the post-war period [Крейзман, 1994]. V. Voinalovych analyzed the negative influence of Sovietization

on denominational centers in Ukraine (the second half of the 1940's and 1950's) [Войналович, 1997].

M. Mitsel examines the attitude of Soviet power towards Judaism between 1944 and 1981. According to the author, the synagogue was actually the only legal institution that represented the Jewish national minority. That is why Judaism and the synagogue became the object of constant pressure and total control [Мицель, 1998]. Ch. Hoffman, analyzing the Jewish towns of Podillia, claims that the Jewish population of Shargorod escaped the total destruction during the war years and survived from full assimilation and departure from Judaism in the post-war years of Soviet power. First of all, the community traditions were preserved as a result of cooperation between local economic administration, where mostly the Jews worked, and the Soviet authorities, even though the town felt anti-Semitic campaigns, the struggle against religion and Zionism and other ways of solving the «Jewish question» [Hoffman, 2002].

V. Nikolskyi did a historical and statistical research on the repressive activity of the State Security of the USSR in Ukraine (1920s-1950s) [Нікольський, 2003]. O. Bazhan highlighted the repressive policy of the Soviet State Security in the Kyiv region in the 1940s – early 1950's [Бажан, 2008].

The aforementioned issue is quite generalized in the monograph «Jews in Ukraine: History and Modernity» [Євреї в Україні, 2009]. Historical and philosophical development aspects of the Jewish national community in the modern Ukrainian society and Ukraine, its state and level in the context of integration into the conditions of the Ukrainian society and other issues are presented in a collective monograph [Єврейська національна спільнота, 2014].

J. Veidlinger, using the memories of 400 Jews, wrote that despite the Stalinist repressions, the Holocaust, anti-Semitism, the Jewish life in the Ukrainian villages, settlements and cities, where Jews traditionally lived, existed during the post-war period [Veidlinger, 2013]. Ways of struggle against religious structures and its «chekist» segment in the 1920-1950's were investigated by L. Babenko [Бабенко, 2014].

Certain facts about the Jewish life of the city of Lviv during the post-war period, as well as the situation of Jews in Soviet Ukraine during 1945-1991, are concentrated in Internet sources [Казеяк; Україна].

The main archives of the article are from the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine (hereinafter referred to as «TsDAHO of Ukraine») and the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (hereinafter referred to as «HDA SBU»).

Analyzing historiographic works and the source of scientific issues, we make a logical conclusion that the topics under study haven't become the object of comprehensive study by scientists yet.

Presenting main material. In the second half of the 1940s, survived Ukrainian Jews mostly returned to their residency; the Jewish life restoration began. Contacts were established between communities, the traditional crafts of the Jewish

population were revived, which appeared to be extremely necessary during post-war devastation. Craftsmen united in the artels, the ateliers were opened, other forms of small mono-ethnic groups appeared, where it was easier to solve issues related to the respecting Jewish traditions [Казеяк].

The analysis of numerous archival-criminal cases, published documents, memoirs, and scientific explorations allowed to reveal formal and informal motives, aggravating circumstances for religion-based persecution. The formal motive was mentioned in the article of the Criminal Code of Soviet Ukraine. The general informal motive was faith. However, the analysis of informal motives gives researchers the opportunity to define a range of dangerous activities which were conducted by clergy and believers [Бабенко, 2014, С. 284], for the Bolshevik authorities.

The state anti-Semitic policy, anti-Semitism, that swept through the territory of Ukraine, encouraged the formation of the Jewish national minority representatives of nationalistic views. Increasingly, thoughts about the need to restore Jewish education, culture, and religion were heard among the Jews. Particularly radical representatives of this national minority are advocating for the creation of their own national state as the only possible prerequisite for the fulfillment of these tasks. According to many of them, the restoration of national life will be only possible if their historical homeland is returned – Eretz Yisrael (the Land of Israel – a note by the authors) or the creation of a true national autonomy, either in the Crimea or in Birobidzhan [Клейнер, 1995, С. 138].

In 1947 M. Khrushchov was removed from the position of the first secretary of the Central Committee of KP(b)U (Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine) and replaced by L. Kahanovych. That gave hopes to many Ukrainian Jews for change for the better. However, the Jews situation was the same, and in a few months L. Kahanovych was recalled to Moscow, M. Khrushchev returned to the former position and continued the state anti-Semitism policy [Нікольський, 2003]. The policy regarding Jews in the USSR was focused on restriction of their rights and intensifying assimilation [Казеяк].

V. Kostyrchenko noted that in the letter of the demobilized front-line Jews of the city of Kyiv, which arrived in the autumn of 1945 to the Central Committee of the VKP(b) (All-Union Communist Party Bolsheviks) addressed to J. Stalin, L. Beriia and the editor of «Pravda» P. Pospelov. The letter said that «... the German influence is strongly felt. There is no struggle with the political consequences of their political sabotage. There are various nationalists, sometimes with a party membership ticket in their pockets ... Anti-Semitism, which is still unseen in our Soviet reality, is raging here. The word «Yid» or «Beat the Yids» ... is loudly sounding on the streets of the capital of Ukraine, in trams, in trolley buses, in shops, on bazaars, and even in some Soviet institutions» [Костырченко, 2010, С. 138].

The anti-Semitic policy in the Ukrainian SSR was particularly intensified after the first secretary of the Central Committee of the KP(b)U L. Melnykov assumed the power in December 1949. Spreading anti-Jewish psychosis in Ukrainian society, he began a new ideological attack on Jews, who were branded not only as «homeless

cosmopolitans», «Jewish bourgeois nationalists», but also as speculators and schemers in the economic sphere by the republican press [Бажан, 2008, С. 40].

«Studying of the inner life of Jewish religious communities», – P. Vilkhovyi the commissioner of the Council for Religious Affairs under the Council of Ministers of the USSR in the Ukrainian SSR, reported to the Central Committee of the KP(b)U in April 1949, – says that many of these communities are used by non-church element, which sneaks into the leadership of the community, deals with the functions of an entirely unproven religious community, often turning synagogues into nests of nationalistic manifestations» [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 93].

The «Undercover-operational work with Jewish religious organizations report» by People's Commissar of the UkrSSR, Lieutenant-General S. Savchenko, dated November 15, 1946 [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33–43] stated that people in a number of the republic cities of Jewish religious organizations activated during the post-war period. This activity led to the creation of so-called «twenties», which initiated the organization of synagogues, houses of worship, etc. [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33]. According to the State Security bodies, Jewish religious activists, who are usually nationalistic believers, were leading this movement. Some of them lived in Palestine in the past, were supporters of the Zionism movement and were active in restoring Jewish religious organizations [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33].

The opening of synagogues in Kyiv, Lviv, Kharkiv, Zhytomyr, Vinnytsia, Kherson, and other regions and districts of Ukraine, which on February 1, 1946 numbered 60 was the result of the active work of the Jewish religious communities [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33]. There were 20 synagogues, 6 of them functioned officially and the rest – unofficially in Chernivtsi region [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33]. According to other sources, during the 1944-1945, there were 65 synagogues and houses of worship in Ukraine, but officially only 5% of the total number were accepted by the authority [Казеяк].

V. Romantsov writes that according to the population census 1939, the proportion of the Jewish population in Ukraine decreased by 0.5%, but Jews remained an influential ethnos, and even in such areas as Kyiv, Vinnytsya and Kamyanets-Podilsky prevailed over the number of Russians and were the second after Ukrainians, and the number of Jews, who were urban residents, increased to 85.4% [Романцов, 2008, С. 23].

According to V. Kononenko, before the Second World War, Ukrainian Jews were the members of VKP(b), Soviet and party authorities, intellectuals, the leading personnel of enterprises, institutions and organizations. The strong desire of the Jewish national minority to education, the traditional system of public education, was the main reason of their actions [Кононенко, 2012, С. 204].

The facts of «active social activity» by Soviet state security bodies were noticed among the Jewish religious communities of Chernivtsi, Zhytomyr, Kharkiv, Dnipropetrovsk and other Ukrainian cities, as being contrary to the current

legislation. They have often been the only arguments in favor of the closure of synagogues during the general campaign on reducing the network of existing religious buildings. Thus, in Chernivtsi, out of 17 synagogues operating in the first postwar days, in April 1949, only 3 of them continued their functioning. During 1948-1956, 18 constructions of the Jewish cult have ceased to exist in Ukraine [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 94].

The newly created «Board of Jewish Religious Communities» contributed to their founding, sometimes even requiring this from the authorities in an ultimate form. In particular, the activists of the Jewish community in Kyiv, after the opening of the synagogue in Podol, in a letter addressed to the authorized representative of the Council for Religious Affairs at the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR, stated that «... Delaying the issue of the opening of a synagogue in the center is unfair and in the future intolerant ...» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34].

The community leadership in the city of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, using communications, sent a telegram to the chairman of the People's Commissars of the Ukrainian SSR, urging the permission to open the synagogue. The Chernivtsi Rabbinate appealed to the regional executive committee with the requirement to legalize special Jewish schools for the training of religious servants and for establishing ties with the Rabbinate of Moscow city [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34].

Although the removal of the Jewish educational infrastructure in Soviet Ukraine in the late 1930's turned to be final [Єврейська національна спільнота, 2014, С. 188], however, «... the elimination of all parts of the Jewish cultural infrastructure in Soviet Ukraine can be understood as the manifestation of certain political changes without a radical rejection of the fundamental values of the Soviet ideology» [Єврейська національна спільнота, 2014, С. 188].

Similar requirements concerning the synagogues opening have also been received from other Ukrainian settlements [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34]. In addition to the number of synagogues mentioned, Jewish religious communities illegally opened houses of worship – so-called «minyans», 11 of which were found in the capital of Ukraine, the city of Kyiv. They also functioned in Zhytomyr, Zaporizhzhia, Dnipropetrovsk, Mykolaiv, Vinnytsia, Lviv and other regions of Ukraine [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34].

The representative of the Council for the Affairs of Religious Cults in the Vinnytsia region reported in 1947 that when visiting Bershad, he discovered, in addition to the synagogue, two minyans, one of which consisted only of the shoemakers, and the other were tailors [Україна]. Naturally, the synagogues of the time were not enough to meet the religious needs of believing Jews. Under such circumstances, the republic acted dozens of minyans that gathered in private homes and sometimes accounted for up to 60 people. Officially, they were not recognized by state authorities, since the control over their semi-legal activities was much more complicated, and managers and homeowners were constantly

persecuted, taxed heavily, and even subjected to administrative eviction into other settlements [Войналович, 1997, С. 207–226].

The Soviet state security bodies conducted an active struggle with them, sometimes being unsuccessful, as the agents reported on a permanent change of their residence and that their leadership, under the cover of religious activity, actually carried out an aimed nationalist work, established ties with the Zionist organizations in the United States, the United Kingdom and Palestine, illegally conveyed information about the supposedly difficult situation of Jews in the USSR abroad [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34–35].

The leadership of Jewish religious communities attracted intellectuals and youth to their activities and raised them in a religious and nationalist spirit. In particular, the religious Jewish community in Kyiv were rather active regarding this issue, thus cultivating nationalist ideas and conveying information on violations of their religious rights. Members of the board of this community had close contacts with Jewish committees from the United States and Palestine, from where they were sent both legal and illegal parcels through Twersky, a son of one of the prominent Tzadiks [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19, 35]. This became the basis for the establishment by the State Security bodies of the case called «Taliskunty» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 35], which included five persons [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 35–36]. They were mostly Jews, natives of Kyiv, Kyiv and Vinnytsia regions, some of them in the past lived in Palestine and belonged to the Zionist movement, had higher religious education [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 36].

The Taliskunty intelligence case was instituted on the individuals of the ruling Jewish religious community of Kyiv, which, in the opinion of the NKDB (MDB) of the Ukrainian SSR, was carrying out «nationalist and provocative activities» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19]. The most active were Shvariman Lazar Osherovych, its leader, and Shekhtman Itsko Gorshkovych, the rabbi of the synagogue [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19]. The research proved that they had established contacts with Jewish committees in the United States and Palestine, using both legal and illegal opportunities [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19].

For the active development of the Taliskunty intelligence case plan, the State Security bodies recruited the agents «Spinoza» and «Uporny», who, having personal ties to nationalist Jewish religious structures, provided valuable materials about members of the Kyiv religious communities [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 36].

Since Jewish religious communities functioned not only in Kyiv but also in other regionals of the Ukrainian SSR, therefore the State Security bodies began scheduled secret operations with the involvement of proven agents in the regions in order to identify an organized Jewish religious movement. The bodies of the NKDB (MDB) of the Ukrainian SSR focused its attention in Kharkiv, Zhytomyr, Lviv, Vinnytsia and Voroshylovhrad regions. Thus, the administration of the NKDB

(UMDB) of the Ukrainian SSR in the Kharkiv region, on the basis of confidential human sources, instituted an intelligence case called «Displaced Persons», which included four people, Jews, native of Ukraine, including two students of the Kharkiv State University [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 36].

One of the active leaders of the religious Jewish community in Kharkiv was Professor of Architecture Aleksandr Markovich Ginzburg, whom the Soviet government accused of espionage in favor of Germany [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 111]. Not knowing that he was communicating with his close surroundings who actually were State Security agents, he stated that «... the community must exist as a purely religious one, it must necessarily include elderly people, who should pray, and «between the rows» in the activities of the community should take place a national question», «...We need to organize circles, that is, student centers and approach the Jewish youth from a psychological point of view ... inspire young people to love their nation and involve them in studying the Jewish language, but to do so is completely secret» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 37].

Embodying this idea in practical life, O. M. Ginzburg instructed Goldenberg, a student of the Kharkiv State University, to organize a circle for the study of the Hebrew language and Jewish literature [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 111]. Besides studying these subjects, the members of the circle promoted the idea of an independent Jewish state, anti-Semitism in the USSR, possible further Jewish pogroms in the Ukrainian SSR, the establishment of an organization that would protect the rights of Jews, informing the United States and Great Britain about the difficult situation of Jews etc. [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 37]. One of the associate of Ginzburg O. M. – Kohan Mariia aired these views and tried to spread them among the general public [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 111]. Luffman Veniamyn, a member of the circle, an expert of the prosecutor's office in the city of Kharkiv [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 111], stated that «... such a power will not exist for a long time», while expressing negative and offensive expressions against the leaders of the party and the Soviet government [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 37].

Of course, the State Security bodies paid attention to it and began to study the surroundings of these individuals, their connections abroad with the identification of a possible organized underground. Active participation in this process was given to «Voronina» and «Openhe M», the agents of the state security, which enjoyed trust among members of the circle [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 38].

Trying to find an organized underground among Jewish religious communities, the NKDB (UMDB) of the Ukrainian SSR administration in Zhytomyr oblast developed an intelligence case called «Seekers», which included four people – Jews, natives of the city of Malyn [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 38]. In particular, Radomyshl'skyi Moishe-Avrum Yosyfovych, Cherniakhov'skyi Zus Leibovych, Polonskyi Mordukh, Grabar David-Yankel Gershkovych and others [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 112].

State security bodies reported that these individuals systematically gathered in minyans that functioned illegally, sought to organize a structure that would require a permit from the Soviet government for the Jews to move to Palestine. In addition, these individuals carried out a secret census, mainly among Jews who wanted to go to the United States, organized funds for poor Jews, set up correspondence with Jewish committees in the United States and Palestine, disseminated information on the difficult situation of Jews in the USSR, etc. [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 38]. The disclosure of this case was entrusted to such proven security agents as «Mistseva» and «Demchenko» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 38].

Instead, the NKDB (UMDB) of the Ukrainian SSR administration in the Lviv region tried to detect the leaders of the Jewish religious community, which consisted of three persons who were their greatest interest. This, Sobol David Bentsionovych, Raukh Ivan Arnoldovych, Zilberfarb Shmulia Moshkovych [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 113]. By the way, the Lviv Synagogue has restored its existence from the very first days of the city's liberation. In 1944-1945, up to 5 thousand Polish Jews prayed in it, those who returned from evacuation in the eastern regions of the country, and during 1945-1946 repatriated to Poland. Since 1946, the overwhelming majority of the Jewish community in Lviv was composed of those Jews who moved from the eastern regions to their permanent residence. At this time, special attention was paid to the activities of the synagogue and its leadership on the part of State Security bodies [Войналович, 1997, С. 207–226].

«Our Lviv community was then really very active, but the anti-Semitic campaign of 1948 led to severe repressions. That was a dual game: on the one hand, it was a big anti-Semitic campaign, on the other hand, an Israeli ambasada appeared in Moscow. The policy was directed against the state of Israel. In Soviet Russia, in the political sense, Israel was viewed very unfavorably – as a «bourgeois» state» [Казеяк].

According to the materials of the criminal case brought to the head of the community of D.B. Sobol found that he was suspected of «involvement in the agents of American intelligence», was a «regular Jewish nationalist» and belonged to the clerical sect of «Hasidism». In connection with his departure to Poland in October 1945, «Active Zionist» Lev Serebrianskyi was elected head of the Jewish community at the Lviv Synagogue [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 347].

The agency reported that its leader D. B. Sobol organized a voluntary association for the assistance of Jews «The Jewish Religious Community» by concluding the «Charter of the Community in Lviv», which, in particular, emphasized that its main purpose was a) a national-cultural and religious association of the those small number of the Jewish population who managed to protect themselves from the destruction of the German conquerors; b) increase of political, national and cultural consciousness of the Jewish population; c) implementation of various measures to improve the living conditions of the Jewish population; d) community management was carried out by a general assembly, and for a specific leadership and for solving

various issues concerning the Jewish population, a presidium of 11 persons was elected» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 39–40].

The community-based statute «Voluntary Society – Lviv Jewish Community» among its main tasks included the national-cultural and religious association of the Jewish population of the city and the region, the rise of its political, national and cultural consciousness, as well as the implementation of various measures to improve the living conditions. As it was noted in the charter, the community's savings should be formed at the expense of voluntary contributions and donations from its members and from abroad, revenues from charity concerts and lectures [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 317].

However, after analyzing the provisions of the statute, State Security bodies came to the conclusion that it has nothing to do with religious matters, since it has purely political goals [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40].

«Faced with this kind of activity of the Lviv Jewish religious community, we were forced to take the most categorical measures aimed at stopping the illegal phenomena in the community and limiting its activities. In fact, we had to «lock up» its religious life within the limits of the synagogue, not allowing its other manifestations, – Petro Vilkhovyi reported to the governing bodies in the beginning of 1948. At the same time, gradually, but consistently and firmly, we are carrying out the purification of the ritual from everything that is not related to religion, and from harmful remnants of the extreme elements of Jewish religious dogma» [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 323].

However, there were no political goals set out in this statute, but instead, it was envisaged to increase the political, national and cultural consciousness of the Jews, to improve the material and living conditions. And it was quite reasonably, given the situation in which they were in the Ukrainian SSR in the post-war period.

The problem which seriously disturbed the Ukrainian SSR State Security bodies was so-called «Zionism». The Jews declared not only national-cultural and religious autonomy, an increase in political, national and cultural consciousness, but also the improvement of material and living conditions. And that contradicted the Soviet doctrine, the imposition of a communist ideology, that is lifestyle of a «nonreligious» society.

The Soviet authorities regarded «Zionism» as a bourgeois phenomenon. First of all, the Zionists were strictly forbidden to have any contacts with people from abroad. From a legal point of view, organizations did not have any space for free activities [Казеяк].

The NKDB (MDB) of the USSR was making plans to combat the so-called «Zionism». One of its aspects was the «Zion» human intelligence, implemented by the NKDB administration in the Stalin Region. State Security bodies believed that they were combating with the active «Zionists-revisionists». The group included such individuals as: Rothstein Abram Srulovich, the head of the group who was held in a criminal case under the nickname «Ochkastyi», Mendelbaum Rubel Moiseyevich, a member of the group who was held in a criminal case under the nickname

«Kulhavyi», Nessel Semen Moiseyevich, a member of the group, which was held under the nickname «Khytryi» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 70–71].

This group was guided by the idea of Volodymyr Zhabotynskiy, the leader of the Zionist-Revisionist movement, a Jewish writer and publicist, a co-founder of the State of Israel and his armed forces [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 71]. Volodymyr Zhabotynskiy personally did not have any illusions about Soviet power. In fact, he emphasized that «... the Bolsheviks are always inclined to defy opponents in every possible way, forgetting about their own bloody actions. It seems they are raising their prestige in the countries of the European-American world in such way» [Клейнер, 1995, С. 194]. According to I. Melnychuk, Volodymyr Zhabotynskiy was an ardent defender primarily of «cultural nationalism», since he believed that every national culture and language are a precious and indispensable part of world culture. This point of view remained unchanged in his ideology throughout his life [Євреї в Україні, 2009, С. 117]. The members of the «Ochkastyi`s» group sought to organize a mass Zionist movement, held illegal gatherings, where they discussed in an anti-Soviet spirit the situation in the USSR and Poland, where they sought to go as repatriates. According to the human intelligence information, the group leader planned to publish a book «On the activities of the Communists in the USSR» in Poland. The content of book included spyware information [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 71]. Despite the fact that all documents for their departure to Poland were prepared, the NKDB (UMDB) administration in the Stalin Region requested sanctions on their arrest [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 72].

According to intelligence reports, the NKDB (UMDB) administration in Voroshilovgrad region arrested Pozin Hanan Abramovich, a non-partisan Jew, one of the active leaders of the local Jewish religious community, who cooperated with the Gestapo and helped to identify pro-Soviet-minded people during the German occupation. That citizen received the term of punishment that is 15 years of hard labor [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42].

It was virtually impossible in the UkrSSR to secure the national-cultural and religious separation of Jews by law and to increase their political, national and cultural consciousness. So the community leadership tried to improve the material and living conditions of the Jewish population in Lviv through the American Society «Joint», which sent them 400 parcels [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40]. The Office of the NKDB of UkrSSR (UMDB of the UkrSSR) in Lviv region was rereading all their correspondence. In particular, in one of the letters of the Lviv Jews, it was written that «The war has made its way, the streets were filled with Jewish blood, today we are disapproved. Nobody recognizes us, nobody needs us. We are torn up, barefoot and weary» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40].

State security bodies found that responsible members of the Soviet authority were part of the Lviv Jewish religious community. In particular, two people were reported: Shtakelberg Isaac, the Communist, Deputy Director of restaurants and dining halls, and Serebrianskyi Lev, non-party man, a representative of the General

Office in the western regions of Ukraine and Moldavia [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 115].

The agents of the Soviet secret services also reported that Zilberfarb, the head of the synagogue, tried to turn it into a center of concentration of Jews who came from the eastern regions of the Ukrainian SSR for the further processing of documents for their departure to Poland and to the place of residence for this category of people [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40]. According to the NKDB (UMDB) administration in Lviv region, community leaders were attracting Jewish youth to nationalistic work. Thus, one of its active members, Natan Limpel, a student of the Lviv State University [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 115], who organized a group of seven young people and preached the unity of the Jewish nation among them, stated that «... Jews do not have a motherland, but we do not need that one, where we live. At the front Jews were fighting not for the Soviet Union, but for international Jews» [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41].

In response to the situation, the local district executive committee canceled the statute of the Jewish religious community and dissolved the presidium, and its active members fell under the «watchful eye» of the NKDB (UMDB) administration in the Lviv region. Since the connections of this community were international, the state security authorities involved in this case recruited an agent «Lev» who enjoyed their unlimited trust and had serious personal contacts with the leadership of the Joint Society in Tehran and the United States. Authorities also attracted the agent «Strunovich» and others [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41].

The NKDB (UMDB) administration in the Vinnytsia region focused its attention on one of the local rabbis who lived in the city of Mohyliv-Podilsky during the German occupation and maintained links with Bronshtein, the resident of Bucharest, from whom he received money and things, which were transmitted by virtuous man Sharaga [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41]. The Fifth Division of the Second Directorate of the NKDB (MDB) of the USSR was aware that the representatives of the Istanbul Office of the Palestine Relief Society to the Jews were trying to establish contacts with this rabbi. The NKDB (MDB) of the USSR tried to establish these connections for the disclosure of an organized underground Jewish movement and to find out sources of its support abroad [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42].

The NKDB (MDB) of the USSR was working for ending the activities of Jewish religious communities and fighting anti-Soviet and nationalist sentiments in their surroundings. The NKDB was expanding the network of agents and identifying their links with foreign intelligence, primarily English [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 43].

At that time, the NKDB (MDB) of the USSR knew that most of the Jewish religious communities of the Ukrainian SSR were trying to establish not only the connection from abroad, but also to strengthen it within the republic. They were looking for ways to cooperate with the community of Kyiv, considering it to be the leading center of Jewish religious communities. Instead, the leadership of the Kyiv Jewish

religious community was making efforts to cooperate with similar communities in the cities of Kharkiv and Moscow [ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42].

In May 1948, in some cities of Ukraine Jews staged solemn worship because of the establishment of the state of Israel. During the worship there was a funeral prayer for the Jews who died in the Eretz-Israel. The apparatus of the authorized Council for Cults under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR considered «the organization of special prayer meetings on the establishment of the state of Israel as a kind of rallies organized by a nationalist element». According to the secret informants, the initiator of the celebrations was the activity of the Lviv religious community. In particular, at the end of May 1948 a public lecture «Events in Palestine» took place in Lviv; among the most typical questions of the students were the following: «Is it possible to emigrate from the USSR? Will Soviet citizens of Jewish nationality emigrate into the state of Israel for a joint struggle for the consolidation of democracy and peace? Will the Jewish Legion in the USSR be organized? Is there a real possibility of organizing military aid to the Jewish people of Israel and what is being done for this in the world and in the USSR?» and other [Україна].

In the end of 1948, Jewish religious communities in Ukraine began to receive letters from the Israel diplomatic mission in Moscow, which covered the international and internal situation of Israel, mass repatriation, support of Jews in many countries of the struggle of the Jewish state for independence. Jews were spontaneously gathering in many places, for example, in the apartment of Rabbi Shenkar in the city of Lviv. They were hotly discussing the prospects of national life. Attempts to organize donations in favor of Israel were made in the cities of Lviv and Chernihiv. All this caused the sharp discontent of Soviet authorities, the expression of which was the strengthening of repression [Нікольський, 2003].

CONCLUSIONS. Thus, despite the prohibition of NKDB (MDB), persecution and restriction of the functioning, the anti-Soviet activities of Jewish religious communities in the conditions of Soviet Ukraine of the postwar period were based on a combination of religious and national aspects, advocacy of the original culture of the Jewish people, the involvement of both internal and external influences in the struggle against the Soviet ideological system.

Bibliography

1. Костырченко Г. В. *В плену у красного фараона: Политические преследования евреев в СССР в последнее сталинское десятилетие. Документальное исследование. Москва: Международные отношения, 1994. 400 с.*
2. Костырченко Г. В. *Тайная политика Сталина: Власть и антисемитизм. Москва: Междунар. отношения, 2001. 779 с.*
3. Костырченко Г. *Сталин против «космополитов». Власть и еврейская интеллигенция в СССР. Москва: РОССПЭН, 2010. 415 с.*

4. Куповецький М. Особливості етнодемократичного розвитку єврейського населення України в другій половині ХХ століття. *Філософська і соціологічна думка*. 1994. №5–6. С.165–185.
5. Крейзман И. Послевоенные репрессии Львовской иудейской громады. *Єврейська історія та культура в Україні. Матеріали конференції (Київ, 8–9 грудня 1994)*. К., 1995. С. 98.
6. Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х – 50-ті роки ХХ ст.). З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1997. №1/2. С.207–226.
7. Мицель М. Общины иудейского вероисповедания в Украине (Киев, Львов: 1945–1981 гг.). Київ: Інститут юдаїки, 1998. 261 с.
8. Hoffman Charles E. *Red Shtetl: The Survival of a Jewish Town Under Soviet Communism*. New York: American Jewish Joint Distribution Committee, 2002. 223 p.
9. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження: Монографія. Донецьк: Вид-во Донец. нац. ун-ту, 2003. 624 с.: табл.
10. Бажан О. Г. Репресивна політика радянських органів держбезпеки на Київщині у 1940-х – на початку 1950-х років. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2008. Том 91. Історичні науки. С. 35–42.
11. «Євреї в Україні: історія і сучасність». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 березня 2009 р.). Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 230 с.
12. Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: Монографія. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2014. 376 с.
13. Jeffrey Veidlinger. *In the shadow of the shtetl: small-town Jewish life in Soviet Ukraine*. Bloomington; Indianapolis: Indiana university press, 2013. 385 p.
14. Бабенко Л. Технологія боротьби з Церквою (1920 – початок 1950-х рр.): «чекістський» сегмент. Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції: Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ / [Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур]. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 248–300.
15. Казеяк І., Косцьельська А., Квєценъ Д., Швенк А. Почати все спочатку після Шоа: єврейське життя Львова після 1945 р. URL: http://homepage.univie.ac.at/philipp.ther/lemburg/neubeginn_ukr.html (дата звернення: 1.03.2021 р.).
16. Украина. Евреи в послевоенной советской Украине (1945–91). *Електронная еврейская библиотека*. URL: <http://www.eleven.co.il/article/15413> (дата звернення: 1.03.2021 р.).

17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 93, 94, 347.
18. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 317, 323.
19. Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19, 33–43, 70–71.
20. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. арк. 109–116.
21. Клейнер І. Владімір (Зеев) Жаботинський і українське питання. Вселюдськість у шатах націоналізму: [пер. з англ.]. К.; Торонто; Едмонтон: Канад. ін-т укр. студій, 1995. 263 с.
22. Кононенко В. Діяльність Жмеринської молодіжної сіоністської організації «Еїнікайт» у 1944–1948 рр. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 1. Ч. 1. С. 138–142.
23. Романцов В. Населення України і його рідна мова за часів радянської влади та незалежності (XX – початок XXI століття). К.: Видавництво імені О. Телігу, 2008. 184 с.
24. Кононенко В. Динаміка змін та структура єврейського населення Поділля в 1940-х – 1980-х роках XX століття. Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. К., 2012. Вип. 17. С. 204–216.

References

1. Kostyrchenko G. V. *Vplenu u krasnogo faraona: Politicheskoye presledovaniya yevreyev v SSSR v posledneye stalinskoye desyatiletie. Dokumental'noye issledovaniye* [Captured by the red pharaoh: Political persecution of Jews in the USSR in the last Stalinist decade. Documentary research]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1994. 400 s. (In Russian)
2. Kostyrchenko G. V. *Taynaya politika Stalina: Vlast' i antisemitizm* [Stalin's secret policy: Power and anti-Semitism]. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya, 2001. 779 s.
3. Kostyrchenko G. *Stalin protiv «kosmopolitov». Vlast' i yevreyskaya intelligentsiya v SSSR* [Stalin against the “cosmopolitans”. Power and Jewish intelligentsia in the USSR]. Moskva: ROSSPEN, 2010. 415 s. (In Russian)
4. Kupovetskyi M. *Osoblyvosti etnodemokratychnoho rozvytku yevreiskoho naselennia Ukrainy v druhii polovyni XX stolittia* [Features of ethno-democratic development of the Jewish population of Ukraine in the second half of the twentieth century]. *Filosofska i sotsiologichna dumka*. 1994. № 5–6. S. 165–185 (In Ukrainian).
5. Kreyzman I. *Poslevoyennyye repressii L'vovskoy iudeyskoy gromady* [Post-war repressions of the Lvov Jewish community.]. *Yevreiska istoriia ta kultura v Ukraini. Materialy konferentsii* (Kyiv, 8–9 hrudnia 1994). K., 1995. S. 98. (In Russian)

6. Voinalovych V. *Nastup na etnokonfesiini oseredky yak odyz iz zasobiv zdiisnennia natsionalnoi polityky v Ukraini (druha pol. 40-kh – 50-ti roky XX st.)* [Attack on ethno-confessional centers as one of the means of implementing national policy in Ukraine (second half of the 40s - 50s of the twentieth century)]. *Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB*. 1997. № 1/2. S. 207–226 (In Ukrainian).
7. Mitsel' M. *Obshchiny iudeyskogo veroispovedaniya v Ukraine (Kiyev, L'vov: 1945–1981 gg.)* [Jewish Communities in Ukraine (Kyiv, Lvov: 1945-1981)]. Kyiv: Institut yudaiki, 1998. 261 s. (In Russian)
8. Hoffman Charles E. *Red Shtetl: The Survival of a Jewish Town Under Soviet Communism*. New York: American Jewish Joint Distribution Committee, 2002. 223 p. (In English)
9. Nikolskyi V. M. *Represyvna diialnist orhaniv derzhavnoi bezpeky SRSR v Ukraini (kinets 1920-kh – 1950-ti rr.): Istoryko-statystychno doslidzhennia: Monohrafiia* [Repressive activities of the state security of the USSR in Ukraine (late 1920's - 1950's): Historical and statistical research: Monograph]. Donetsk: Vyd-vo Donets. nats. un-tu, 2003. 624 s.: tabl. (In Ukrainian)
10. Bazhan O. H. *Represyvna polityka radianskykh orhaniv derzhbezpeky na Kyivshchyni u 1940-kh – na pochatku 1950-kh rokiv* [Repressive policy of the Soviet state security agencies in Kyiv region in the 1940s - early 1950s]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. 2008. Tom 91. *Istorychni nauky*. S. 35–42 (In Ukrainian).
11. «Ievrei v Ukraini: istoriia i suchasnist» [«Jews in Ukraine: history and modernity»]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20 bereznia 2009 r.)*. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. 230 s. (In Ukrainian)
12. *Ievreiska natsionalna spilnota v konteksti intehratsii ukrainskoho suspilstva: Monohrafiia* [The Jewish national community in the context of the integration of Ukrainian society: Monograph]. K.: IPIEND im.I.F.Kurasa NAN Ukrainy, 2014. 376 s. (In Ukrainian)
13. Jeffrey Veidlinger. *In the shadow of the shtetl: small-town Jewish life in Soviet Ukraine*. Bloomington; Indianapolis: Indiana university press, 2013. 385 p. (In English)
14. Babenko L. *Tekhnolohiya borot'by z Tserkvoyu (1920–pochatok 1950-kh rr.): «chekist-s'kyi» sehment* [Technology of struggle against the Church (1920 - early 1950's): «Chekist» segment]. *Radyans'ki orhany derzhavnoyi bezpeky v Ukrayini (1918–1991 rr.): istoriia, struktura, funktsiyi: Materialy kruhloho stolu, 19 hrudnya 2013 r., m. Kyiv / [Uporyad.: O. H. Bazhan, R. YU. Podkur]*. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2014. S. 248–300 (In Ukrainian).
15. Kazeiak I., Kostsielska A., Kvietsien D., Shvenk A. *Pochaty vse spochatku pislia Shoa: yevreiske zhyttia Lvova pislia 1945 r.* [Start all over again after the Shoah: the Jewish life of Lviv after 1945]. URL: <http://homepage.univie.ac.at/>

- philipp.ther/lemborg/neubeginn_ukr.html* (data zvernennia: 1.03.2021 r.). (In Ukrainian)
16. *Ukraina. Yevrei v poslevoyennoy sovetskoy Ukraine (1945–91)* [Jews in Post-War Soviet Ukraine (1945–91)]. Elektronnaya evreyskaya biblioteka. URL: <http://www.eleven.co.il/article/15413> (data zvernennya: 1.03.2021 r.) (In Russian)
 17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine] (dali – TsDAHO Ukrainy). F. 1. Op. 23. Spr. 5667. Ark. 93, 94, 347.
 18. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 23. Spr. 4555. Ark. 317, 323.
 19. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby Bezpeky Ukrainy [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] (dali – HDA SBU). F. 16. Op. 7. Spr. 4. T. 5. Ark. 19, 33–43, 70–71.
 20. HDA SBU. F. 16. Op. 7. Spr. 4. T. 6. ark. 109–116.
 21. Kleiner I. Vladimir (Zeev) Zhabotynskiy i ukrainske pytannia. Vseliudskist u shatakh natsionalizmu [Vladimir (Zeev) Jabotinsky and the Ukrainian question. Universality in the robes of nationalism]: [per. z anhl.]. K.; Toronto; Edmonton: Kanad. in-t ukr. studii, 1995. 263 s. (In Ukrainian)
 22. Kononenko V. Diialnist Zhmerynskoï molodizhnoï sionistskoï orhanizatsii «Einikait» u 1944–1948 rr. [Activities of Zhmerynka Zionist youth organization «Einikait» in 1944–1948]. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia / Za zah. red. prof. I. S. Zuliaka. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka, 2016. Vyp. 1. Ch. 1. S. 138–142 (In Ukrainian).
 23. Romantsov V. Naselennia Ukrainy i yoho ridna mova za chasiv radianskoï vlady ta nezalezhnosti (XX – pochatok XXI stolittia) [The population of Ukraine and its native language during Soviet rule and independence (XX - early XXI century)]. K.: Vydavnytstvo imeni O. Telihy, 2008. 184 s. (In Ukrainian)
 24. Kononenko V. Dynamika zmin ta struktura yevreiskoho naselennia Podillia v 1940-kh – 1980-kh rokakh XX stolittia [Dynamics of changes and the structure of the Jewish population of Podillya in the 1940s - 1980s of the twentieth century]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zb. st. K.*, 2012. Vyp. 17. S. 204–216 (In Ukrainian).

УДК 30.303.01

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.024>

Марія КАРМАЗІНА

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6824>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА: ДОСВІД ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ ЗЛАМУ СТОЛІТЬ

Анотація. Одним із чільних інститутів державної влади у світі є інститут президентства. Історія його вивчення налічує не одне десятиліття (у Європі, Азії, Латинській Америці), а то й століття (приміром, у США). Увага дослідників до специфіки функціонування президентства особливо актуалізувалася із розпадом СРСР, Югославії та Чехословаччини та постанням нових держав, очідьниками багатьох з яких стали президенти.

У статті з опорою на методи відбору, порівняння (крос-національних та крос-темпоральних розвідок науковців) і узагальнення результатів вивчення окремих випадків функціонування інституту президентства (представлених в англійській літературі), проаналізовано розвиток логіки його досліджень, як і напрямки розширення предметного поля наукового аналізу; виокремлено методологічні підходи, конкретні методи, використовувані західними дослідниками інституту президентства; з'ясовано коло питань, без вивчення яких відчуватиметься брак розуміння сутності інституту та перспективи його розвитку, *у тому числі – в Україні.*

Встановлено, що:

- попри тривалу історію інституту президентства (зокрема, у США) та постійну до нього увагу дослідників, лише в другій половині ХХ століття відбувся своєрідний прорив у вивченні президентства. Одним із домінуючих свідчень цього була поява праці Р. Нойштадта, особливістю якої став аналіз президентства під новим кутом зору (з постановкою нових запитань з використанням нових методів дослідження та появою нових оціночних акцентів щодо ефективності президентських рішень);

- наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулося значне розширення не лише предметного поля досліджень інституту президентства (у тому числі – за рахунок посилення уваги науковців до вивчення напівпрезидентських форм правління), але й розвиток теоретико-методологічного підґрунтя аналізу (з опорою на неоінституціоналізм і, передовсім, на теорію раціонального вибору, посилення

дослідницького інтересу до застосування емпіричного інституціоналізму та ін.); зрештою, стався своєрідний аналітичний «вихід за межі Заходу»: почали з'являтися дослідження, присвячені вивченню президентських режимів за межами «старої Європи» та США (зокрема, і в Україні);

- серед проблемних питань аналізу інституту президентства, які в подальшому вимагатимуть інтелектуального напруження дослідників, знаходяться ті, які пов'язані із несталістю аналітичних дефініцій (наприклад, «напівпрезидентство», «напівпрезидентська форма правління» та ін.), із відсутністю загальноприйнятних алгоритмів (стратегій) дослідження і «вимірювання» ефективності інституту, з відмінною (на сьогодні) глибиною аналізу президентства у різних країнах (поза Західною Європою і США).

Ключові слова: інститут президентства, напівпрезидентство, теоретико-методологічні проблеми.

Mariia KARMAZINA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6824>

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF RESEARCHING THE PRESIDENTIAL INSTITUTE: THE EXPERIENCE OF WESTERN SCIENTISTS IN THE BREAK OF THE CENTURY

Abstract. One of the leading institutions of state power in the world is the institution of the presidency. The history of its study goes back decades (in Europe, Asia, LatinAmerica), and even centuries (for example, in the USA). The attention of researchers to the specifics of the functioning of the presidency became especially relevant with the collapse of the USSR, Yugoslavia, and Czechoslovakia and the emergence of new states, many of which became presidents.

The article, based on the methods of selection, comparison (of cross-national and cross-temporal studies of scientists) and generalization of the results of the study of individual cases of the functioning of the presidency institute (presented in the English-language literature), analyzes the development of the logic of its research, as well as directions for expanding the subject field of scientific analysis; methodological approaches, specific method used by Western researchers of the presidential institute are singled out; a number of issues have been clarified, without studying which there will be a lack of understanding of the essence of the institute and its development prospects, including in Ukraine.

It is established that:

- despite the long history of the institution of the presidency (in particular, in the USA) and the constant attention of researchers to it, only in the second half of

the 20th century did a peculiar break through in the study of the presidency take place. One of the dominant tendencies of this was the appearance of the work of R. Neustadt, the feature of which was the analysis of the presidency from a new angle (with posing new questions using new research methods and the emergence of new evaluation accents regarding the effectiveness of presidential decisions);

- at the end of the 20th – at the beginning of the 21st century. There was a significant expansion not only of the subject field of research on the institution of the presidency (including due to the increased attention of scientists to the study of semi-presidential forms of government), but also the development of the theoretical and methodological basis of the analysis (based on neo-institutionalism, above all, on the theory of rational choice, strengthening research interest in the application of empirical institutionalism, etc.); in the end, a kind of analytical «going beyond the borders of the West» took place: studies devoted to the study of presidential regimes outside «old Europe» and the USA (in particular, in Ukraine) began to appear;

- among the problematic issues of the analysis of the institution of the presidency, which will require the intellectual effort of researchers in the future, there are those related to the instability of analytical definitions (for example, «semi-presidency», «semi-presidential form of government», etc.), with the absence of generally accepted algorithms (strategies) research and «measurement» of the effectiveness of the institute, with an excellent (to date) depth of analysis of the presidency in various countries (outside of Western Europe and the USA).

Keywords: Institute of the presidency, semi-presidency, theoretical and methodological problems.

Постановка проблеми. Інститут президентства – один із найстаріших (з періоду модерну) інститутів у системі органів влади, які, в одному випадку, створювалися елітою цілком свідомо, в інших – у результаті еволюційних чи революційних змін у державах і соціумах. Прикладом свідомого творення державних інститутів (у тому числі інституту президентства) і, відповідно, закріплення цілей їх діяльності в конституції, є Конституція США, у якій «народ Сполучених Штатів» заради «створення досконалішої Спільки, утвердження правосуддя, збереження спокою у краї, налагодження спільної оборони, сприяння загальному добробуту» й заради забезпечення для самих себе та своїх нащадків свободи запровадив конституцію та надав виконавчу владу президентові [The Constitution...]. Інших прикладів створення інституту (у демократичних і недемократичних державах Східної Європи, Азії, Африки, Латинської Америки), але уже як продукту еволюційних чи революційних перетворень, як свідчить сьогоднішня, щонайменше – півсотні.

На зламі ХХ–ХХІ століть увагу до інституту президентства актуалізував розвал СРСР (1991), процес розпаду Югославії (що розгорнувся з початку 1991 р. на понад десятиліття), Чехословаччини (1992), унаслідок чого на постсоветських просторах, а також у Центральній та Південній Європі постали

країни як з президентською, так і напівпрезидентською формами правління (як, наприклад, Польща, Румунія чи Словаччина /з 1999 р./ та ін.).

Аналіз досліджень. Наслідком особливостей новітньої політичної практики та актуалізації уваги науковців до проблематики, пов'язаної з інститутом президентства, стала поява тисяч праць, написаних (з більшою чи меншою мірою глибини і неупередженості) переважно англійською мовою. Утім – не лише: інституту президентства присвячена низка досліджень, результати яких викладені як європейськими (серед яких – іспанська, італійська, німецька, польська, португальська, фінська, французька, чеська), так і, приміром, азійськими (зокрема, азербайджанською [Ibrahimov, 2018]) та іншими мовами.

У цьому об'ємному масиві літератури, крім досліджень, у центрі уваги яких був інститут президентства в державах з безпосередньо президентською формою правління, близько п'ятдесяти років тому почав формуватися сегмент наукових розвідок (актуалізованих появою праць, насамперед, М. Дюверже), присвячених функціонуванню не лише згаданого, так би мовити, традиційного президентства (передовсім – у США), але й з напівпрезидентською формою правління, що викликає окремих інтерес, оскільки в Україні інститут президентства (історія якого вже налічує понад тридцять років) функціонує як інститут, характерний безпосередньо для напівпрезидентської форми правління.

За час свого існування інститут президентства в Україні піддавався аналізу (у тій чи іншій площині) як безпосередньо українськими, так і зарубіжними дослідниками. Утім, процес осягнення його походження, становлення та особливостей розвитку впродовж тридцятилітнього періоду все ще не досяг бажаної глибини. Можна (без перебільшення) твердити, що системний та систематичний аналіз інституту президентства в Україні взагалі відсутній. І, з-поміж іншого, бракує чіткого розуміння того, як (тобто у якій теоретико-методологічній площині) цей інститут доцільно досліджувати? Як вимірювати його ефективність? З урахуванням вищесказаного, мета цієї статті:

– проаналізувати розвиток логіки досліджень інституту президентства та, відповідно, напрямки розширення предметного поля наукового аналізу, що віддзеркалилося в англійській літературі;

– виокремити методологічні підходи, конкретні методи, використовувані західними дослідниками інституту президентства у ході його безпосереднього аналізу, заради виявлення найбільш доцільних та продуктивних серед них;

– з'ясувати коло питань, без вивчення яких суть інституту та перспективи його розвитку залишаться до кінця невідрефлексованими.

Методи та матеріали. Спираючись на методи відбору, аналізу й синтезу та порівняння (крос-національних та крос-темпоральних розвідок науковців) і узагальнення результатів вивчення окремих випадків функціонування інституту, це дослідження передбачає аналіз праць, присвячених інституту президентства, відібраних за такими критеріями: а) опубліковані англійською мовою; б) фіксують стратегію дослідження логіки розвитку інституту у часових рамках, починаючи, щонайменше, з 1990 р.; в) присвячені вивченню

інституту президентства у демократичних країнах (у США та у Європі); г) у них проаналізовано діяльність інституту як у президентських, так і напівпрезидентських республіках; д) праці мають високий індекс цитування (і, відповідно, вклад їхніх авторів у дослідження інституту президентства є загальноновизнаним, насамперед – у середовищі західних науковців), і вони є доступними для аналізу в Україні.

Результати, дискусії. Після другої світової війни і особливо у 1950-ті роки дослідження американського президентства здійснювалося переважно у правовій площині (через вивчення формальних юридичних повноважень та функцій президентів). Подальший аналіз праць західних дослідників, присвячених вивченню президентства, дозволяє твердити, що одним із найвпливовіших серед них у період з 1960-их років і до кінця століття, був Р. Нойштадт – автор праці «Президентська влада і сучасні президенти: політика лідерства від Рузвельта до Рейгана» [Neustadt, 1990], яка витримала кілька видань (у 1968, 1976, 1980 та 1990 рр.) та перекладалася з англійської низкою інших мов. Лейтмотивом дослідження стала ідея слабкості президентської влади (у політичній системі США) та аналіз «парадигми переговорів», до якої вдавалися президенти у широкому контексті американської політики загалом. Дослідження Р. Нойштадта засвідчило кардинальний відхід науковців від зосередженості на правових підставах президентства та функціональних обов'язках безпосередньо американських президентів. Сильною стороною праці стало прагнення проаналізувати політичні практики президентів і, найперше – як персоні вдається здобути, а потім і утримати президентську владу? У чому суть і джерела (крім формальних) президентської влади? Як президенту можна максимізувати свій вплив (владу)? Як інститути обмежують поведінку президентів? Як сьогодні впливає на майбутні перспективи президентської влади?

Попри зусилля Р. Нойштадта, зацікавленість аналізом інституту президентства перебувала на периферії дослідницького інтересу. До того ж (як відзначав Г. Кінг [King, 1993]), дослідження президентства наприкінці ХХ століття залишалися «одним із останніх оплотів історичних не кількісних досліджень американської політики». Запропонована Р. Нойштадтом стратегія аналізу президентства, якій закидали відсутність концептуальної строгості, впродовж десятиліть піддавалася критиці та підштовхувала до полеміки. Як звертав увагу М. Дікінсон, низка дослідників (серед яких були Г. С. Едвардс III [Edwards III, 1980], колектив авторів, що підготував працю на чолі з редакторами Г. С. Едвардсом III, Д. Кесселем, Б. Рокманом [Researching. 1993], А. Кінг [King A., 1975] та ін.), вказуючи на недоліки та інтелектуальний застій у вивченні президентства, наголошували на своєрідній гегемонії Р. Нойштадта (як, наприклад, це робив Т. Мо), яка нібито блокувала альтернативні підходи осмислення президентства і зумовила те, що дослідницькій увазі бракувало відповідного рівня теоретизування, обґрунтування гіпотез (які можна було б перевірити) та кумулятивних результатів, і вона зосереджувалася лише на

окремих президентах, на тематичному опису, а не на систематичному аналізі даних [Dickinson, 2009].

Порятунок для досліджень президентства згаданий вище Т. Мої побачив у доробку тих, які на зламі ХХ–ХХІ століть, виявляючи зацікавленість президентством, проводили дослідження, вдаючись до застосування методів кількісного аналізу (необхідність яких по-своєму була акцентована «поведінковою революцією»), використання моделі раціонального вибору (у межах «нового інституціоналізму», дослідницькі стратегії якого стали активно використовуватися в останній третині попереднього століття), про що й писав на старті ХХІ століття – у 2009 р. – у статті «Революція у президентських дослідженнях» [Мое, 2009].

«Революція» далася взнаки тим, що, приміром, у 1985 р. Х. Лінц оприлюднив статтю [Linz, 1985], задумавшись над відмінностями між президентською і парламентською демократією. У 1990 р. він (у межах емпіричного напрямку нового інституціоналізму) розмірковував про «небезпеки президентства» [Linz, 1990] (назвавши саме так свою нову працю) і, зокрема, їх негативний вплив на демократичну стабільність, а за кілька років разом з А. Валенсуелою виступив співредактором збірки «Провал президентської демократії» [The Failure..., 1994], у якій члени авторського колективу (серед яких, крім, власне, Х. Лінца, були А. Лейпхарт, Д. Сарторі, А. Степані С. Скеч, а також Е. Н. Сулейман) рефлексували не лише над відмінностями президентської і парламентської демократії, але й піднімали низку не менш актуальних питань, досліджуючи «теоретичні перспективи та напівпрезидентський випадок Франції».

У 1997 р. з'явилось (загальноновизнане) інноваційне дослідження С. Сковронєка [Skowronek, 1997] (дослідника історії президентства), у якому обстоювалася думка про те, що президенти – агенти змін, руйнівники і трансформатори політичного ландшафту. Крім того, важливою ідеєю для розуміння президентства, обґрунтованою дослідником, стала ідея політичного часу (див. статтю С. Сковронєка [Skowronek, 1986]), в якому діє конкретний президент; політичний час виступає своєрідним середовищем, яке уможливорює, на думку С. Сковронєка [Skowronek, 1993, р. 30], повторюваність структур влади, а президент може сприяти (чи не сприяти) реконструкції, артикуляції або відкиданню існуючого режиму [Skowronek, 1993, р. 36–45] (і, відповідно, функціонуючих структур). Показово, що саме з розумінням президентом можливостей, як і обмежень, які на його діяльність накладає політичний час, С. Сковронек (з позицій емпіричного аналізу та історичного інституціоналізму) пов'язував президентську ефективність у контексті конкретного часу.

Таким чином, можна стверджувати, що у дев'яностих роках ХХ століття:

- по-перше, урізноманітнився спектр предметів дослідження у межах об'єкту – президентства;
- по-друге, розширився дослідницький інструментарій, використовуваний американськими та європейськими науковцями;

– по-третє, стрімко почала зростати дослідницька увага до напівпрезидентства;

– по-четверте, дослідники сформулювали проблему залежності президента від конкретного політичного часу;

– по-п'яте, одним із найактуальніших питань у дослідженнях президентського лідерства стало питання ефективності президентів.

Прикметною рисою досліджень останніх років ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст. стала, зокрема, поява праць (Д. Брейді і К. Волдена [Brady, Volden, 1998], Н. Дітца [Dietz, 2002]), що засвідчили складнощі (для науковців) у виокремленні, визначенні та аналізі способів чи форм президентського впливу на Конгрес [Rivals., 2001]. Утім, наслідком проведеного аналізу стало обґрунтування наявності прямого «лобіювання» президентом деяких членів американського Конгресу (у ході законотворчого процесу), вплив на лідерів партій шляхом «гри переговорів», «уміння успішно торгуватися» (використовуючи терміни Т. Саллівана).

Дослідники звернулися і до вивчення президентського вето, що засвідчили, найперше, такі праці, як монографічне дослідження Ч. Камерона «Переговори щодо вето: президенти та політика негативної сили» [Cameron, 2000b] та стаття «Торг і президентська влада» [Cameron, 2000a], присвячені аналізу стратегій президентів, що, врешті-решт, забезпечують ухвалення законів, які необхідні саме президентам; крім того – осмисленню впливу репутаційних переваг президентів, про що дозволило говорити дослідження Ч. Джонса «Професійна репутація та формулювання Нойштадта» [Jones, 2001].

Особливістю періоду стала увага дослідників до проблеми здатності президентів формувати порядок денний для Конгресу, що засвідчили праці Г. С. Едвардса III і Е. Баррета «Встановлення президентського порядку денного в Конгресі» [EdwardsIII, Barrett, 2000], Е. Рудалевича «Управління президентською програмою: президентське лідерство та формування законодавчої політики» [Rudalevige, 2002], М. Бекмана «Посібник президента: стратегії Білого Дому для лобіювання Конгресу» [Beckmann, 2008] і праця колективу авторів «Які президенти є надзвичайно успішними в Конгресі» [Fleisher, Bond, Wood, 2008].

Крім площини «президенти – Конгрес», дослідницький інтерес на початку століття концентрувався і в площині «президенти – громадськість», чому, зокрема, була присвячена низка робіт Б. Кенса-Вроуна – «Публічні звернення для законодавчого впливу президента» [Canes-Wrone, 2001], «Публічне президентство, особисті рейтинги схвалення та формування політики» [Canes-Wrone, 2004], «Хто кого веде? Президенти, влада та громадськість» [Canes-Wrone, 2005]. Важливі питання взаємодії президентів з бюрократією (у системі розподілу влади) у статті «Президенти і бюрократія. Імперативи управління в системі поділу влади» піднімав Д. Льюїс [Lewis, 2006].

Окремим аспектом тогочасних досліджень стало питання впливу «нових медіа» (різноманітних веб сайтів у Інтернеті, кабельних мереж) на висвітлення

президентського лідерства, що сприяло сегментації, роздробленості аудиторії, урізноманітненню характеру новин – акцентуванню на негативних чи позитивних, постанню феномена «альтернативних новин». Про це дозволяє твердити аналіз праці Дж. Коена «Президентське лідерство в епоху нових медіа» [Cohen, 2008]. Відбулося і своєрідне переосмислення ідеї політичного часу С. Сковронеком (у праці «Президентське лідерство в політичний час: повторення і переоцінка», 2008) та нова актуалізація питання президент творить політику, чи політика створює президента? Друге видання книги («перегляньте та розширене» [Skowronek, 2011] у методологічному сенсі викликає інтерес «третім поглядом» автора на президентство в американському політичному розвитку (р. 1–26), аналізом президентського лідерства наприкінці ХХ ст. (р. 79–116), «першими роздумами» про політичну позицію Д. Буша (р. 117–149) та своєрідним поверненням до тези про «імперське президентство» (р. 150–166), рефлексіями про «трансформаційне лідерство» та «історичну перспективу» Б. Обама (р. 167–194) тощо.

Окремий корпус праць (автори яких – Т. Мо і Г. Хауелл [Moe, Howell, 1999]; Ф. Купер [Cooper, 2002]; К. Маєр [Mayer, 2002]; Г. Хауелл [Howell, 2003] та ін.) був присвячений проблемі «односторонніх президентських рішень», тобто – здійсненню президентом самостійної політики (політики прямої президентської дії) за допомогою власних указів, розпоряджень, директив, меморандумів і т. п. та небезпекам, як і вигодам, пов'язаним із відмовою від «колективної політики». Паралельно дослідницька увага концентрувалася на «організації президентства» (проблемах забезпечення президентів інформацією, приміром, за допомогою радників; розвиток президентських «джерел досвіду» та, відповідно, поглиблення президентського досвіду «торгів», «ведення переговорів» тощо, тобто – зростання транзакційних витрат президентів), чому були присвячені праці С. Гесса та Д. П. Пфіффера [Hess, Pfiffner, 2002], К. М. Халт та Ч. Е. Волкотта [Hult, Walcott, 2004], а, особливо, статті М. Дж. Дікінсона – «Кадрове забезпечення Білого Дому, 1937–1996: інституційні наслідки парадигми переговорів Нойштадта» [Dickinson, 2000], «Торг, невизначеність та зростання штату Білого Дому» [Dickinson, 2003] та «Нойштадт, новий інституціоналізм і президентське прийняття рішень» [Dickinson, 2005], у яких, зокрема, досліджувалася еволюція структур прийняття рішень (у Білому Домі), використання президентами «паралельних структур» (в умовах асиметрії інформації) задля доступу до потрібної/бажаної інформації, запровадження конкурентних практик у ході кадрового забезпечення президентських структур, що й зумовлювало прийняття ефективних рішень.

Автори, що концентрували свою увагу на аналізі напівпрезидентства, звертали увагу, найперше, на складнощі розрізнення низки понять (стаття А. Сіароффа «Порівняння президентства: неадекватність розрізнення президентських, напівпрезидентських і парламентських систем» [Siaroff, 2003]), на розкриття суті напівпрезидентської влади (дослідження

М. С. Шугарта «Напівпрезидентські системи: подвійна виконавча та змішана влада» [Shugar, 2005]), аналізі – своєрідному перепрочитанні – відмінностей напівпрезидентства у Франції у час від витоків П'ятої республіки до Н. Саркозі включно (у монографії «Президенти П'ятої республіки» за ред. Д. С. Белла та Д. Геффні [ThePresidents..., 2013], серед авторів якої були Д. Хенлі, Д. Хейворд, Р. Мюррей, Ж. Річард, Д. Шілдс, Е. Напп, П. Перріно та ін.), на значенні президентів «один для одного» (як свідчить вступ до вказаної книги, підготовлений редакторами, власне – С. Беллом та Д. Геффні [Bell, Gaffney, 2013]), особливостях «стилістичної» функції президентів (харизматичне лідерство) та управлінської [Hanley, 2013] тощо. Крім того, дослідники, що показово, намагалися вийти за методологічні рамки, окреслені свого часу М. Дюверже та Х. Лінцом (див., приміром, працю П. Шляйтера та Е. Моргана-Джонса «Громадяни, президентитазбори: дослідження напівпрезидентенціалізму за межами Дюверже і Лінца» [Schleiter, Morgan-Jones, 2009]), як і прагнули по-своєму долати межі європейського континенту та вивчати функціонуючі варіанти напівпрезидентської форми правління у інших країнах світу (Р. Ілгі «Що таке напівпрезидентенціалізм та де він зустрічається поза Європою» [Elgie, 2007]), тим самим розширюючи предметне поле досліджень.

Разом з тим, обертів почала набирати критика, пов'язана із неадекватністю порівняльних досліджень [Siaroff, 2003], зокрема – при розрізненні форм правління – президентської, напівпрезидентської та парламентської.

Окремо зверну увагу на проблему вимірювання президентської влади, зацікавленість якою актуалізувалася на зламі століть і якій свої ґрунтовні дослідження присвятили, зокрема, Л. К. Меткалф [Metcalf, 2000], Д. Фортін [Fortin, 2012] та інші.

Таким чином, можемо стверджувати, що дослідження президентства на зламі попереднього і нинішнього століття по-своєму обґрунтували важливість аналізу функціонування президентської влади через призму взаємодії із законодавчим органом, з громадськістю в умовах появи нових медій та, відповідно, нескінченного продукування ними нових політичних сенсів, альтернативних новин тощо. Для розуміння еволюційних процесів, пов'язаних із президентом, президентською владою, інститутом президентства загалом важливого значення набуло знання і розуміння дослідником історії, особливостей політичного часу, аналіз політики «прямої президентської дії» тощо. Назламі століть дослідники поглиблювали знання про напівпрезидентську форму правління, як у «старій Європі» (зокрема, Франції), так і за її межами, розвиваючи порівняльні кроснаціональні, кростемпоральні дослідження не лише напівпрезидентства, але й політичного лідерства в умовах відмінних форм правління.

В останні десять–п'ятнадцять років продовжувало розвиватися предметне поле аналізу різних типів президентства. Утім, найперше, що кидається в очі, так це те, що в зазначений період виходили друком чергові видання досліджень, актуальність та якість яких була підтверджена часом і які

слугували своєрідним взірцем теоретичного та емпіричного аналізу для наступних поколінь дослідників певних аспектів президентства. Серед цих видань особливо помітним було перевидання низки праць, серед яких, приміром, «Риторичне президентство» (1987, 2017) Д. Туліса [Tulis, 2017] (з новою післямовою автора), за якою закріпився статус свого роду канону дослідження президентської риторики, а крім того – політичних патологій, дилем президентського управління.

Різноманітні питання, пов'язані із розумінням американського президентства (у тому числі – підходів до аналізу явища, структури президентської влади, дій президентів у контексті політики в різні періоди, включаючи, зокрема, і аналіз особливостей функціонування адміністрації Д. Трампа) висвітлені у дванадцятому виданні посібника «Президентство та політична система», що побачив світ у 2020 р. за редакцією М. Нельсона [The Presidency..., 2020]. Дослідженню дилем лідерства присвячено одинадцяте видання «Президентське лідерство: політика та формування політики» колективу авторів [Edwards III, Mayer, Wayne, 2020]. У 2020 р. світ побачило «блискуче, провокаційне прочитання президентської історії, яке виблискує оригінальністю та проникливістю» (за оцінкою Р. Елліса) третє видання вищезгаданої праці С. Сковронєка, новацією якого став аналіз «нового» у політичному лідерстві Д. Трампа [Skowronek, 2020].

Таким чином, названі праці, як і багато інших, аналогічних перевидань «класики» президентських досліджень, що відображають нові акценти у «перепрочитанні» президентства (президентів), – перший тренд в аналізі президентства в останнє десятиріччя.

Інший (очевидний) тренд пов'язаний із вивченням рушіїв «небезпечного президентства» Д. Трампа (серед яких – глобалізація, імміграція, автоматизація, які негативно впливали на економіку та призводили до «культурного занепокоєння») у контексті популізму і кризи американської демократії, чому присвячена монографія В. Хауелла і Т. Мо. [Howell, Moe, 2020], як і дослідження Дж. К. Джонстона [Johnston, 2021] з промовистою назвою – «Великий обман: як Дональд Трамп позбувся Америки та збагатив себе та свою родину».

Ваги набирає проблематика, пов'язана із вивченням напівпрезидентства. У 2016 р. світ обачила стаття Р. Ілгі [Elgie, 2016], у якій автор виокремив три хвили досліджень напівпрезидентства (починаючи з 1990 р.) та уважно проаналізував методологічні особливості кожної з хвиль. Зокрема, Р. Ілгі зауважив, що характерною особливістю досліджень першої хвилі була, передовсім, увага до концепції напівпрезидентства, питань визначення його суті, а крім того – спроба виокремлення держав з напівпрезидентською формою правління. Ознаками другої хвилі досліджень стала концентрація дослідницької уваги на питанні впливу напівпрезидентських інституцій на новопосталі демократії. Як і на питанні ролі напівпрезидентства у процесі демократичної консолідації, як чинника, котрий сприяє/перешкоджає останній. Праці, що побачили світ

під час третьої хвили, свідчили про увагу їхніх авторів до таких питань, як: якою мірою примі вибори президента впливають на результати; наскільки вагомою (тобто – має значення) змінна президентської влади та які чинники здійснюють вплив на останню і з якими результатами? Окреме зауваження Р. Ілгі, яке заслуговує на увагу, стосується необхідності розширення емпіричних досліджень напівпрезидентства.

З урахуванням вищесказаного, неабиякий інтерес викликають (нечисленні) дослідження західних авторів, присвячені функціонуванню напівпрезидентства в Україні (див., приміром, праці Г. Гейла: [Hale, 2010; Hale, 2016; Hale, 2019]) – базові теорії дослідження, емпірика, акцентування тієї чи іншої проблематики, що по-своєму віддзеркалює адекватність сприйняття українського варіанту напівпрезидентства.

Інший кут зору на розвиток досліджень напівпрезидентства містився у статті 2020 р. Д. Оберг і Т. Седеліуса [Aberg, Sedelius, 2020]: поставивши за мету виокремити та проаналізувати загальні напрямки досліджень щодо теорій, тем та методів, автори проаналізували 327 публікацій за період 1970–2015 рр., серед яких приділили чільну увагу 65. Основні висновки зводилися до того, що має місце непослідовне використання дефініцій напівпрезидентського режиму (що своєю чергою обмежує шанси на узагальнення); увага дослідників спрямована на вивчення ролі та повноважень президентів; 25 відсотків досліджень напівпрезидентства стосуються посткомуністичних країн; відчутним є брак досліджень напівпрезидентства за межами Європи; бракує ґрунтовних досліджень 19 випадків напівпрезидентських режимів, що функціонували в Африці.

Звернувши увагу на те, що серед 327 публікацій 224 мали емпіричну мету, значно менше – 29 статей – були спрямовані на теоретичний розвиток проблеми, Д. Оберг і Т. Седеліус акцентували, що тільки у 5 публікаціях у центрі аналізу була методологічна проблематика. Суть методологічних настанов самих Д. Оберг і Т. Седеліуса зводилася до того, що у галузі аналізу напівпрезидентства доцільним є використання історичного та нормативного інституціоналізму.

Важливим для нас (з огляду на мету розвідки) фрагментом публікації Д. Оберг і Т. Седеліуса є частина під назвою «Президентські повноваження та проблема вимірювання» (р. 16–18), у якій автори відзначили, з поміж іншого, три моменти: використання одними дослідниками методу вимірювання, запропонованого свого часу Шугартом і Кері, іншими – його варіантів, а ще іншими – власного інструментарію. Крім того, Д. Оберг і Т. Седеліус підтримали ідею про те, що відмінні способи вимірювання повноважень президента є однаково показовими (р. 17), попри те, що «показники не лише відрізняються за силою; вони рухаються у різних напрямках» і не утворюють «спільної прихованої конструкції». Тож, якщо одні дослідники зосереджені на «підвищенні надійності використаних показників шляхом збільшення кількості досліджуваних країн, подовження охопленого періоду та зосередження виключно на конституційних

аспектах повноважень президента», то інші певною мірою ставлять під сумнів емпіричну цінність типів напівпрезидентства і віддають перевагу дослідженню впливу варіацій президентських повноважень (р. 17). Такий вибір, на думку Д. Оберг і Т. Седеліуса, перегукувався з критикою Сіароффа, який ще 2003 р. зауважував, що «насправді не існує такого поняття, як напівпрезидентська система, якщо розглядати її крізь призму президентських повноважень» (р. 17).

По-своєму розсуваючи теоретико-методологічні рамки аналізу напівпрезидентства, автори (наприклад, Ж. Пассареллі [Passarelli, 2015]; Т. Сіделіус і Й. Лінде [Sedelius, Linde, 2018]) нині зосереджують увагу на такому, сказати б, домінантному питанні, як виживання демократії за тих чи інших обсягів повноважень президента, як і на впливі на життєздатність демократії того чи іншого типу виборчої системи та структури парламенту (використовуючи, з-поміж іншого, підхід «принципал–агент»). З урахуванням вищесказаного, цікавим є дослідження Д. Фрея [Freie, 2015], присвячене «постмодерному президентству» в США (від Р. Рейгана до Б. Обами), тобто базовою парадигмою дослідження президентства виступає постмодерна модель. Крім того, дослідники, звертаючись до кроснаціональних досліджень, наголошують (як Д. Дойл та Р. Ілгі [Doyle, Elgie, 2016]) необхідність максимізації надійності міжнаціональних вимірів президентської влади, нових методів вимірювання президентської влади [Lowande, Shipan, 2022].

Висновки. Вищевикладене дозволяє твердити, що:

– попри тривалу історію інституту президентства (зокрема, у США) та, відповідно, появу тисяч досліджень, присвячених аналізу його функціонування (переважно – з позицій історичного інституціоналізму, з використанням функціонального підходу та ін.), лише у другій половині XX століття відбувся своєрідний прорив у вивченні президентства, що стало можливим завдяки появі непересічного дослідження Р. Нойштадта, новацією якого став погляд на президентство у ширшій площині, з формулюванням нових запитань до особливостей функціонування інституту, до джерел президентської влади та його ефективності як елемента складного механізму прийняття політичних рішень;

– наприкінці XX – на початку XXI ст. відбулося значне розширення не лише предметного поля досліджень інституту президентства (з-поміж іншого, за рахунок посилення уваги науковців до вивчення напівпрезидентських форм правління), алей розвиток теоретико-методологічного підґрунтя аналізу (з опорою на неоінституціоналізм і, найперше, теорію раціонального вибору, посилення дослідницького інтересу до застосування емпіричного інституціоналізму та ін.), зрештою, стався своєрідний аналітичний «вихід за межі Заходу», коли почали з'являтися праці, присвячені вивченню президентських режимів за межами «старої Європи» та США (зокрема, і в Україні);

– серед проблемних питань аналізу інституту президентства, які в подальшому вимагатимуть інтелектуального напруження дослідників, знаходяться питання, пов'язані із несталістю аналітичних дефініцій (наприклад «напівпрезидентство», «напівпрезидентська форма правління»

та ін.), із відсутністю загальноприйнятних алгоритмів (стратегій) дослідження і «вимірювання» ефективності інституту, з відмінною (на сьогодні) глибиною аналізу президентства у різних країнах (поза Західною Європою і США).

Список літератури

1. Aberg J., Sedelius T. *A Structured Review of Semi-Presidential Studies: Debates, Results, and Missing Pieces*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/321833768_A_Structured_Review_of_Semi-Presidential_Studies_Debates_Results_and_Missing_Pieces
2. Beckmann M. *The President's Playbook: White House Strategies for Lobbying Congress*. *Journal of Politics*. 2008. V. 70 (April). P. 407–419.
3. Bell D. S., Gaffney J. *Introduction: The Presidency in the French Fifth Republic*. *The Presidents of the French Fifth Republic*. Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013th edition. P. 1–23.
4. Brady D. W., Volden C. *Revolving Gridlock: Politics and Policy from Carter to Clinton*. Boulder, CO: Westview Press. 1998. P.125–136.
5. Cameron Ch. M. *Bargaining and Presidential Power*. *Presidential Power: Forging the Presidency for the Twenty-First Century*, eds. Robert Y. Shapiro, Martha Joynt Kumar, and Lawrence R. Jacobs. New York: Columbia University Press. 2000a. P. 44–77.
6. Cameron Ch. M. *Veto Bargaining: Presidents and the Politics of Negative Power*. New York: Cambridge University Press. 2000b. 292 p.
7. Canes-Wrone B. *The President's Legislative Influence from Public Appeals*. *American Journal of Political Science*. 2001. V. 45 (April). P. 313–329.
8. Canes-Wrone B. *The Public Presidency, Personal Approval Ratings, and Policy Making*. *Presidential Studies Quarterly*. 2004. V 34 (September). P. 477–492.
9. Canes-Wrone B. *Who Leads Whom? Presidents, Policy, and the Public (Studies in Communication, Media, and Public Opinion)*. University of Chicago Press. 2005. 192 p.
10. Cohen J. E. *Presidential Leadership in the Age of the New Media*. In *Presidential Leadership: The Vortex of Power*, eds. Bert A. Rockman and Richard W. Waterman. New York: Oxford University of Press. 2008. P. 179–184.
11. Cooper Ph. *By Order of the President: The Use and Abuse of Executive Direct Action*. Lawrence: University Press of Kansas. 2002. 320 p.
12. Dickinson M. J. *We all want a revolution: Neustadt, new institutionalism, and the future of presidency research*. 2009. URL: <https://www.thefreelibrary.com/We+all+want+a+revolution%3A+Neustadt%2C+new+institutionalism%2C+and+the...-a0211714732>
13. Dickinson M. J. *Neustadt, New Institutionalism, and the Presidential Decision Making: A Theory and Test*. *Presidential Studies Quarterly*. 2005. V. 35 (June). P. 259–288.

14. Dickinson M. J. *Bargaining, Uncertainty, and the Growth of the White House Staff. Uncertainty in American Politics*, ed. Barry C. Burden. New York: Cambridge University Press. 2003. P. 27–47.
15. Dickinson M. J. *Staffing the White House, 1937–1996: The Institutional Implications of Neustadt’s Bargaining Paradigm. Presidential Power: Forging the Presidency for the Twenty-First Century*, eds.: Robert Shapiro, Martha Joynt Kumar and Lawrence Jacobs Kindle Edition. 2000. P. 209–234.
16. Dietz N. *Presidential Influence on Congress: New Solutions to Old Problems. Rivals for Power: Presidential-Congressional Relations*, ed. James A. Thurber. Washington, DC: CQ Press. 2002. P. 105–106.
17. Doyle D., Elgie R. *Maximizing the Reliability of Cross-National Measures of Presidential Power. British Journal of Political Science*. 2016. V. 46 (4). P. 731–741. URL: <https://static.cambridge.org/content/id/urn:cambridge.org:id:article:S0007123414000465/resource/name/S0007123414000465sup003.pdf>
18. Edwards G. C. III, Mayer K. R., Wayne S. J. *Presidential Leadership: Politics and Policy Making. Eleventh Edition*. Rowman & Littlefield Publishers, 2020. 592 p.
19. Edwards G. C. III, Barrett A. *Presidential Agenda Setting in Congress. Polarized Politics: Congress and the President in a Partisan Era*, ed. Jon R. Bond and Richard Fleisher. Washington, DC: CQ Press. 2000. P. 109–133.
20. Edwards G. C. III. *The Quantitative Study of the Presidency. Presidential Studies Quarterly*. 1980. V. 11 (Spring). P. 146–150.
21. Elgie R. *Three Waves of Semi-Presidential Studies. Democratization*. 2016 V. 23.1. P. 49–70. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/30934642.pdf>
22. Elgie R. *What Is Semi-Presidentialism and Where Is It Found? Semi-Presidentialism Outside Europe*. Robert Elgie and Sophia Moestrup, eds, New York: Routledge, 2007. P. 1–13.
23. Fleisher R., Bond J. R., Wood B. D. *Which Presidents Are Uncommonly Successful in Congress?» In Presidential Leadership: The Vortex of Power*, eds. Bert A. Rockman and Richard W. Waterman. New York: Oxford University Press, 2008. P. 191–214.
24. Fortin J. *Measuring presidential powers: Some pitfalls of aggregate measurement. International Political Science Review*, 2012. № 34 (1). P. 91–112. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/44189/ssoar-intpolitscirev-2012-1-fortin-Measuring_presidential_powers_Some_pitfalls.pdf?sequence=1
25. Freie J. F. *Making of the Postmodern Presidency: From Ronald Reagan to Barack Obama*. Routledge, 2015. 221 p
26. Hale H. E. *Ukraine: The Uses of Divided Power. Journal of Democracy*. 2010. 21.3. P. 84–98.
27. Hale H. E. *25 Years After the USSR: What’s Gone Wrong?* *Journal of Democracy*. 2016. 27.3. P. 24–35.

28. Hale H. E. *Introduction: Freeing Post-Soviet Regimes from the Procrustean Bed of Democracy Theory. Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes.* Edited by Balint Magyar. Central European University Press. 2019. P. 5–20.
29. Hanley D. *Political Leadership: from the Fourth to the Fifth Republic. The Presidents of the French Fifth Republic.* Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013 th edition. P. 27–43.
30. Hess S., Pfiffner J. P. 2002. *Organizing the Presidency.* 3rd ed. Washington, DC: Brookings Institution. 2002. 286 p.
31. Howell W. G., Moe T. M. *Presidents, Populism, and the Crisis of Democracy.* Chicago: University of Chicago Press, 2020. 256p.
32. Howell W. G. *Power Without Persuasion: The Politics of Direct Presidential Action.* Princeton, NJ: Princeton University Press. 2003. 264 p.
33. Hult K. M., Walcott Ch. E. *Empowering the White House: Governance Under Nixon, Ford, and Carter.* Lawrence: University Press of Kansas. 2004. 272 p.
34. Ibrahimov N. *Prezidentli VƏ Parlamentli Respublikalarda Prezidentliyin Əsas Xususiyətləri.* 2018. URL: https://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2018_750.pdf
35. Johnston J. C. *The Big Cheat: How Donald Trump Fleeced America and Enriched Himself and His Family.* Simon&Schuster, 2021. 304 p.
36. Jones Ch. O. *Professional Reputation and the Neustadt Formulation.* *Presidential Studies Quarterly.* 2001. 31 (June). P. 281–295.
37. King A. *Executives.* *Handbook of Political Science.* Eds. F. I. Greenstein and N. W. Polsby, eds. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975. VI. 5. XX+459.
38. King G. *The Methodology of Presidential Research.* 1993. URL: <https://gking.harvard.edu/files/methpres.pdf>
39. Lewis D. E. *Presidents and the Bureaucracy. Management Imperatives in a Separation of Powers System. The Presidency and the Political System.* 8th ed., ed. Michael Nelson. Washington, DC: CQ Press. 2006.
40. Linz J. J. *Democracy: Presidential or Parliamentary Does it Make a Difference?* 1985. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABJ524.pdf
41. Linz J. J. *The Perils of Presidentialism.* *Journal of Democracy.* 1990. № 1. 1. P. 51–69.
42. Lowande K., Shipan Ch. R. *Where Is Presidential Power? Measuring Presidential Discretion Using Experts.* *British Journal of Political Science.* Volume 52, Issue 4, October 2022. P. 1876–1890. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/where-is-presidential-power-measuring-presidential-discretion-using-experts/C9EA7F7A061261BECA4EE851E664951D>
43. Mayer K. R. *With the Stroke of a Pen: Executive Orders and Presidential Power.* Princeton, NJ: Princeton University Press. 2002. 312 p.
44. Metcalf L. K. *Measuring Presidential Power.* 2000. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0010414000033005004>

45. Moe T. M. *The Revolution in Presidential Studies*. *Presidential Studies Quarterly*. 2009. V. 39 (December). P. 702–725. URL: <https://www.uvm.edu/~dguber/POLS293/articles/moe.pdf>
46. Moe T. M., Howell W. G.. *The Presidential Power of Unilateral Action*. *Journal of Law, Economics, and Organization*. 1999. V.15 (March). P. 132–179.
47. Neustadt R. E. *Presidential Power and the Modern Presidents: The Politics of Leadership from Roosevelt to Reagan*. New York: Free Press. 1990. 400 p.
48. Passarelli G. *Parties' Genetic Features: The Missing Link in the Presidentialization of Parties*. *The Presidentialization of Political Parties: Organizations, Institutions and Leaders*, edited by Gianluca Passarelli. New York: Palgrave Macmillan, 2015. P. 1–25.
49. *Researching the Presidency: Vital Questions, New Approaches*. G. C. III Edwards, J. H. Kessel, B.A. Rockman, eds. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1993. 496 p.
50. *Rivals for Power: Presidential-Congressional Relations*, ed. James A. Thurber. Washington, DC: CQ Press, 2001. 296 p.
51. Rudalevige A. *Managing the President's Program: Presidential Leadership and Legislative Policy Formulation*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2002. 292 p.
52. Schleiter P. Morgan-Jones E. *Citizens, Presidents and Assemblies: The Study of Semi-Presidentialism beyond Duverger and Linz*. *British Journal of Political Science*, Volume 39, Issue 4, October 2009. P. 871–892.
53. Sedelius T., Linde J. *Unravelling Semi-Presidentialism: Democracy and Government Performance Under Four Distinct Regime Types*. *Democratization*. 2018. 25 (1). P. 136–57.
54. Shugart M. S. *Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns*. *French Politics*. 2005. V. 3. P. 323–51.
55. Siaroff A. *Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction*. *European Journal of Political Research*. 2003. V. 42. P. 287–312.
56. Skowronek S. *Notes on the Presidency in the Political Order*. *Studies in American Political Development*. 1986. V. 1. P. 286–302.
57. Skowronek S. *Presidential Leadership in Political Time: Reprise and Reappraisal*. University Press of Kansas. 2011. 154 p. URL: <http://web.mit.edu/lroyden/Public/skowronek-time.pdf>
58. Skowronek S. *What's New in the Political Leadership of Donald Trump*. *Presidential Leadership in Political Time*. University Press of Kansas, 2020. P. 195–220.
59. Skowronek S. *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to Bill Clinton*. Revised Edition Paperback. 1997. 576 p.
60. Skowronek S. *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to George Bush*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1993. P. 36–45.

61. *The Constitution of the United States of America*. URL: https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf
62. *The Failure of Presidential Democracy*. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (eds.). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1994. Pp. xvi + 436. URL: <https://books.google.com.br/books?id=e5dkxDhDjCoC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
63. *The Presidency and the Political System*. 12th Edition by Michael Nelson (Editor). CO Press, 2020. 736 p.
64. *The Presidents of the French Fifth Republic*. Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013th edition. 235 p.
65. Tulis J. K. *The Rhetorical Presidency: New Edition (Princeton Classics Book 100)*. Kindle Edition. Princeton University Press. 2017. 255 p.

УДК 329.17:329.78](477.43)»194/195»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.041>

Володимир ЯРИЧ

Тернопіль, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4455-952X>

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ

Анотація. Мета дослідження схарактеризувати місце молоді у розвитку ідейних практик Організації українських націоналістів. Висвітлити завдання молодіжних організацій, зокрема молодіжних груп на території Кам'янець-Подільської області. Дати оцінку молодіжним організаціям як одним із ключових елементів українського резистансу в системі координат українського руху опору тоталітарному режиму. Методологія дослідження побудована на принципах історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності, системності, та методів аналізу і синтезу, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного. Наукова новизна полягає у тому, що автор показує зв'язок діяльності молодіжних організацій із реалізацією Головним Проводом ОУН завдань про поширенню та встановленню осередків національно-визвольного руху. Ряд архівних джерел та наукових розвідок засвідчує активну участь молоді в боротьбі за незалежність та суверенітет України. Це наглядно можна спостерігати в історії України починаючи від битви під Крутами та у сучасній російсько-українській війні. У статті доведено, важливість функціонування молодіжних організацій та специфіку їхньої діяльності та виконання задач. Із вище зазначеного підсумуємо, що молодь відіграла важливу роль у боротьбі, розвитку та функціонуванні ОУН, а разом з тим підсилювала український дух та в майбутньому змогла утримати бажання боротьби у своїх сім'ях та передати майбутньому поколінню ідею незалежності України.

Ключові слова: молодіжні організації, ОУН, УПА, ПівдСУЗ, ОСУЗ.

Volodymyr YARYCH

Ternopil, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4455-952X>

YOUTH ORGANIZATIONS OF THE OUN OF THE KAMIANETS-PODIL REGION IN THE STRATEGY OF THE UKRAINIAN MOVEMENT OF RESISTANCE TO THE SOVIET REGIME

Annotation. The purpose of the study is to characterize the place of youth in the development of ideological practices of the Organization of Ukrainian Nationalists. Highlight the tasks of youth organizations, in particular youth groups in the territory of Kamianets-Podilskyi region. To evaluate youth organizations as one of the key elements of Ukrainian resistance in the coordinate system of the Ukrainian movement of resistance to the totalitarian regime. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, comprehensiveness, integrity, systematicity, and methods of analysis and synthesis, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, problem-chronological. The scientific novelty lies in the fact that the author shows the connection between the activities of youth organizations and the implementation of the tasks of spreading and establishing centers of the national liberation movement by the Main Branch of the OUN. A number of archival sources and scientific intelligence testify to the active participation of young people in the struggle for independence and sovereignty of Ukraine. This can be clearly observed in the history of Ukraine starting from the Battle of Kruty and in the modern Russian-Ukrainian war. The article proves the importance of the functioning of youth organizations and the specifics of their activities and tasks. From the above, we can conclude that the youth played an important role in the struggle, development and functioning of the OUN, and at the same time strengthened the Ukrainian spirit and in the future was able to keep the desire to fight in their families and pass on the idea of Ukraine's independence to the future generation.

Keywords: youth organizations, OUN, UPA, PivdSUZ, OSUZ.

Постановка проблеми. Історія України – це, передусім, історія боротьби, змагань за державну незалежність України, боротьби, яка триває й досі, та свідками і учасниками якої стало сучасне покоління. Поруч із класичним терміном мілітарної боротьби починаючи з 2014 р. поширення набув термін гібридної війни, що включає в себе ідеологічну, культурну та економічну боротьбу та інформаційно-психологічні операції з метою дискредитації та применшити українського державницького прагнення.

Можемо констатувати, що у вирі цієї боротьби домінанта українського державницького підходу стала потужнішою та такою, яка визначає розвиток

нашої країни. У цьому місці варто наголосити на процесі декомунізації та героїзації власної історії і борців за незалежність. До числа таких належать різні генерації української молоді: від Крут і до ще незабутих подій на Майдані, та участі у захисті української держави в російсько-українській війні. Наявні архівні джерела містять ряд інформації про участь молоді у боротьбі з радянською тоталітарною владою, особливо 1920–1950-х рр., що, у свою чергу, спонукає нас до вивчення процесу боротьби української молоді в лавах Організації українських націоналістів за державну незалежність.

Аналіз джерел. Основу джерельного потенціалу з проблематики складають справи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), регіональних управлінь СБУ, обласні державні архіви, опублікованих архівів, мемуарна спадщина тощо.

Частина документів ГДА СБУ оцифровано та розміщено у вільному доступі в електронному архіві українського визвольного руху [електронний архів]. Архів містить свідчення боротьби українського народу проти тоталітарної радянської влади. Значна кількість документів присвячена темі молодіжної боротьби, зокрема журнали молоді «Дорога», журнал пластового юнацтва «На сліді», журнал українського пласту «Молоде життя», «Вогні», «Юнак». Важливе значення для дослідження проблематики мають документи що характеризують стратегію ОУН щодо залучення молоді в лави організації під назвою «Олег», та документи вишкільної роботи. Разом з тим, в архіві знаходяться архівні справи на учасників молодіжних рухів, агентурних справ [електронний архів].

Серед опублікованих джерел заслуговує на увагу п'ятитомне видання «Український здвиг» Володимира Сергійчука, безпосередньо проблематики Поділля стосується 4-й том [Сергійчук, 2005].

Огляд історіографії. В сучасному науковому просторі історіографію національно-визвольного руху 1920–1950-х рр. прийнято ділити на чотири групи: емігрантську, радянську, зарубіжну і сучасну українську історіографію доби незалежності. Кожна з них має свої характерні особливості, що різносторонньо висвітлюють український рух опору 1920–1950-х рр., та вимагають детального наукового аналізу. Влучно в цьому контексті згадати монографію української історикині Я. Примаченко [Примаченко, 2010], присвячену Північноамериканській історіографії діяльності ОУН і УПА, де показано важливість відображення різних наукових підходів у вивченні теми українського руху опору.

Питання української національно-визвольної боротьби проти радянської тоталітарної влади та ідеологічної складової останньої знову стало актуальним із здобуттям незалежності України у 1991 р., адже виходила далеко за рамки наукового простору та мала відлуння у суспільно-політичному житті молоді демократичної держави. Поряд із процесами реабілітації учасників українського резистансу спонукало до вирішення питання діяльності ОУН і УПА, як наслідок у 1997 р. було створено спеціальну урядову комісію з

вивчення діяльності ОУН і УПА, яка пропрацювала сім років (1998–2004). В Інституті історії України НАН України створено робочу групу істориків на чолі з С. Кульчицьким. Впродовж семи комісія опублікувала 28 книжок обсягом 5819 сторінок, присвячених історії ОУН і УПА. Результатом цієї праці стала також колективна монографія «Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси» [Організація, 2005] з фактами про повстанський рух на Поділлі.

На сьогодні в науковому та науково-популярному просторі є низка важливих досліджень, фундаментальних монографій та кваліфікаційних досліджень з питань національно-визвольного руху 1920-1950-х років та діяльності молодіжних українських націоналістичних осередків на території Кам'янець-Подільської області. Варто звернути увагу на праці таких авторів як: С. Воляннюк [Воляннюк, 2016], П. Гай-Нижник [Гай-Нижник, 2020], О. Іщук [Іщук, 2011], В. Ковальчук [Ковальчук, 2011], Р. Ковалюк [Ковалюк, 2001], І. Коломієць [Коломієць, 2010], І. Марчук [Марчук, 2011], Н. Мизак [Мизак, 2006], І. Патріляк [Патріляк, 2012].

Для розуміння проблеми виняткове методологічне значення має монографія П. Гай-Нижника, в якій розкривається ідейно-програмна концепція ОУН і модель майбутньої української держави, внутрішні суперечки та світоглядні зміни, проаналізовано підходи та плани розбудови держави її провідних діячів та ідеологів [Гай-Нижник, 2020].

Окремі епізоди діяльності ОУН на Поділлі під час Другої світової війни знайшли відображення у праці П. Слободянюка [Слободянюк, 2007].

Виняткова наукова цінність у поясненні та осмисленні обраної проблеми має дослідження В. Гурина, К. Завальнюка, О. Петренка і Т. Стецюка «Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х рр. ХХ ст.: мовою документів та досліджень» [Гурин, Завальнюк, Петренко, 2009], у якому узагальнено події визвольної боротьби на сході Поділля.

У краєзнавчому дослідженні І. Коломиця «ОУН-УПА на Вінниччині в роки боротьби за Українську Соборну Державу» [Коломієць, 2010] перелічено учасників похідних груп, які прибули до Вінниці, а також їхні політичні та моральна позиція за часів нацизму, процес створення осередків ОУН та особливості видання бандерівцями газети «Вінницькі вісті» тощо.

У безпосередньому висвітленню національно-визвольного руху на Поділлі помітно виділяється робота Н. Мизака і В. Горбатюка «За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська обл. у визвольній боротьбі ОУН, УПА» [Мизак, Горбатюк, 2006] зі значним фактологічним матеріалом про діяльність Кам'янець-Подільського, Дунаєвецького, Віньковецького, Вінницького надрайонних проводів націоналістичного підпілля ОУН і про боротьбу українських національних сил в 1920–1950-х рр. Проте праці є за характером публіцистичними і опираються на вузьку джерельну базу. Про відкриття оунівського схрону в с. Мала Кужелівка Дунаєвецького району написав Н. Мизак, подавши інформацію про кількість націоналістичної літератури та

місце, де приблизно вона була надрукована, у розвідці детально описано побут повстанців [Мизак, 2014].

В. Даниленко досить детально описує рейди учасника надрайового Віньковецького походу ОУН на Київщину [Даниленко, 2005]. Твір цінний тим, що в ньому відображено обставини та подробиці загибелі одного з подвижників молодіжного визвольного руху на Поділлі Віталія Мельника «Орлича».

Процес ліквідації радянськими органами державної безпеки крайового проводу ОУН «Поділля» на основі вже відомих джерел простежує рівненський дослідник І. Марчук [Марчук, 2011, с. 191-214]. С. Воляннюк у низці статей досліджує Подільський край ОУН та воєнну округу «Лисоня», що діяла на теренах Поділля, включаючи Тернопільську, Кам'янець-Подільську та Вінницьку обл. Звертає на себе увагу той факт, що на основі широкого залучення джерел автору вдалося комплексно відтворити діяльність відділів УПА не тільки на Тернопільщині, але й її рейди на східне Поділля [Воляннюк, 2012, с. 306-315; Воляннюк, 2014, с. 316-330; Воляннюк, 2015, с. 259-269; Воляннюк, 2016]. З-поміж дослідників національно-визвольних змагань українців на увагу заслуговує серія наукових статей В. Соловея [Соловей, 2015, Особливості..., с. 189-202; 2016, Діяльність Вінницького..., с. 111-115; 2017, Вінницький надрайонний..., с. 229-237; 2017, Діяльність Кам'янець-Подільського..., с. 159-173; 2017, Підпільні друкарні..., с. 59-64; 2017, Рейди УПА..., с. 192-200].

Статті Д. Рогачука [У Сибир..., 2017; Таємна повість..., 2018] за спогадами М. Магаса, дід якого Михайло та брат провідника В. Ніколіна були заслані в Сибір стали змістовним нарративом про керівника Віньковецького надрайонного проводу В. Николи.

Аналіз виховної роботи молоді в ході націоналістичної боротьби 1920-1950-х років. XX ст. проведено у монографії В. Кульчицького [Кульчицький, 2001]. У своїй праці дослідник фрагментарно торкається цього питання на Подільській землі.

Історіографічний аналіз показує, що молодіжний елемент посідав одне з найважливіших місць у віровченні та практичній діяльності ОУН. Тому закономірно, що у 2006 р. було опубліковано досить розлогу статтю О. Іщука про діяльність молодіжних структур ОУН (б) у центральних і східних областях України у повоєнне десятиліття [Іщук, 2006, с. 225-252], а у 2011 р. вийшло без перебільшення його фундаментальне дослідження [Іщук, 2011], у якому вперше всебічно охарактеризовано причини та передумови створення молодіжних структур ОУН, простежено їх еволюцію, організаційну структуру та основні напрямки роботи в 1939–1955 рр. Дослідник звертає увагу на обставини ліквідації органами кримінально-виконавчої системи СРСР молодіжних організацій ОУН-УПА.

Певний науковий доробок із теми є і в автора цієї статті [Філінюк, Ярич, 2016, с. 129-134; Ярич, 2016, Молоді борці, с. 209-234; Ярич, 2019, «Секретна операція»..., с. 312-324].

Виклад основного матеріалу. У суспільно-політичному і науковому просторі та на державницькому рівні спостерігається значне зростання інтересу до теми національно-визвольної боротьби 1920–1950-х рр. В більшій мірі це пов'язано із декомунізаційними законами, відкриттям архівів колишніх органів тоталітарного режиму, а відтак – запиту суспільства на правду ХХ ст., та безперечно впливу російсько-української війни і її ідеологічної й інформаційної складової. Проблема поступово стає одним із головних напрямків досліджень у таких авторитетних установах, як Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Центр дослідження визвольного руху, Інститут історії України НАН ім. України та більшість університетів країни. На їх основі було підготовлено чимало ґрунтовних досліджень, у яких показано доктрини, концепції, стратегію ОУН і боротьбу українського народу, доведено, що ця організація була єдиною політичною силою у Другій світовій війні, яка боролася за незалежність України. Загальну панораму доповнюють вузькоспеціалізовані теми, наприклад діяльність молодіжних організацій ОУН.

Важливо наголосити, що ОУН постала із возз'єднання Української військової організації, Союзу української націоналістичної молоді і низки інших симпатиків ідеї незалежності. Послідовним є той факт, що після створення організації у 1929 р. виховання молоді посіло одне з ключових напрямків її діяльності. Союз української націоналістичної молоді (СУНМ), в якому згуртувалась активна й талановита молодь, мав значні ідеологічні напрацювання та інтелектуальний потенціал. Саме з його середовища вийшла нова генерація українських націоналістів, які піднесли весь рух на якісно вищий рівень. Студентське середовище Академічного дому у Львові, яке представляли Степан Охримович, Степан Бандера, Іван Ґабрусевич, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон, Ярослав Стецько, Дмитро Грицай, Олекса Гасин, Роман Шухевич, Ярослав Старух, Зенон Коссак, Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Іван Мітрінґа – це далеко не повний перелік молоді, яка пройшла шлях від Пласту до керівного складу ОУН [Ярич, 2022].

У сучасному науковому просторі присутні ряд наукових досліджень, які доводять, що українська молодь в умовах співіснування з польськими однолітками в кордонах тодішньої II-ї Речі Посполитої була рішуче налаштована на боротьбу та була інструментом виконання рішень проводу [Ярич, тези 2022]. Упродовж 1930-х рр. молодики ОУН виконали ряд атестатів. Серед найвідоміших – напад групою В. Біласа 30 листопада 1932 р. на відділення польської пошти в м. Городок (Львівська обл.)

1 червня 1934 р. молодий український націоналіст Г. Мацейко здійснив смертельний замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького у відповідь на акцію «Пацифікації». На нашу думку, вибір виконавців серед молоді мав на меті витворити культ героїв і тим самим забезпечити популярність ідей ОУН серед молоді [Ярич, 2022].

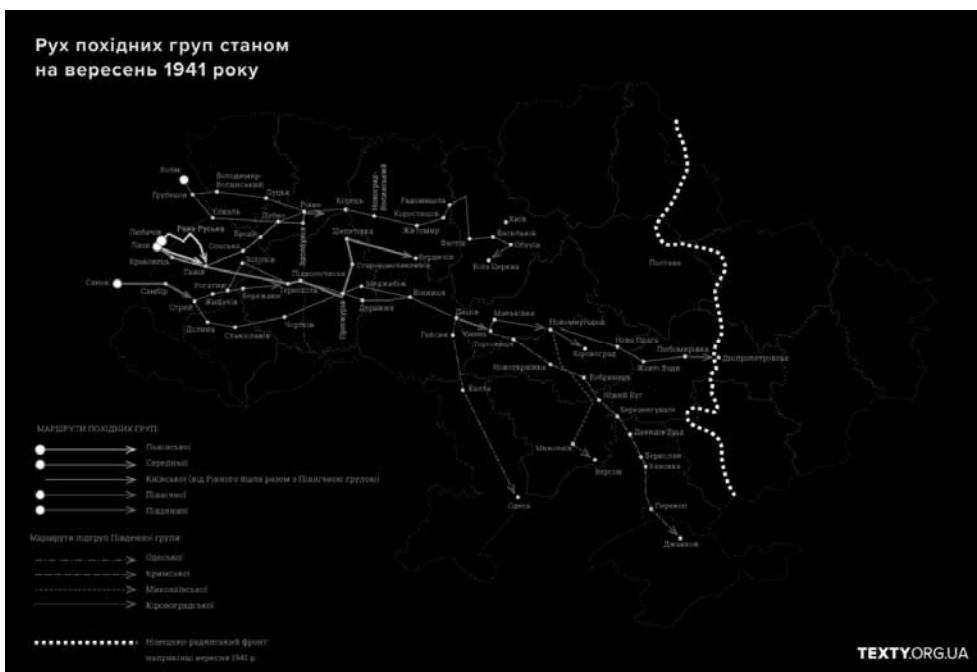
Після вторгнення Німеччини в СРСР у тилу червоної армії на західноукраїнських землях вибухнуло повстання, організоване Крайовою

екзекутивною ОУН(б). ОУН вийшла із підпілля і 30 червня 1941 р. проголосила Акт відновлення Української держави та сформувала коаліційний уряд під керівництвом Ярослава Стецька [Похід на схід].

Мал. 1. Публікація про акт відновлення Української держави в газеті «Зборівські вісті».

План проводу полягав у тому, щоб із просуванням лінії німецько-радянського фронту у східному напрямку члени ОУН брали під контроль владу в регіонах, щоб на місцях сформувати адміністративний апарат відновленої Української держави. Для цього напередодні німецько-радянської війни Провід ОУН сформував з охочих чотири «похідні групи» (Північна, середня, південна, причорноморська) у східному напрямку, що мали рухатися одразу за німецькими військами й встановлювати українську владу до приходу окупаційної адміністрації нацистів. Склад підпільників станом на грудень 1941 р. сягнув 1–1.5 тис. осіб [Похід на схід].

Мал 2. Рух похідних груп ОУН(б) станом на вересень 1941 р.

До початку серпня 1941 р. бандерівцям вдалося організувати адміністрації в 187 зі 200 районів на заході України та у 26 районах Правобережжя, зокрема, в Житомирській області й на заході Київщини. У Житомирі, Вінниці, Кам'янці-Подільському постали обласні управи. Проте оголосити декларацію незалежності в столиці України й організувати Центральне українське державне правління мала особлива Київська похідна група на чолі з членом провуду ОУН Василем Куком «Лемішем».

До вересня похідні групи встигли дійти до Кіровограда (Кропивницького), Дніпропетровська (Дніпра), Миколаєва, закласти осередки на периферії Київської й Одеської областей. У жовтні, коли фронт посунувся у східному напрямку, емісари націоналістів були в Києві, Одесі, Запоріжжі, Сталіному

(Донецьк), Полтаві, Харкові [Ходанович, 2005, До питання..., с. 92-100; Ходанович, 2005, Роль похідних..., с. 187-192].

З початком німецько-радянської війни творення молодіжних організацій набуло значних масштабів. Згодом, під час створення УПА, молодіжні осередки ОУН стали одним з основних джерел для постачання вояків до лав повстанської армії. До завдань юнацтва ОУН входила ідеологічна, політична, моральна та фізична підготовка молоді до вступу в «дорослі» члени ОУН. Виховно-вишкільні референти працювали над організацією виховання молоді в районі. Переважно їх підбирали з учителів або людей із середньою освітою, добре обізнаних з українською історією, національною літературою та методами виховання і навчання. Ідеологічно-пропагандистські документи того часу засвідчують, що юнацтво ОУН, як ідейний виразник, учасник і організатор нової української генерації для боротьби за українську соборну державу, змагатиме, щоб універсально та в усіх формах підсилити цю боротьбу під прапором української національної революції.

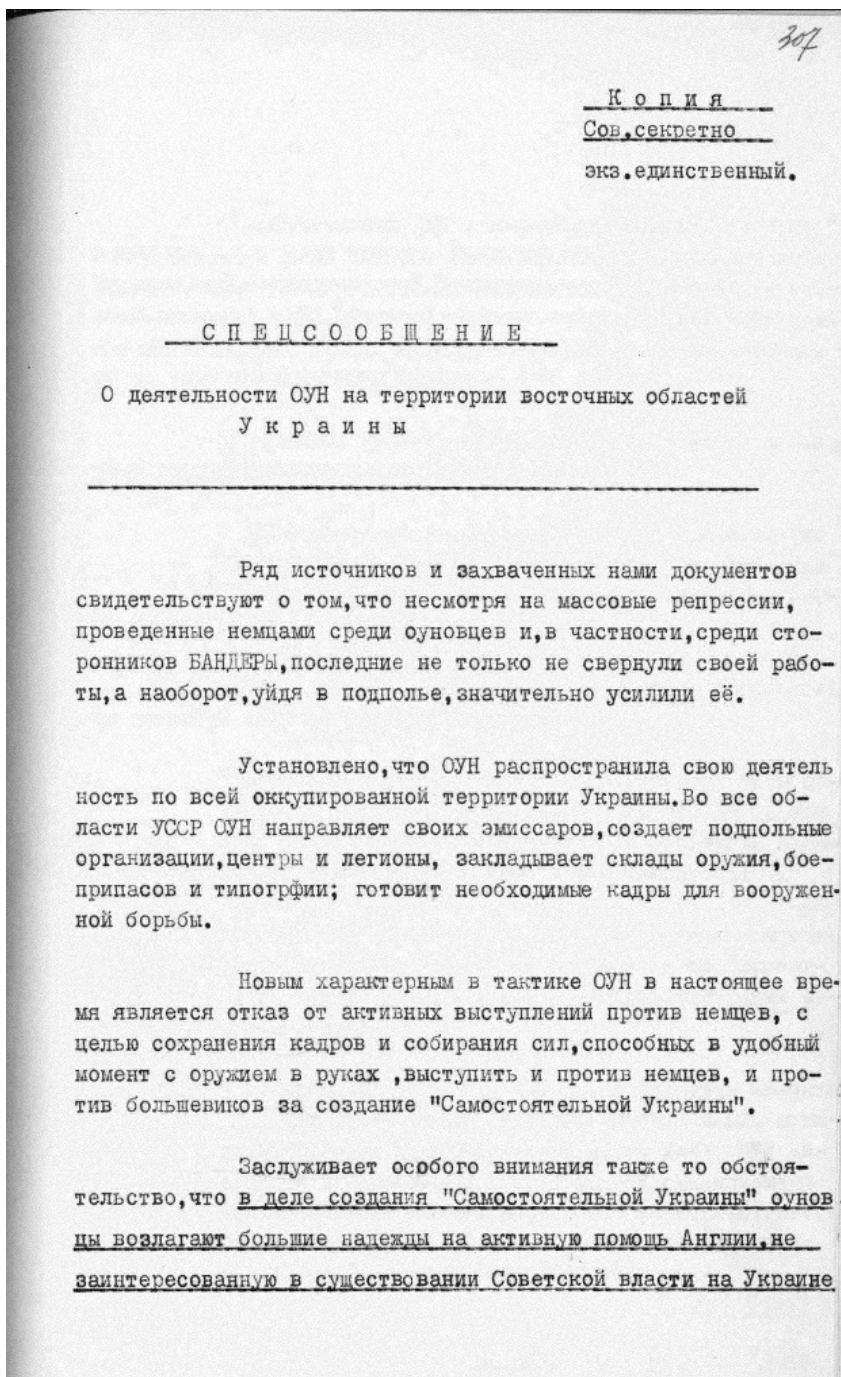
Досягнення цілей проводу відбувалося в ході жорстких репресій нацистів, які з арештом 5 липня 1941 р. С. Бандери та 9 липня 1941 р. Я. Стецька, розпочали репресії проти зусиль українців на встановлення української влади. З вересня 1941 р. мережа ОУН повертається у підпілля.

Мережа ОУН(б) у Наддніпрянській Україні ділилася на два краї: Осередньо-східні українські землі (ОСУЗ), або ж Північно-східні українські землі (ПСУЗ) з центром у Києві, та Південно-східні українські землі (ПівдСУЗ) із центром у Дніпропетровську (Дніпро).

Пріоритетним завданням перед підпіллям на схід від р. Збруч стояло здобути прихильність широких мас до ідеалів незалежності України, ідеології націоналізму й залучити ідейних і надійних революціонерів до лав організації. Якщо на початку похідні групи ОУН знаходили прихильників здебільшого серед колишніх учасників Української революції 1917–1921 рр., які вже були немолодими й часто неготовими до підпільної боротьби, то тепер більше стало молоді, зокрема, колишніх членів комсомолу й червоноармійців [Похід на схід].

З вересня 1943 р., й до кінця Другої світової війни більшість осередків націоналістичного підпілля, закладених за часів німецької окупації, були розгромлені, що значно вплинуло на присутність у краї ОУНівців та їхню здатність виконувати в подальшому поставленні завдання.

Головний військовий штаб УПА і Провід ОУН вважав одним із чинників своєї перемоги закріплення в центральній і Східній Україні. Тому відділи УПА-Північ і УПА-Південь в 1944–1945 рр. продовжували здійснювати рейди в Житомирську, Київську, Кам'янець-Подільську й Вінницьку області, а в регіонах Правобережної України знову сформували підпільну мережу.

Мал. 3. Спецповідомлення НКВД про діяльність ОУН у східних областях України (Фото з електронного архіву УВР)

До основних задач похідних груп в центральній-східній областях належали наступні:

- Пошук нових членів організації.
- Ведення просвітницької роботи із населенням.
- Створення мережі підпільних квартир.
- Створення підпільних друкарень та поширення націоналістичної літератури.
- Налагодження шляхів кореспонденції.
- Створення молодіжних організацій.

Варто зазначити, що невід'ємною складовою боротьби проти більшовицької влади ставало створення якраз молодіжних організацій, на які покладалися ряд важливих завдань:

– За рахунок юнацтва можна було значно розширювати коло потенційних членів організації.

– Вести розвідувальну діяльність в навчальних закладах, культосвітніх зібраннях, дізнаватися про настрої в родині та сім'ї.

Беручи до уваги те, що молодь в статусі студентів буде навчатися в різних містах України, та у лавах червоної армії.

– Разом з тим, молодь охочіше піддавалася на співпрацю та в організації вже існував чіткий інструментарій відпрацьований у 1930-х рр. [Завдання юнацтва]

Відомі дослідники А. Русначенко [Русначенко, 2002] та О. Іщук [Іщук, 2011] доводять думку про те, що члени похідних груп ОУН були людьми переважно юними, радикально налаштованими, і тому вони не змогли у великих містах Центральної та Східної України вплинути на місцеву інтелігенцію і навіть молодь у такій мірі, як, наприклад, представники ОУН(м) і тим більше радянське підпілля.

Більшість учасників ОУН в Одеській та Дніпропетровській областях були молодими. Наприклад, організацією ОУН(б) в Широківському районі Дніпропетровської області керував Г. Ільченко, 1925 р. н., який вступив в ОУН у віці 16 років восени 1941 р. У Солонянському районі Дніпропетровської області учасниками ОУН були зовсім юні І. Пилипенко з села Привільне, 1926 р. н., І. Дубинов з села Микільське, 1928 р. н., М. Пулькас з села Звонецький Хутір, 1927 р. н. [Іщук, 2011].

Дослідник О. Іщук довів, що практика залучення молоді в лави організації не лише була не випадковою, але більше того була однією із наріжних стратегій діяльності ОУН. У своїй публікації історик характеризує, на основі архівних документів, що питання збереження кадрів, поширення організації на схід та залучення молоді в лави організації мали відображення в стратегії ОУН як програми «Орлик», «Харків» та «Олег» відповідно [Іщук, 2006].

Послідовним у цьому контексті виглядає створення молодіжних організацій на території Поділля, в першу чергу, на території Кам'янець-Подільської області (Хмельницька обл.).

Активна присутність на території області спостерігається з 1948 р. після прибуття досвідчених підпільників з Тернопільської обл. Мова йде про Йосипа Демчука «Луговий», Михайла Николина «Богун», Хому Мартюка «Алкід». У перспективі це будуть Керівники Вінницького Крайового проводу, Віньковецького надрайонного проводу та Дунаєвецького надрайонного проводу. У рамках діяльності підпілля на території згаданих проводів вдалося організувати дві великі молодіжні організації: «Молоді друзі» в с. Женишківці, та «Покутинську молодіжну групу» в с. Покутинці.

Сама група «Молоді друзі» на початковому етапі складалася з п'яти осіб. До її складу ввійшли: Анатолій Сухий, Віталій Мельник, Анатолій Андрійчук, Володимир Паук, Олександр Кравчук. Невдовзі до групи було залучено й Івана Качуринця [Ярич, 2016].

У 1949 р. Віталій Мельник вступав у Кам'янець-Подільський учительський інститут на філологічний факультет, а Володимир Паук та Іван Качуринець – у військові училища в Сумах і Києві відповідно. Це мало неабияке значення, оскільки з'явилася можливість поширення впливу організації на схід. Це питання вирішилося по-іншому. Дружні зв'язки з групою підтримувала Аліса Сосна, двоюрідна сестра Віталія Мельника, яка знаходилась під впливом групи. Разом із тим, вона відчувала симпатію до Володимира Паука, що лише зближувало її до підпільної групи [Горбатюк, 2012]. Аліса була студенткою 2-го курсу Київського лісогосподарського інституту, що було дуже доречно для організації діяльності в столиці України. Зустрівшись із «Хмелем» і отримавши інструкції від В. Мельника, у Київ на навчання вона їхала вже із завданням: розкидати 50 листівок «Українській молоді» в місті, з чим вона вдало впоралася. На зустрічі під час зимових канікул Алісі дали нове завдання: дізнатися, записати й передати підпільникам домашні адреси студентів-українців з її найближчого оточення. Тоді ж їй надали псевдо «Наталка». У червні 1950 р. В. Паук та В. Мельник переходять на підпільне становище.

Наприкінці 1949 року в селі Покутинці завдяки зусиллям керівника Дунаєвецького надрайону Х. Мартюка «Алкід» виник Молодіжний націоналістичний гурток на чолі з Михайлом Герасеменюком «Степан». Під час організаційних нарад Михайло Герасеменюк віддавав наказ розповсюджувати націоналістичні листівки, отримані від підпілля, виконувати диверсійні завдання під час постачання шляхом встроєння залізників у шкві для знерухомилення техніки, а також збирати інформацію про стан справ у селі і колгоспі, характеристики комуністів і комсомолу, партійний актив радянської розвідки, сільської інтелігенції та скомпрометованих владою люди, складання топографічних планів села та околиць, отримання бланків квитків від комсомолу, зброя, патрони, боєприпаси, продовольчі товари. та вживаний одяг для підпільників [Ярич, Покутинці 12, с. 669].

Таким чином, Герасеменюк, виконуючи завдання упівців, разом з Ложинським у ніч на 1 травня 1949 р. підпалили будинок секретаря партійної організації в селі Покутинці, внаслідок чого було спалено більше

п'яти колгоспних будинків. Під час заготівельної кампанії 1949 року вони розповсюджували націоналістичні листівки в селах Зіньків і Черкасівка. Влітку 1949 року Герасеменюк і Ложинський з власної ініціативи підготували терористичний акт проти керуючого колгоспом і голови сільради с. Покутинці, щоб оволодіти зброєю в їхньому розпорядженні. Юнаки повідомили про свої наміри «Алкіду», який, побоюючись невдачі, заборонив цю операцію [Сергійчук, 2005]. Діяльність групи припинилася восени 1949 року, коли Герасеменюк і Ложинський вступили до технікуму в Кам'янці-Подільському, і відновилися влітку 1951 року, після їхнього закінчення. Однак у зв'язку з призовом Михайла Герасеменюка до армії група не розгорнула свою поєпредню діяльність. У зв'язку з цим останній висловлював Алкідову бажання перейти на нелегальне становище, в чому отримав відмову. На допиті провідник пояснив, що не працює з юнаком більше року і не довіряє йому [Архів управління, Арк. 103].

Після мобілізації «Степана» в армію, подальша діяльність групи здійснювалась «Сагайдачним». У липні 1951 р. останній відправився з місією в Одеську область, де мав зайнятися вербуванням та здійснювати розвідку [Сергійчук, 2005].

На основі зібраних матеріалів 8 серпня 1951 р. було заведено агентурну справу № 395 під назвою «Останні» на Дунаєвецький надрайонний провід, а 17 серпня 1951 р. агентурні справи № 397 під назвою «Вороги» на Віньковецький надрайон та № 398 під назвою «Схід» на Кам'янець-Подільський надрайонний провід ОУН(б) [Марчук, 2011].

Чи не найбільшою удачею оперативних працівників стало захоплення 8 лютого 1951 р. в м. Вінниця Вінницького надрайонного проводу ОУН(б) «Лугового» (Й. Демчука). Після тривалих допитів чекістам вдалося вибити із підпільника «Лугового» цінні для них свідчення, котрі незабаром були використані для ліквідації підпілля [Архів управління, Арк.49-58].

Наслідки допиту «Лугового» були катастрофічними для підпілля. МГБ намагалося працювати блискавично. 11 липня в Києві було заарештовано Алісу Сосну. Опирались було важко, оскільки дівчина, як і пізніше кожний із підпільників, не була поінформована, що було відомо органам і де на той час перебували її товариші. Учасників групи ловили в місцях їх перебування. Так, у вересні 1951 р. в Кам'янці-Подільському було взято Івана Качуринця, якому пред'явили фотографію вже вбитого «Орлича». У Бердичівській полковій школі заарештували Анатолія Сухого [Горбатюк, 2012]. Така ж доля спіткала старшого сержанта Новоград-Волинського артилерійського полку Анатолія Андрійчука. Завдяки своїм здібностям художника, той був на хорошому рахунку в частині і мав навіть доступ до документів у штабі. Під час навчання в Хотинському педагогічному технікумі заарештували сестру Віталія Мельника–Галину. Її обвинувачували в передачі грипсів між братом, коли той був у підпіллі, та іншими учасниками групи.

До кінця 1951 р. гебістам вдалося майже повністю ліквідувати постачання з Подільської області, Чортковського та Каменця Подільського, а їхніх керівників

«Кригу» та «Скобу» захопити живими [Архів управління, Арк. 325]. В результаті агентурної гри, яка велася від імені Скоби, провід зазнав серйозних збитків. «Алکید» і «Сагайдачний» потрапили в полон, «Степан» був захоплений безпосередньо на флоті, в якому він служив. Решта учасників групи, а саме: бригадир Іван, Герасеменюк Григорій, Василь Наглої не могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності через молодий вік.

Висновки. В розвідках дослідники зібрали значний фактичний матеріал про причини та передумови створення молодіжної організації «Молоді друзі», вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на її діяльність. Локалізовано місця перебування месників, їхні стосунки між собою та з підпіллям. Він відображає загальний стан націоналістичного руху в районі Кам'янця-Подільського, показує запеклу боротьбу між агентами МГБ-МВД та оунівцями та їхніми симпатиками. Цей список слід продовжити і присвятити цьому питанню більш повне дослідження. Але факт залишається фактом: із відкриттям нових джерел і зростанням мотивації вітчизняних дослідників до вивчення раніше заборонених тем історіографічний простір України все більше поповнюється публікаціями про молодіжне крило націоналістичного руху повоєнного десятиліття, як комплексного характеру, так і з вузькоспеціалізованими дослідженнями.

Список використаних джерел

1. *Архів управління Служби безпеки України в Хмельницькій області. Ф. 6. Т. 1. Спр. 1434.*
2. *Архів управління Служби безпеки України в Хмельницькій області. Ф. 6. Спр. 11873.*
3. *Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Спр. 372.*
4. *Електронний архів українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/>*
5. *Володимирів Б. Повернення із забуття: (діяльність націоналістичного підпілля на Лемківщині під час Другої світової війни в 1941–1943 роках). Лемків, 2004. 67 с.*
6. *Воляннюк С. Розбудова та діяльність ВО «Лисоня» у 1944 році. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів. С. 306–315.*
7. *Воляннюк С. Формування та кадровий склад військового штабу воєнної округи УПА «Лисоня». Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2014. Вип. 24. С. 316–330.*
8. *Воляннюк С. Організаційно-територіальний поділ Подільського краю ОУН. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск II. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 259–269.*

9. Воляннюк С. Створення та діяльність воєнної округи УПА «Лисоня»: дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Київ, 2016. 238 с.
10. Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН (б) (1940–1990 рр.). Київ: Крок, 2020. 432 с.
11. Гурин В. Й., Завальнюк К. В., Петренко О. С., Стецюк Т. В. Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст.: мовою документів та досліджень. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 304 с.
12. Даниленко В. Діяльність ОУН на Київщині: записки «Кобзаря». Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. 2005. № 5. С. 103–122.
13. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів в 2 т. Т. 2: Галичина та Східна Україна. Рівне: ППДМ, 2008. 216 с.
14. Забілий Р. Створення УПА в 1942 р.: від теорії до практики. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 22. С. 269–279.
15. Забілий Р. В. Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942–1949 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України. Львів, 2015. 20 с.
16. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.). Торонто; Львів, 2011. 941 с.
17. Іщук О. Діяльність молодіжних структур ОУН (б) на території центральних та східних областей України у 1945–1954 рр. Український визвольний рух: наук. зб. Львів, 2006. Збірник 8. С. 225–252.
18. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.). Львів; Торонто: Літопис УПА. 2011. 941 с.
19. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1945–1956 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 111 с.
20. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 219 с.
21. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
22. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941–1950-ті рр. Київ, 2011. 80 с.
23. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 420 с.
24. Коломієць І. ОУН–УПА на Вінниччині в роки боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Літин: «Літинська районна друкарня», 2010. 247 с.

25. Кульчицький В. Виховна робота з молоддю в період визвольних змагань (на матеріалах західного регіону України (20–50 рр. ХХ ст.). Тернопіль, 2001. 124 с.
26. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.). у 2 т. Львів, 2007. Т. 1: А–М. 640 с.
27. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.). у 2 т. Львів, 2007. Т. 2: Н–Я. 592 с.
28. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952). Український визвольний рух: наук. зб. 2011. Збірник 15. С. 191–214.
29. Мизак Н. Малокужелівський архів Вінковецького проводу ОУН Кам'янець-Подільської округи: відкриття і відтворення. Мандрівець, Тернопіль. 2014. № 6. С. 41–48.
30. Мизак Н. С., Горбатюк В. І. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Кн. 5. Чернівці: Букрек, 2006. 352 с.
31. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / за ред. С. Кульчицького. Київ: Наук. думка, 2005. 496 с.
32. ОУН-УПА на Сумщині: Т.1. Упоряд. Іванущенко Г. М. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2006. 156 с.: іл.
33. ОУН-УПА на Сумщині: Т.2. / Автор-упорядник Іванущенко Г.М. 1 вид. 2009. 232с.: іл.
34. Патриляк І. К. «Встань і борись слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія. Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 592 с.
35. Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2010. 182 с.
36. Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. Київ: Пульсари, 2002. 518 с.: іл.
37. Руцький М. Діяльність ОУН і УПА на Славутчині. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2010. Вип. 16. С. 123–133.
38. Сергійчук В. Український здви́г. Т.2 Волинь. 1939 – 1955. К.: Українська видавнича спілка, 2005. 840 с.
39. Слободянюк П. Воєнне лихоліття на Поділлі (1941–1945 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2007. 312 с.
40. Соловей В. Вінницький надрайонний провід ОУН (б): структура, пропагандивні заходи (1949–1951). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. редкол.: І. Патер, упоряд. Л. Хахула; Національна академія наук України, Ін-т українознавства

- ім. І. Крип'якевича. *Primum agere*. Ювілейний збірник на пошану Миколи Литвина. Львів, 2017. Вип. 29. С. 229–237.
41. Соловей В. Особливості соціально-економічного та культурно-освітнього життя на Поділлі в 1941–1944 рр. (за матеріалами місцевої періодику). Збірник праць науково-дослідного інституту пресознавства / відп. ред. М. М. Романюк, НАН України, ЛНБУ ім. В. Стефаник, НДІ пресознавства. Львів, 2015. Вип. 5 (23). С. 189–202.
 42. Соловей В. Діяльність Кам'янець-Подільського надрайонного проводу ОУН(б) в 1948–1952 рр. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2017. Praha 4 – Nusle. Svazek 3. 4. vydání. S. 35–41.
 43. Соловей В. Підпільні друкарні та схрони ОУН(б) на території Кам'янець-Подільської області (1948–1951). Емінак: науковий щоквартальник. Київ – Миколаїв. 2017. № 1 (17) (січень – березень). Т. 4. С. 59–64.
 44. Соловей В. Рейди УПА на Поділлі в 1943 році. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. редкол.: М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк; Національна академія наук України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2017. Вип. 30: Український визвольний рух ХХ століття. С. 192–200.
 45. У Сибір за брата. Історія Михайла Николина, жителя села Олексинці. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/59e1bc0fb5e8d/>
 46. Філінюк А., Ярич В. П'ятитомне видання В. Сергійчука «Український здвиг», як джерело вивчення самостійницького руху на Буковині і Поділлі. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. Чернівці: Чернівецький ун-т, 2016. № 2. С. 129–134.
 47. Хобот П. Створення Південної похідної групи ОУН(Б) та її діяльність протягом 1939–1941 рр. Військово-науковий вісник. 2013. Вип. 20. С. 156–168.
 48. Ходанович О. До питання еволюції ідейно-політичних засад ОУН у роки німецької окупації Україні (1941–1944 рр.). Збірник наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. Київ: Поліграф. центр «Фоліант», 2005. Т. IV. С. 92–100.
 49. Ходанович О. Роль похідних груп в еволюції ідейно-політичних засад ОУН в роки німецько-радянської війни. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія: 36. наук. праць. 2005. Вип. 9. С. 187–192.
 50. Штендера Є. Збірник про третю Подільську воєнну округу УПА «Лисоня». Літопис Української Повстанської Армії. Т. 12: Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня». Документи й матеріали / упоряд. Є. Штендера. Торонто, 1989. С. 7–16.
 51. Ярич В. Молоді борці Поділля за українську національну ідею у повоєнні роки. Український визвольний рух / Ін-т українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2016. Збірник 21. С. 209–234.

52. Ярич В. Секретна операція боївки Василя Галаси «Орлана» в Кам'янець-Подільській області. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2019. Вип. 12. С. 312–324.
53. Ярич В. Роль молоді ОУН у процесі боротьби за державну незалежність України. Українське військо: основні етапи боротьби за державну незалежність України. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НУОУ, 2022. С. 189–190.

References

1. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Khmelnytskii oblasti [Archive of the Security service of Ukraine in the Khmelnytsky region]. F. 6. T. 1. Spr. 1434. (in Ukrainian)
2. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Khmelnytskii oblasti [Archive of the Security service of Ukraine in the Khmelnytsky region]. F. 6. T. 1. Spr. 11873. (in Ukrainian)
3. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F. 13. Spr. 372. (in Ukrainian)
4. Elektronnyi arkhiv ukrainskoho vyzvolnoho rukhu [Electronic archive of the Ukrainian liberation movement]. URL: <https://avr.org.ua/> (in Ukrainian)
5. Volodymyriv B. Povnennia iz zabuttia: (diialnist natsionalistychnoho pidpillia na Letychivshchyni pid chas Druhoi svitovoi viiny v 1941–1943 rokakh) [Return from oblivion: (activities of the nationalist underground in the Letychiv region during the Second World War in 1941–1943)]. Letychiv, 2004. 67 s. (in Ukrainian)
6. Volianiuk S. Rozbudova ta diialnist VO «Lysonia» u 1944 rotsi [Development and activity of Lysonya Higher Education Institution in 1944]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. 2012. Vyp. 22: Ukrainska povstanska armiiia v konteksti natsionalno-vyzvolnoi borotby narodiv Tsentralno-Skhidnoi Yevropy / hol. redkol. M. Lytvyn, uporiad. i nauk. red. M. Romaniuk, O. Stasiuk; In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Lviv. S. 306–315. (in Ukrainian)
7. Volianiuk S. Formuvannia ta kadrovyi sklad viiskovoho shtabu voiennoi okruhy UPA «Lysonia» [Formation and personnel of the military headquarters of the military district of the UPA «Lysonya»]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. 2014. Vyp. 24. S. 316–330. (in Ukrainian)
8. Volianiuk S. Orhanizatsiino-terytorialnyi podil Podilskoho kraiu OUN [Organizational-territorial division of the Podilsk Territory of the OUN and activities of the military district of the UPA «Lysonya»]. Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk II. Drohobych: Posvit, 2015. S. 259–269. (in Ukrainian)

9. Volianiuk S. *Stvorennia ta diialnist voiennoi okruhy UPA «Lysonia»* [Creation and activity of the military district of the UPA «Lysonya»]: dys. kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy. Kyiv, 2016. 238 s. (in Ukrainian)
10. Hai-Nyzhnyk P. *Ukrainska Derzhava: suspilno-politychna model i sotsialno-ekonomichnyi lad v teorii ta ideologii OUN (b) (1940–1990 rr.)* [The Ukrainian State: socio-political model and socio-economic system in the theory and ideology of the OUN (b) (1940–1990)]. Kyiv: Krok, 2020. 432 s. (in Ukrainian)
11. Huryn V. Y., Zavalniuk K. V., Petrenko O. S., Stetsiuk T. V. *Neskoreni: natsionalno-vyzvolnyi rukh na Vinnychchyni 40–50-kh rokiv KhKh st.: movoiu dokumentiv ta doslidzhen* [Unconquered: the national liberation movement in Vinnytsia in the 40s and 50s of the 20th century: in the language of documents and research]. Vinnytsia: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2009. 304 s. (in Ukrainian)
12. Danylenko V. *Diialnist OUN na Kyivshchyni: zapysky «Kobzaria»* [Activities of the OUN in Kyiv region: notes of «Kobzar»]. *Istorychnyi zhurnal: Naukove hromadsko-politychne vydannia*. 2005. № 5. S. 103–122. (in Ukrainian)
13. Denyshchuk O. *Bopotba UPA ppoty nimetskyx okupantiv* [The death of the UPA after the German occupiers] v 2 t. T. 2: *Halychyna ta Ckhidna Ukpaina. Pivne: PPDM*, 2008. 216 s. (in Ukrainian)
14. Zabilyi R. *Stvorennia UPA v 1942 r.: vid teorii do praktyky* [Creation of the UPA in 1942: from theory to practice]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2012. Vyp. 22. S. 269–279. (in Ukrainian)
15. Zabilyi R. V. *Osoblyvosti zbroinoi borotby Ukrainskoi povstanskoi armii v 1942–1949 rr.* [Peculiarities of the armed struggle of the Ukrainian insurgent army in 1942–1949]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy. Lviv, 2015. 20 s. (in Ukrainian)
16. Ishchuk O. *Molodizhni orhanizatsii OUN (1939–1955 rr.)* [Youth organizations of the OUN (1939–1955)]. Toronto; Lviv, 2011. 941 s. (in Ukrainian)
17. Ishchuk O. *Diialnist molodizhnykh struktur OUN (b) na terytorii tsentralnykh ta skhidnykh oblastei Ukrainy u 1945–1954 rr.* [The activities of the youth structures of the OUN (b) in the territory of the central and eastern regions of Ukraine in 1945–1954]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: nauk. zb.* Lviv, 2006. Zbirnyk 8. S. 225–252. (in Ukrainian)
18. Ishchuk O. *Molodizhni orhanizatsii OUN (1939–1955 rr.)* [Youth organizations of the OUN (1939–1955)]. Lviv; Toronto: Litopys UPA. 2011. 941 s. (in Ukrainian)
19. Kentii A. *Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1945–1956 rr.)* [Essay of the OUN-UPA struggle in Ukraine (1945–1956)]. Kyiv: *In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy*, 1999. 111 s. (in Ukrainian)
20. Kentii A. *Ukrainska Povstanska Armia v 1944–1945 rr.* [The Ukrainian Insurgent Army in 1944–1945]. Kyiv: *In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy*, 1999. 219 s. (in Ukrainian)

21. Kyrychuk Yu. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka* [The Ukrainian national movement of the 40s and 50s of the 20th century: ideology and practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. (in Ukrainian)
22. Kovalchuk V. *OUN v Tsentralnii, Pivdennii ta Skhidnii Ukraini. 1941–1950-ti rr.* [OUN in Central, Southern and Eastern Ukraine]. Kyiv, 2011. 80 s. (in Ukrainian)
23. Kovaliuk R. *Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh* [Ukrainian student movement in the western lands]. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2001. 420 s. (in Ukrainian)
24. Kolomiets I. *OUN–UPA na Vinnychchyni v roky borotby za Ukrainsku Samostiinu Sobornu Derzhavu* [OUN-UPA in Vinnytsia during the struggle for the Ukrainian Independent Cathedral State]. Lityn: «Litynska raionna drukarnia», 2010. 247 s. (in Ukrainian)
25. Kulchytskyi V. *Vykhovna robota z moloddiu v period vyzvolnykh zmahan (na materialakh zakhidnoho rehionu Ukrainy (20–50 rr. XX st.)* [Educational work with young people during the period of liberation struggles (based on materials from the western region of Ukraine (20–50s of the 20th century)]. Ternopil, 2001. 124 s. (in Ukrainian)
26. Kurylyshyn K. *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.)* [The Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939–1944)]. u 2 t. Lviv, 2007. T. 1: A–M. 640 s. (in Ukrainian)
27. Kurylyshyn K. *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.)* [The Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939–1944)]. u 2 t. Lviv, 2007. T. 2: N–Ya. 592 s. (in Ukrainian)
28. Marchuk I. *Likvidatsiia radianskymy karalno-represyvnymy orhanamy Podilskoho kraiovoho provodu OUN (1945–1952)* [Liquidation by the Soviet punitive and repressive bodies of the Podilsk regional branch of the OUN (1945–1952)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: nauk. zb.* 2011. Zbirnyk 15. S. 191–214. (in Ukrainian)
29. Myzak N. *Malokuzhelivskyi arkhiv Vinkovetskoho provodu OUN Kamianets-Podilskoi okruhy: vidkryttia i vidtvorennia* [Malokuzheliv archive of the Vinkovets branch of the OUN of the Kamianets-Podilskyi district: discovery and reproduction]. Mandrivets, Ternopil. 2014. № 6. S. 41–48. (in Ukrainian)
30. Myzak N. S., Horbatiuk V. I. *Za tebe, sviata Ukraino. Kamianets-Podilaska oblast u vyzvolnii borotbi OUN, UPA* [For you, holy Ukraine. Kamianets-Podilskyi region in the liberation struggle of the OUN, UPA]. Kn. 5. Chernivtsi: Bukrek, 2006. 352 s. (in Ukrainian)
31. *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armiia. Istorychni narysy* [Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. Historical essays] / za red. S. Kulchytskoho. Kyiv: Nauk. dumka, 2005. 496 s. (in Ukrainian)

32. OUN-UPA na Sumshchyni [OUN-UPA in Sumy Oblast]: T.1. /Uporiad. Ivanushchenko H. M. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka im. Yuriiia Lypy, 2006. 156 s.: il. (in Ukrainian)
33. OUN-UPA na Sumshchyni [OUN-UPA in Sumy Oblast]: T.2. / Avtor-uporiadnyk Ivanushchenko H.M. 1 vyd. 2009. 232s.: il. (in Ukrainian)
34. Patryliak I. K. «Vstan i borys slukhai i vir...»: ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 rr.) [«Stand up and fight, listen and believe...»: the Ukrainian nationalist underground and the insurgent movement (1939–1960)]: monohrafiia. Tsentr doslidzhennia vyzvolnoho rukhu. Lviv: Chasopys, 2012. 592 s. (in Ukrainian)
35. Prymachenko Ya. L. Pivnichnoamerykanska istoriografiiia diialnosti OUN i UPA [North American historiography of the activities of the OUN and the UPA]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. 182 s. (in Ukrainian)
36. Rusnachenko A. Narod zburenyi: nats.-vyzvol. rukh v Ukraini y nats. rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940-50-kh rokakh [The people are agitated: the national liberation movement in Ukraine and the national resistance movements in Belarus, Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s and 50s]. Kyiv: Pulsary, 2002. 518 s.: il. (in Ukrainian)
37. Rutskyi M. Diialnist OUN i UPA na Slavutchyni [Activities of the OUN and UPA in Slavutchyna]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky. 2010. Vyp. 16. S. 123–133. (in Ukrainian)
38. Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh. T.2 Volyn. 1939 – 1955 [Ukrainian shift. T.2 Volyn. 1939 - 1955]. K.: Ukrainska vydavnycha spilka, 2005. 840 s. (in Ukrainian)
39. Slobodianuk P. Voienne lykholittia na Podilli (1941–1945 rr.) [War disaster in Podillya (1941–1945)]: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 2007. 312 s. (in Ukrainian)
40. Solovei V. Vinnytskyi nadraionnyi provid OUN (b): struktura, propahandyvni zakhody (1949–1951) [Vinnytsia supra-district leadership of the OUN (b): structure, propaganda activities (1949–1951)]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / hol. redkol.: I. Pater, uporiad. L. Khakhula; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha. Primum agere. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Mykoly Lytvyna. Lviv, 2017. Vyp. 29. S. 229–237. (in Ukrainian)
41. Solovei V. Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoho ta kulturno-osvitnoho zhyttia na Podilli v 1941–1944 rr. (za materialamy mistsevoi periodyky) [Peculiarities of socio-economic and cultural-educational life in Podillya in 1941–1944 (based on materials from local periodicals)]. Zbirnyk prats naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva / vidp. red. M. M. Romaniuk, NAN Ukrainy, LNBU im. V. Stefanyk, NDI presoznavstva. Lviv, 2015. Vyp. 5 (23). S. 189–202. (in Ukrainian)
42. Solovei V. Diialnist Kamianets-Podilskoho nadraionnoho provodu OUN(b) v 1948–1952 rr [Activities of the Kamianets-Podilskyi supra-district leadership

- of the OUN(b) in 1948–1952]. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2017. Praha 4 – Nusle. Svazek 3. 4. vydání. S. 35–41. (in Ukrainian)
43. Solovei V. *Pidpilni drukarni ta skhrony OUN (b) na terytorii Kamianets-Podilskoi oblasti (1948–1951) [Underground printing houses and caches of the OUN (b) in the Kamianets-Podilskiy region (1948–1951)]*. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*. Kyiv – Mykolaiv. 2017. № 1 (17) (sichen – berezen). T. 4. S. 59–64. (in Ukrainian)
44. Solovei V. *Reidy UPA na Podilli v 1943 rotsi [UPA raids on Podilla in 1943]*. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / hol. redkol.: M. Lytvyn, uporiad. i nauk. red. M. Romaniuk; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha*. Lviv, 2017. Vyp. 30: *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh KhKh stolittia*. S. 192–200. (in Ukrainian)
45. *U Sybir za brata. Istorii Mykhaila Nykolyina, zhytelia sela Oleksyntsi [To Siberia for my brother. The story of Mykhailo Nikolyn, a resident of the village of Oleksyntsi]*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/59e1bc0fb5e8d/> (in Ukrainian)
46. Filiniuk A., Yarych V. *Piatyomne vydannia V. Serhiichuka «Ukrainskyi zdvyh», yak dzherelo vyvchennia samostiinytskoho rukhu na Bukovyni i Podilli [V. Serhiychuk's five-volume publication «Ukrainian shift» as a source for the study of the independence movement in Bukovina and Podil]*. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnogo universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Istoriiia*. Chernivtsi: Chernivetskyi un-t, 2016. № 2. S. 129–134. (in Ukrainian)
47. *Khobot P. Stvorennia Pivdennoi pokhidnoi hrupy OUN(B) ta yii diialnist protiahom 1939–1941 rr. [Creation of the Southern derivative group of the OUN(B) and its activities during 1939–1941]*. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. 2013. Vyp. 20. S. 156–168. (in Ukrainian)
48. *Khodanovych O. Do pytannia evoliutsii ideino-politychnykh zasad OUN u roky nimetskoj okupatsii Ukraini (1941–1944 rr.) [Regarding the evolution of the ideological and political foundations of the OUN during the German occupation of Ukraine (1941–1944)]*. *Zbirnyk nauk. prats Naukovodoslidnogo instytutu ukrainoznavstva*. Kyiv: Polihraf. tsentr «Foliant», 2005. T. IV. S. 92–100. (in Ukrainian)
49. *Khodanovych O. Rol pokhidnykh hrup v evoliutsii ideino-politychnykh zasad OUN v roky nimetsko-radianskoi viiny [The role of derivative groups in the evolution of the ideological and political foundations of the OUN during the German-Soviet war]*. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Serii: Istoriiia: Zb. nauk. prats*. 2005. Vyp. 9. S. 187–192. (in Ukrainian)
50. *Shtendera Ye. Zbirnyk pro tretiu Podilsku voiennu okruhu UPA «Lysonia» [Collection of the third Podil Military District of the UPA «Lysonya»]*. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii*. T. 12: *Tretia Podilska voienna okruha UPA «Lysonia»*. *Dokumenty y materialy / uporiad. Ye. Shtendera*. Toronto, 1989. S. 7–16. (in Ukrainian)

-
51. Yarych V. *Molodi bortsy Podillia za ukrainsku natsionalnu ideiu u povoienni roky* [Young Podillia fighters for the Ukrainian national idea in the post-war years]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentр doslidzhen vyzvolnoho rukhu*. Lviv, 2016. Zbirnyk 21. S. 209–234. (in Ukrainian)
 52. Yarych V. *Sekretna operatsiia boivky Vasylia Halasy «Orlana» v Kamianets-Podilskii oblasti* [Secret operation of Vasyl Galasa's «Orlan» militant group in the Kamianets-Podilskyi region]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. 2019. Vyp. 12. С. 312–324. (in Ukrainian)
 53. Yarych V. *Rol molodi OUN u protsesi borotby za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy* [The role of OUN youth in the process of struggle for the state independence of Ukraine]. *Ukrainske viisko: osnovni etapy borotby za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy. Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: NUOU, 2022. S. 189–190. (in Ukrainian)

УДК 327

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.064>

Віталій ЗНАК

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1165-4697>

ОСНОВНІ ЕТАПИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ І НАТО (1991–2021)

Анотація. У статті проаналізовано основні етапи співпраці України і НАТО від найпростіших форм до поглибленої співпраці євроатлантичної інтеграції, прослідковано еволюцію виходу на рівень стратегічного партнерства, враховуючи виклики і запити облаштування новітнього світоустрою. *Вивчення співпраці України з Північноатлантичним альянсом базується на принципах історизму, об'єктивності та системності дослідження. Методологію праці становить також комплекс наукових підходів, загальнонаукових і спеціально-історичних методів.* Системно висвітлено основні події від встановлення тісних контактів між вищим воєнним і політичним керівництвом України та Альянсу, де відбувалося обговорення питань, які представляли взаємний інтерес як для НАТО, так і для України. У статті пропонується авторське бачення основних етапів співпраці України і НАТО, *основних тенденцій етапного переходу від співпраці до стратегічного партнерства, динаміки пріоритетів й перспектив в умовах сучасних викликів й ризиків, що поставав перед Україною на її шляху до членства в НАТО.* Доведено, що співпраця України з Організацією Північноатлантичного договору є важливою складовою нової архітектури загальноєвропейської безпеки. Наша країна повинна посилити свою обороноздатність, продовжити реформування безпеки й оборони за стандартами альянсу. Кінцевою метою нашої держави є – перемога у війні, яку почала Росія, та вступ до Північноатлантичного альянсу, євроінтеграція і посилення безпеки. Історичний дискурс відносин Україна–НАТО в 1991–2021 рр. є важливою складовою загальноісторичного процесу євроатлантичної інтеграції в сучасних умовах.

Ключові слова: Україна, Організація Північноатлантичного договору, історіографія, відносини Україна–НАТО, еволюція, основні етапи, партнерство, співробітництво, комплексність, об'єктивність, дискурс.

Vitalii ZNAK

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1165-4697>

THE MAIN STAGES BETWEEN UKRAINE AND NATO COOPERATION (1991–2021)

Annotation. *The article analyzes the main stages of cooperation between Ukraine and NATO from the simplest forms to the enhanced cooperation of Euro-Atlantic integration, followed the evolution of reaching the level of strategic partnership, taking into account the challenges and demands of the modern world order. The study of Ukraine's cooperation with the North Atlantic Alliance is based on the principles of historicism, objectivity and systematic research. The work methodology also includes a complex of scientific approaches, general scientific methods and special historical methods. The main events from the establishment of close contacts between the top military and political leadership of Ukraine and the Alliance are systematically highlighted, the events where issues of mutual interest to both NATO and Ukraine were discussed. The article offers the author's vision of the main stages of cooperation between Ukraine and NATO, the main trends of the complex transition from cooperation to strategic partnership, the dynamics of priorities and prospects in the conditions of modern challenges and risks facing Ukraine on its way to NATO membership. It has been proven that Ukraine's cooperation with the North Atlantic Treaty Organization is an important component of the new European security architecture. Our country should strengthen its defense capabilities, continue security and defense reforms according to alliance standards. The ultimate goal of our state is victory in the war started by Russia and joining the North Atlantic Alliance, European integration and strengthening of security. The historical discourse of Ukraine–NATO relations in 1991–2021 is an important component of the overall historical process of Euro-Atlantic integration in modern conditions.*

Keywords: *Ukraine, North Atlantic Treaty Organization, historiography, NATO–Ukraine relations, evolution, main stages, partnership, cooperation, complexity, objectivity, discourse.*

Постановка проблеми. Дослідження військово-політичних, інституційно-правових та дипломатичних аспектів співпраці України та Організації Північноатлантичного договору на сьогодні є безумовно актуальним. НАТО є найпотужнішою системою колективної безпеки у світі, а Україна завжди прагнула долучитися до розбудови та посилення європейської безпеки. Російська агресія змушує нашу державу переглянути питання власної безпеки та до відповідних дій для забезпечення національної безпеки за допомогою інтеграційних відносин із масштабними світовими міжнародними організаціями. Дослідження відносин між Україною і НАТО у новітніх історичних

умовах є міцною науковою базою для розкриття потенціалу національних інтересів і забезпечення досягнення стратегії України щодо інтеграції в Північноатлантичний альянс.

Аналіз досліджень. У національній історіографії інтерес до вивчення різноманітних аспектів взаємодії України і НАТО розпочався із перших років її незалежності, оскільки пріоритетом стало посилення обороноздатності, забезпечення безпеки й миру у регіоні, здійснення демократичних реформ. Перші публікації вітчизняних авторів заклали підґрунтя для предметного дослідження запропонованої проблеми. Зауважимо, що на початку основний масив інформації про відносини України та Організації Північноатлантичного договору сучасності становили переважно окремі історіографічні розділи дисертацій, монографій, наукових статті, поодинокі історіографічні напрацювання українських та зарубіжних учених. Серед таких праць можна виділити напрацювання М. Алексієвця та Л. Алексієвця, С. Віднянського, Л. Білоус, О. Власюка та ін. Цінну основу у постановці даної проблеми становить збірка статей та інтерв'ю Є. Марчука «На шляху до НАТО», мемуарна праця А. Зленка «Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін», а також «Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень» за редакцією В. Горбуліна тощо.

Мета статті зумовлена актуальністю і важливістю наукової теми, полягає у дослідженні процесів становлення, еволюції та основних етапів відносин України та Організації Північноатлантичного договору, співробітництва в створенні нової архітектури загальноєвропейської безпеки.

Виклад матеріалу. Відносини України із стратегічними партнерами та сусідами вибудовуються протягом багатьох років, вони, безперечно, впливають на історичні етапи розвитку нашої держави і формування її зовнішньої політики. Варто зауважити, що історичні етапи співпраці, Україна–НАТО, походять від найпростіших форм до поглибленої євроатлантичної інтеграції [Алексієвць, 2020, С. 129]. Це певні тенденції, які об'єднують країни Західної Європи, і до яких добровільно долучилася наша держава після здобуття незалежності.

Дослідники у ряді наукових праць намагалися виявити основні етапи трансформації і розвитку відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Серед таких дослідників можна виділити праці В. Хандогія [Хандогій, 2007, С. 45-51], Л. Білоус [Білоус, 2014, С. 108-121], Л. Алексієвця, М. Алексієвця [Алексієвць, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189].

На кілька етапів В. Хандогій відокремлює співпрацю України–НАТО: перший – до підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО в 1997 р.; другий – на рубежі ХХ–ХХІ ст.; третій – активізація контактів за часів президенства В. Ющенка; четвертий – сучасність. В час написання робіт¹ автора у світі відбувалися складні геополітичні процеси, Північноатлантичний альянс потребував посилення інституційної спроможності як у політичній,

¹В 2007 р.

так і у військових сферах, щоб бути готовим ефективно діяти у локальних, малих і середніх конфліктах одночасно у кількох місцях. Автор наголошував, що більш розробленою є сфера військової трансформації, про це свідчить те, що Альянс проводив миротворчі операції та місії у світі, а вісімнадцять на той час країн, що не входять до НАТО, направляли свої підрозділи та надавали підтримку операціям та місіям організації.

Проаналізувавши окремі аспекти політичної взаємодії між Україною та НАТО Л. Білоус акцентує на трьох етапах: 1) 1992–2004 рр., 2) 2005–2010 рр., 3) 2010 – теперішній час. У дуже узагальненому ключі наголошується, що на першому етапі цілеспрямованої державної політики на євроінтеграцію не проводилося, попри формальні заяви тогочасних президентів Л. Кравчука та Л. Кучми щодо курсу на європейську інтеграцію як ключовий вектор зовнішньої політики України: «тодішня недемократична українська влада, попри декларативність заяв, не бажала поглиблення відносин з НАТО через заклики Альянсу реформувати систему державної влади» [Білоус, 2014, с. 110]. Другий етап описується суперечливим, від якісно нового погляду після Помаранчевої революції на проблему євроатлантичної інтеграції (перших заяв НАТО про «відкриті двері» та декларацію В. Ющенком стратегічної мети про повну інтеграцію до НАТО) до набуття Україною в 2010 р. статусу саме позаблокової держави, на відміну від наміру нейтральності, та чітку заяву влади В. Януковича про неучасть України в Північноатлантичному альянсі. Третій етап походив після спекуляцій певних політичних сил на антинатівській риторичі аж до якісно нового значення Організації Північноатлантичного договору для українців після повалення режиму Януковича і російської агресії щодо нашої держави у 2014 р.

Дотримуючись методологічного підходу при написанні періодизації відносин України і НАТО, Л. Алексієвець і М. Алексієвець [Алексієвець, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189] запропонували власну періодизацію. Авторами були враховані динаміка подій, ускладнення форм співпраці до вимог часу, кількісні і якісні зміни у взаємодії. Вказані конкретні обставини створення інституційно-правового забезпечення реалізації відносин між Україною і НАТО. Автори, умовно, виділяють п'ять етапів: I – 1991–1997 рр., як підготовчо-початковий: розбудова нормативно-правових та інституційних осередків, здійснення візитів, проведення консультацій щодо теоретично-концептуальних основ, програмних завдань; II – 1998–2000 рр. – продовження політичного діалогу, пошук нових форм та шляхів співпраці України з НАТО у різних сферах; III – 2001–2004 рр. – змінна інтенсивність військово-політичних контактів, прагматичність наповнення конкретним змістом у рамках Хартії про особливе партнерство між Україною й Альянсом, динаміка за вихідним шляхом до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто; IV – 2004–2009 рр. – українсько-натовські відносини після Помаранчевої революції та за часів президенства В. Ющенка набули якісно нового формату, значної активізації посилення і прискорення інтеграції України до НАТО; V – 2010–2019 рр. –

послаблення політичного діалогу України з Альянсом за президенства В. Януковича і значне пожвавлення після обрання 2014 р. президентом України П. Порошенка.

Науковці висловлюють різне бачення основних етапів розвитку відносин Україна–НАТО, в цілому вони сходяться за змістом, а періодизація, яку вони пропонують, дозволяє прослідкувати еволюцію від активізації до подальшого виходу на рівень стратегічного партнерства, враховуючи періоди послаблення відносин. У зв'язку з цим пропонується авторське бачення основних етапів співпраці України і НАТО. 1) 1991–1997 рр. – початок конструктивного діалогу, дипломатична розвідка щодо поглядів відродженої держави; 2) 1998–2000 рр. – консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань; 3) 2001–2004 рр. – змінювалась інтенсивність політичних контактів та динаміка партнерства між Україною та Альянсом, проте Україна висловила свою мету – повне членство в НАТО; 4) 2004–2009 рр. – постреволюційні відносини України з НАТО після Помаранчевої революції перестали набувати очевидної послідовності; 5) 2010–2019 рр. – послаблення україно-натовських відносин за президенства В. Януковича, та пожвавлення після російської агресії проти України, новим президентом було обрано П. Порошенка, а український народ почав реорганізовувати Збройні сили; 6) 2019–2021 рр. – перед українською нацією знову відчиняються декілька дверей для розвитку, а досвід інших держав та власний чітко вказує на те, що навіть якщо перед державою лежать декілька шляхів, сама нація або цілісне громадянське суспільство не повинні розділятися, а зберігати свою одностайність.

Зі здобуттям незалежності Україна пов'язує свою політику у взаєминах із Організацією Північноатлантичного договору.

Перший етап, 1991–1997 рр. – початок конструктивного діалогу, дипломатична розвідка щодо поглядів відродженої держави. Цей етап полягав у розбудові нормативно-правових та інституційних осередків, а також у визначенні теоретико-концептуальних основ державної політики в цілому [Алексієвець, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189], характеризувався також і тим, що в українській владі та суспільства на певний час посилювалось бажання дистанціюватися від Москви, влада була переконаною, що вливаючись у наступний Союз з Росією на чолі з Єльциним, Україна в жодному разі не здобуде міжнародного впливу, не сподівались і на відродження свого впливу в Москві як за колишніх часів. Проте не могла би Україна мріяти про співпрацю з НАТО без власних збройних сил, в цьому полягала сутність безпеки в цілому. В 1991 р. був обладнаний пункт управління з переводу області з мирного стану на воєнний стан у разі агресивних дій противника та складалися умови для мобілізації, було налагоджено роботу воєнних комісарів з місцевими органами влади. На цьому етапі від 1992 р. ще «не було чіткої системи в розробці документів та їхнього уточнення», це що стосується реорганізації Збройних сил України, але в плані проведення мобілізації людських ресурсів та техніки було визнано

завданням цілком «реальним і придатним до практичної роботи у виконуваний період» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 1, кор. 4636, С. 26-27]. Була ще недостатня інформаційна хвиля пропаганди щодо прийняття присяги на вірність народу України, щодо положення Законів України по воєнним питанням та розбудови Збройних сил також не було відповідної роз'яснювальної політики серед населення, не кажучи про Організацію Північноатлантичного договору, яка потребувала роз'яснювальної акції. Ще не налагодивши контакт всередині країни зі своїм народом могло здатися, що влада йшла проросійським шляхом, але це не відповідає дійсності, оскільки Україна офіційно здійснювала від самого початку політику по укріпленню відносин і довіри з Європою. Договір про скорочення зброї було реалізовано, про це постійно йшлося у звітах начальника Головного штабу Збройних сил України. Серед перших візитів делегацій країн НАТО були делегації від США, які підтримали Україну в будівництві оборони. Посольство США засвідчило свою повагу до створеного Міністерства оборони України, основним завданням якого у мирний час було реалізувати державну політику з питань оборони та військового будівництва, хоча основна Концепція була ще на стадії розробки¹. 28–29 квітня 1992 р. Київ відвідала делегація представництва США у діяльності НАТО, «з питань зростання участі країн СНД у діяльності НАТО, включаючи участь у роботі Ради Співробітництва НАТО, включаючи політичні та військові зв'язки країн НАТО з членами СНД та наданні гуманітарної допомоги СНД» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 5, кор. 4650, С. 3233]. Україна вважалась перспективною суверенною державою, тому начальник Головного штабу ЗСУ поставив завдання начальнику Центру оперативно-стратегічних досліджень ГШ ЗСУ вивчити Концепцію відносин України з НАТО, на що була відповідь, основний висновок якої полягав, що «для забезпечення безпеки економіки України, територіальної цілісності та для укріплення її політичної стабільності в нових умовах стратегічного балансу в Європі, перспектива України пов'язується з політичною та економічною інтеграцією в Європу» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 1, кор. 4636, С. 11]. Вважалось, що контакт України з НАТО по воєнним питанням матиме беззаперечний вплив на політичну обстановку в Східній Європі. Для цього Генеральний штаб і його науковий центр досліджень вважали за доцільне постійне перебування українського воєнного представництва в Брюсселі в межах штаб-квартири в НАТО.

6–8 жовтня 1992 р. в Києві в МО ЗСУ було проведено робочу зустріч з начальником відділу роззброєння Північного крила Командування НАТО полковником Кабанісом (США) та підполковником Клепфеном (ВМФ Великобританії). Метою зустрічі з представниками НАТО було обговорити питання встановлення контактів між МО України і Командуванням НАТО. З 27 по 31 жовтня того ж року відбувся робочий візит в штаб-квартиру НАТО і в штаб ВГК ОВС НАТО в Європі групи офіцерів і генералів МО ЗС України. Представники НАТО розглянули проект воєнної доктрини України і були

¹Положення про МО України 1994 р. потребувало численних поправок.

задоволені її змістом [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 114]. В рамках візиту в Бельгію відбувались двосторонні зустрічі начальника Головного штабу з послами Франції і Англії в НАТО. Посол Франції в НАТО тоді заявив про високу оцінку України в розвитку дружніх відносин з європейськими країнами і в тому числі з Північноатлантичним альянсом, а посол Англії, який також позитивно оцінив роль України, зазначив, що роль України полягає як «стабілізаційний фактор в розвитку відносин в Східній Європі». Україна тоді отримала вигідну пропозицію від однієї з німецьких фірм щодо використання воєнно-транспортної авіації ЗСУ для доставки гуманітарної допомоги в різні регіони світу [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 118-119].

Україна мала на меті встановити тісні контакти між вищим воєнним і політичним керівництвом Альянсу, відбувалося обговорення питань, які представляли взаємний інтерес як для НАТО, так і для України. Так, в листопаді 1992 р. під час візиту генерала Шалікашвілі до Києва обговорювалось в тому числі питання необхідності обміну візитами та інформацією про військові навчання, а також про допомогу в навчанні і підготовці миротворчих Сил, було запропоновано здійснити візит кораблів ВМС НАТО в Україну в зручний для неї час. Офіцер відділу воєнних контактів штабу ОВС НАТО в Європі полковник Герхарт Шейп в ході зустрічі з начальником відділу воєнної контррозвідки СБУ капітаном II рангу Ю. Лагно обговорили структуру служби воєнного співробітництва Північноатлантичного альянсу, їх річний бюджет, порядок проходження служби офіцерами різних країн в штабі організації, а також питання організації спільних пошуково-рятувальних робіт в районі Чорного моря. В той час українська влада збиралася провести воєнні реформи, тому делегація Альянсу зустрілась з міністром оборони А. Зленко, метою їхньої поїздки було зустрітися з керівництвом України, дати йому можливість ближче познайомитись з воєнним керівництвом Північноатлантичного альянсу, та обговорити проблеми, з якими наша держава могла зіткнутись під час проведення реформи. В той час офіційна політика Альянсу було сформульована відповідним чином: «Хоча НАТО – відкрита організація, прийняття нових членів поки недоцільне».

Тодішній Генеральний секретар НАТО Манфред Вернер пообіцяв, що Захід подвоїть зусилля з надання Україні допомоги, «але вона повинна розуміти, що відмова від ядерної зброї¹, на думку Вернера, буде тільки більше сприяти для її безпеки, і є надія на допомогу від нової Адміністрації США виходячи з заяв сенатора С. Нана». Тоді міністр А. Зленко сказав у відповідь, що «перед Україною зараз відкриваються нові горизонти співпраці з НАТО». Український міністр в бесіді з високоповажними представниками Альянсу зауважив, що

¹Тоді була складна ситуація в Парламенті, оскільки один з депутатів запропонував мораторій на неядерний статус України, тому керівництво України було занепокоєне забезпеченням гарантій безпеки від Заходу. Українська сторона попросила на цей випадок у представників НАТО і США конкретну практичну допомогу, замість тиску і обіцянок, що приводить до протилежних результатів. Інакше було би складно переконати Парламент і народ в необхідності неядерного статусу. За вивід тактичного ядерного озброєння Україна тоді не отримала ніякої компенсації.

його часто в Парламенті та в пресі питають про членство в НАТО. «Ми готові до співпраці, але не до членства. Ми шукаємо нові шляхи співпраці і розвитку відносин з НАТО, активно берем участь в Раді співробітництва НАТО. Ми зацікавлені в розвитку старих і створенні нових систем колективної безпеки в Європі. Ми за закріплення заходів довіри, скорочення озброєнь. Україна має неядерний статус, являється «державою, що не приєдналася». Ми шукаємо гарантій своєї безпеки у цьому світі, що міняється. Тому ми – за розвиток постійних контактів на всіх рівнях для досягнення кращого взаєморозуміння, та вирішення всіх європейських проблем в рамках ОБСЄ», – відповів міністр закордонних справ А. Зленко [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 76-77].

Будь-які контакти України з НАТО викликали у російського керівництва підозри. У 1993 р. РФ, по суті, визнавала Північноатлантичний альянс «ворожою» до Росії організацією, вже з 1993 р. такий погляд почав культивуватися в російських ЗМІ [Кульчицький & Міщенко, 2018]. В грудні того року в м. Москві відбулася робоча зустріч між військовими делегаціями міністерств оборони України і РФ. Спільними зусиллями був розроблений проект «Плану воєнної співпраці» між міністерствами двох держав на 1994 р., виникали деякі розбіжності в графіках вивезення ядерних боєприпасів, виходячи з часу закінчення гарантійного терміну придатності. Розглянувши питання про передачу бомбардувальників Ту-160 і Ту-95МС з боєкомплектом ракет класу Х-55 і засобами їх наземного обслуговування, воєнні делегації міністерств обох держав по документам дійшли «принципової згоди про можливість такої передачі на умовах часткового погашення за рахунок остаточної вартості літаків деякої частини боргу України Росії, а також можливість закупівлі озброєнь і воєнної техніки для Збройних сил України» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 23906, спр. 3, кор. 2122, С. 62-66].

В 1994 р. між НАТО і РФ почала виникати замаскована напруженість з обох сторін, а в січні на Брюссельському саміті НАТО була оприлюднена нова стратегічна лінія Альянсу, який на той час виконував функцію оборонної інтеграції, поки Євросоюз об'єднував Європу політично та економічно. В НАТО оголосили про своє подальше розширення на Схід, тому стало реальним членство посткомуністичних і пострадянських країн в трансатлантичному союзі як в економічному, так і в оборонному аспектах. Л. Кучма вдало використовував це становище на геополітичній арені та наполягав на визнанні Росією існуючого російсько-українського кордону, а «Москва була у ступорі від однієї думки про можливе входження України до НАТО». Вже в січні 1994 р. керівництво Північноатлантичного альянсу стало ініціатором програми «Партнерство заради миру», де у військовій сфері передбачались спільні навчання і подальша участь в миротворчих операціях, було готове підґрунтя для розширення індивідуальних відносин, а Україна однією з перших у лютому того року приєдналася до цієї програми. 27 квітня у штаб-квартирі НАТО відбулася зустріч начальників штабів збройних сил країн НАТО

та нових партнерів, що стали учасниками ПЗМ, з метою розглянути проблемні питання ПЗМ та проведення операції по підтримці миру. У більшості країн не було достатнього досвіду у проведенні таких операцій та не було достатньої визначеності мандату збройних сил у Югославії. Український представник зробив доповідь з питання обміну досвідом участі в операціях для підтримки миру, а 28 квітня була церемонія відкриття офісу офіцерів зв'язку країн-учасників ПЗМ. У країн НАТО були певні погляди: НАТО негативно відноситься до самих понять «зони інтересів» Росії; Альянс і надалі прийматиме рішення у сфері своєї компетенції без узгодження з Росією; необхідно спинити скорочення бюджету НАТО [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 23906, спр. 1, кор. 2122, С. 129-133].

У травні 1997 р. Альянс відкрив у Києві Центр інформації та документації, а Україна – своє представництво у Штаб-квартирі Альянсу. У липні під час саміту країн-членів НАТО у Мадриді була підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО.

Другий етап, 1998–2000 рр. – консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань. Здійснення візитів та проведення консультацій щодо програмних завдань зовнішньої політики України тут також відігравали свою роль, а на початковому етапі вони призвели до підписання «Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО» 1997 р., проте сама Хартія не була визначеною абсолютною стратегією, чи спеціальним міжнародним документом, що відноситься до принципу регіональності, а виступала радше методикою роботи організації із колишніми соціалістичними державами. А у той самий час сам Альянс переживав трансформацію на тлі загострення югославського конфлікту, НАТО був під міжнародним тиском «спробувати себе у діях». Це призвело до складання Альянсом оновленої Стратегічної концепції із посиленою увагою до тероризму, а для України подальшу участь у масштабних миротворчих операціях з її вагомим внеском для врегулювання міжнародних конфліктів, та остаточне прийняття концепції Північноатлантичного альянсу про боротьбу з тероризмом.

Проте найближчу перспективу для України на цьому етапі можна характеризувати як кризу в геополітичному векторі. Прийняття Росією нової Концепції національної безпеки та Воєнної доктрини, розширення НАТО на Схід без України, а також Чеченські війни і Балканська криза беззаперечно торкалися й України, було встановлення російсько-білоруського союзу. В економічних реаліях Україна знову перебувала в кризі, а надіючись подолати її наша держава розраховувала наростити економічний потенціал і, врешті, відродити національний оборонний комплекс. Хід оборонної реформи в Україні перебував під наглядом НАТО, а коли в 1999 р. змінився Генсек Альянсу на Дж. Робертсона, то це завдання переходило під його пильний нагляд. Відтоді Альянс наголошував, що допомагатиме Україні з реформуванням військової структури, внутрішніх військ та поліції так довго, наскільки це буде потрібно.

16 грудня 1997 р. між Україною і Північноатлантичним альянсом було підписано Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф [Меморандум про згоду]. Період 1998–2000 рр. характеризувався піднесенням рівнем співробітництва нашої держави з Альянсом здебільшого через консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань, особливо пріоритетним було управління повітряним рухом і контроль за повітряним простором. Спільні робочі групи Україна–НАТО продовжували регулярні засідання щодо питань воєнної реформи, озброєнь, політичного і військового питань управління і подальшою розробкою механізму консультативних комісій. «Було віднайдено проміжну формулу відносин з НАТО, яка перевищує рівень відносин в рамках «20-ки», оскільки передбачає внутрішні трансформації відповідно до вимог членства в НАТО» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 798]. Україна пристосовувалась до нових вимог членства в Альянсі, а Альянс трансформувалась відповідно до нових реалій часу. В 1998 р. в Україні на реалізацію положень Хартії про особливе партнерство було засновано Офіс зв'язку НАТО, до якого входять функції налагодження зв'язку зі всіма міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Протягом 1999 р. в рамках розвитку відносин «Партнерства заради миру» Україна прийняла участь в трьох спільних багатонаціональних навчаннях. В 2000 р. Комісія НАТО–Україна, в обов'язки якої входило оцінювати виконання Хартії та рекомендації до подальшого вдосконалення розвитку співпраці, вперше провела засідання в Києві.

Третій етап, 2001–2004 рр. – змінювалась інтенсивність політичних контактів та динаміка партнерства між Україною та Альянсом, проте Україна висловила свою мету – повне членство в НАТО. Співробітництво України з НАТО було розширене підписанням договорів після Хартії 1997 р., їхньою метою було зміцнити пронатовський курс України, поглибити зв'язки виконавчої влади з відповідними структурами Північноатлантичного альянсу, та вивести нашу державу на наступний етап співпраці. У рамках боротьби з міжнародним тероризмом Україна закріпила свій внесок, надавши в 2001 р. членам НАТО свій повітряний простір для здійснення військового маневру в рамках спільних військових навчань. Але водночас сама Україна мала власне волевиявлення, влада не бажала втягуватися «у суперечності між наддержавами», чим, власне, вважала Альянс, та прагнула якнайдалі відтягувати питання щодо своєї приналежності до військових блоків. Хоча під час російсько-українського конфлікту навколо о. Тузла наша держава дала відсіч, але недавній вплив з РФ таки проявився до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто [Алексієвець, 2020, С. 127-142].

В результаті цього етапу в найближчі роки¹ було створено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО – це консультативно-дорадчий орган при Президентові України, який доповідає безпосередньо Президентові та інформує Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної

¹У 2006 р.

інтеграції про результати своєї роботи, сприяє моніторингу ефективності співробітництва центральних органів виконавчої влади, державних органів з НАТО у відповідних сферах, вона працює у формі засідання по мірі потреби [Міжвідомча комісія]. Було ухвалено «Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору» на 2001–2004 рр., підтверджений указом президента Л. Кучми 27 січня 2001 р., та «План дій Україна–НАТО» для можливого вступу України в Альянс. Україна усвідомила свої стратегічні помилки на шляху до євроатлантичної інтеграції, тому в травні 2002 р. Рада національної безпеки і оборони проголосила бажання вступити до НАТО. «Від 2003 р. розпочалися пошуки механізмів забезпечення виконання взятих Україною зобов'язань» [Власюк, 2008, С. 247]. У цей період було подолано найгострішу економічну кризу та досягнуто певних темпів зростання (8,6%), що, власне, і можна назвати «українським економічним дивом», хоча назва дійсно гучна. Рада національної безпеки і оборони проголосила бажання вступити до НАТО. Даний етап еволюції на користь вступу України до НАТО суспільний та державний, оскільки від цього залежить не лише інтеграція до ЄС, але і готовність народу проявити свою демократичну волю щодо членства в союзі колективної безпеки, це є одним з найбільш суперечливих етапів формування співробітництва нашої держави з Альянсом. Щодо цього формування існують протилежні думки, наприклад, дослідники Національного інституту проблем міжнародної безпеки дійшли висновку¹, що Україна «запізнилася» в 2002 р., проголосивши рішення вступити до НАТО, оскільки їй «чемно і доволі рішуче пояснили, що Україна має відповідати п'ятьом нормативним критеріям, як і всім кандидатам на членство» [Власюк, 2008]². Варто лише зазначити, що необхідність приймати нову «Державну програму співробітництва України з НАТО» була природним розвитком відносин та результатом багаторічної взаємодії Україна–НАТО ще з 1990-х рр., а у зв'язку з подіями 11 вересня після американської трагедії необхідність у цій Державній програмі була переосмислена і ще більше виправдана, оскільки у світі загалом відбувалися важливі трансформації і пристосування до нових викликів, від яких залежала і наша держава та на які вона могла впливати лише забезпечивши власну безпеку при вступі до НАТО та за умови європейської інтеграції, яка на той час сприймалася міжнародною спільнотою як подальша поглиблена інтеграція до Західної цивілізації в цілому³.

В жовтні 2000 р. посаду Міністра закордонних справ зайняв А. Зленко⁴, він одразу налагодив контакти з тодішнім Генеральним секретарем НАТО лордом

¹У 2008 р.

²Тобто розбудова громадянського суспільства, свобода слова, верховенство права, забезпечення прав людини і демократія.

³Але після обов'язкового вступу до системи колективної безпеки НАТО, яка була створена для забезпечення європейської моделі економічного союзу цих держав.

⁴Анатолій Зленко і до того займав високі дипломатичні посади і був задіяний у виконанні натівських договорів спільних з Україною, тому він був у цій сфері відносно не новою людиною, він швидко відновив свої старі контакти з НАТО уже перебуваючи на посаді міністра.

Робертсоном Порт-Елленським та провів ревізію колишніх надбань і недоліків¹, Україна проявляла пронатівські погляди і вела активну діяльність, підтримуючи зв'язок і проводячи зустрічі з США та країнами, що також відроджують свої збройні сили. Постійно підкріплюючи співпрацю і зв'язки, варто зазначити, що тоді пріоритетним було відродження Збройних сил, без яких неможливим були би питання співпраці з НАТО в тому числі, але значним недоліком була недооцінка владою та повне нехтування економікою держави. З мемуарів А. Зленка можна зрозуміти, що Україна 23 травня 2002 р. беззаперечно свідомо фактично відмовилась від принципів нейтральності і позаблоковості, оскільки це було виключно, – за словами А. Зленка, – «еволюційним явищем». Також він зазначив, що «ця відмова не має нічого спільного з політичною кон'юктурою», що не відбулося жодної «зради принципів». Це не лише усвідомлення політичних реалій. «Ми сказали вголос те, що давно крутилося на язиці більшості українських дипломатів: наша мета – членство в НАТО» [Зленко, 2021, С. 562]. Автори з Національного інституту висловлювали іншу думку, вони називають так звану «нову хвилю критичного сприйняття НАТО в Україні», яку вони пов'язують із воєнною операцією союзницьких Сил у Косово. Автори зазначають, що начебто «НАТО розпочавши бомбардувати об'єкти на території Югославії, не зміг завершити збройний конфлікт, спираючись тільки на власні сили і авторитет» [Власюк, 2008, С. 127]. Тобто Альянс втратив авторитет перед українцями, за висновками авторів, оскільки конфлікт вдалося владнати лише після залучення ООН до переговорного процесу та досягли згоди припинити воєнні дії, сам НАТО начебто поширив свою дію за межі території країн-членів Альянсу та взяв на себе відповідальність за збройне втручання «у справі суверенної країни без відповідного рішення Ради Безпеки ООН». «Лише незначна частина громадян України продовжує вважати НАТО агресивним блоком» [Зленко, 2021, С. 564].

Відтак 23 травня 2002 р., як вже було зазначено, сталася важлива подія в геополітичному вимірі за сприянням самої України, а саме на засіданні РНБО України «було ухвалено рішення розпочати процес щільнішої інтеграції України з НАТО». Першою зарубіжною апробацією було, але ще без відома РНБОУ, вже 30 травня того ж року на засіданні Ради глав урядів та міністрів закордонних справ СНД в Москві, коли А. Зленко у своєму вступному виступі сказав, що «Україна починає процес, кінцевою метою якого є вступ до НАТО» [Зленко, 2021, С. 562]. Цим, власне, і збентежив тоді російську сторону і всіх присутніх. А вже 8 липня Президент України підписав Указ ввести в дію рішення РНБОУ за 23 травня «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» [Рекомендації парламентських слухань], де було окреслено політико-правові засади та кінцеву мету – євроатлантичну інтеграцію. 9 липня в Києві відбулося засідання Комісії Україна–НАТО, на цьому заході українські дипломати та міністри використали момент щоб підсилити «політичний сигнал». Того ж року в липні Джордж Робертсон і послі приїхали в Київ.

¹А 1990-ті рр., як нам відомо з першого етапу, не характеризуються надто прямолінійним входженням до Альянсу.

В серпні 2002 р. було утворено Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. У вересні того року було ратифіковано ВРУ Угоду про безпеку між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору, були розроблені документи ПЗМ закритого формату.

У 2003 р. Є. Марчук, який тоді був на посаді секретаря Ради національної безпеки і оборони України, домігся прийняття Закону «Про основи національної безпеки України» [Основи національної безпеки], що передбачав можливість приєднання до військово-політичних блоків, в тому числі до НАТО, а також відповідно до цього Закону була затверджена Воєнна доктрина, що також передбачала можливість вступу до Альянсу. Щоправда в 2004 р. Л. Кучма розпорядився вилучити з документу відповідну формулу про співпрацю з НАТО.

Четвертий етап, 2004–2009 рр. – постреволюційні відносини України з НАТО після Помаранчевої революції перестали набувати очевидної послідовності. На саміті в Стамбулі в 2004 р. Україна мала найкращий шанс отримати «План дій щодо членства в НАТО» [Марчук, 2016], але партнери спостерігали українські вибори та затягували, аргументуючи про доцільність проведення демократичних виборів в нашій державі. Сам Північноатлантичний альянс під час цього періоду активно не шукав нових членів, але запровадив політику «відкритих дверей». Поняття безпеки в цілому у світі змінює свої масштаби, оскільки світ між 1991–2005 рр. різко змінився, взаємозалежність сильних держав і країн слабших, «третього світу» та «країн, що розвиваються» суттєво зросла. Тепер безпека визначається не лише самим стратегічним потенціалом і військовою могутністю, а демократичністю суспільств, оскільки виявилось, що терористичні акти навіть на США можна здійснювати з обмеженими ресурсами, зовсім не володіючи тим потенціалом, який наявний у цілої держави. А Західний світ почав війну з «терором», а не якоюсь конкретною країною. Тут знов набуває значення Організація Об'єднаних Націй, а НАТО ненадовго відходить на другий план, політизуючи свою систему збереження миру у світі. Але проблема ООН полягала в тому, що його треба було реформувати, оскільки організація більше не відповідала тим викликам, перед якими опинилася Західна цивілізація. Взагалі міжнародні організації ООН та НАТО опинилися в ситуації, коли їм ставили надмірні умови, адже класична безпека досі полягала в застосуванні примусових засобів, ООН в цьому плані не могла більше гарантувати класичну безпеку за допомогою примусових засобів, оскільки у неї їх вже не було, але ці примусові засоби і надалі були зосереджені в арсеналі найпотужніших держав світу, а також їхніх коаліцій [Фішер, 2013]. В таку коаліцію продовжувала трансформуватись Організація Північноатлантичного договору, вона більш політизувалась та вимагала від потенційних кандидатів більшої демократичності. Це був також складний період для основної Концепції непоширення ядерної зброї¹. В Україні в Брюсселі на саміті КУН у лютому в 2005 р. президент В. Ющенко рішуче заявив, що кінцевою метою його держави є набуття членства в НАТО, а деякі дослідники зазначали, що «значного прогресу у відносинах України

¹Розпочатої і уведеної в дію в 1990-х рр.

з НАТО було досягнуто в 2005 р.» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 799]. Незважаючи на те, що після Помаранчевої революції нова влада дала чіткі формулювання своєї політики та довела своїми чіткими заявами серйозність свого прагнення вести країну в Альянс, все ж в суспільстві це питання викликало дискусії. По соціологічним даним на той час кількість противників НАТО з відверто антинатовськими настроями кількісно перебільшила кількість прихильників. А завдяки тогочасному прем'єр-міністру Януковичу в 2006 р. довелось відкласти питання надання Україні «Плану дій щодо членства в Північноатлантичному альянсі».

Справа була не у тому, що прем'єр-міністр Янукович говорив у Брюсселі 14 вересня 2006 р., а говорив він про «необхідність паузи у співпраці з НАТО та в євроатлантичній інтеграції України». Справа була у тому, що велика частина українців підтримувала цього політика, мало того, що він був «їхнім» політиком, бо цілком ймовірно голосували вони за таких політиків заради того, щоб наша державане вступала в НАТО. Відповідно у Верховній Раді України було створено коаліцію з антинатівською політикою, тому питання надання ПДЧ остаточно згорнули і він вийшов з порядку денного. В 2004 р. Міністром оборони був Є. Марчук, який також заявляв, що не бачить перспектив для України найближчим часом вступити в НАТО, він запевняв, що з огляду на ту прагматичну політику, яку веде Міністерство оборони, Україна точно не вступить до Альянсу до 2009–2011 рр.

Щодо Росії, то вона мала значний вплив на нашу державу і здавалося, що цей вплив веде до створення Єдиного економічного простору, «погашення старих боргів за енергоносії та можливого створення газотранспортного консорціуму» [Віднянський & Горенко & Мартинов, 2014, С. 8]. Але на виборах переміг Ющенко і підписання парламентами України, РФ, Білорусі і Казахстану 20 квітня 2004 р. ЄЕП ставилось під сумнів. Натомість Захід намагався довести Путіну, що РФ має погодитись на вступ України в НАТО, незважаючи на те, що Росія зробила ставку на кандидата-противника вступу під час українських виборів, та гарантувалось, що Альянс не перешкоджатиме інтересам РФ, оскільки Росія боялась, що газопровід у Європу, який проходить українською територією, опиниться під контролем НАТО. Того ж року була висока ймовірність розпаду СНД, а Україна опинилась серед опозиційних до РФ держав. 19 грудня 2008 р. між українською стороною та американською у м. Вашингтон було підписано Хартію Україна–США [Геополітика, 2013], в якій йшлося про обов'язковий вступ України в НАТО: «Співпрацюючи в рамках Комісії Україна–НАТО, ми маємо на меті досягнення згоди стосовно структурованого плану щодо збільшення взаємосумісності та координації можливостей між Україною та НАТО, включаючи поглиблену підготовку та оснащення для українських збройних сил» [Хартія Україна–США].

П'ятий етап, 2010–2019 рр. – послаблення україно-натівських відносин за президенства В. Януковича, та похваллення після російської агресії проти України, новим президентом було обрано П. Порошенка, а український

народ почав реорганізовувати Збройні сили. Це період, коли динамічні умови ХХІ століття протиставили нові виклики для НАТО та України, світ у якому умовні, але неоголошені війни, що дестабілізують цілі регіони та загроза краху державної влади актуалізувалися та торкнулися нашої держави більше, ніж це було за весь час її незалежності. Північноатлантичний альянс також удосконалює свою політику, відтепер вона має напрямок «від безпеки країн, до безпеки людей, до безпеки особистості». А курс на НАТО в 2019 р. закріплюється в Конституції України.

В 2010 р. світ оговтувався від світової економічної кризи, а наша держава досі залишалась з суперечливою політикою по відношенню як до РФ, так і до НАТО. В 2010 р. президентом України став проросійський кандидат, але відбулися одночасно з цим суттєві зміни в україно-російських відносинах. Спочатку спостерігалось певне порозуміння між державами, продовжилася угода про оренду бази Чорноморського флоту російськими військами. До суттєвого дисбалансу призвело ухвалення 1 липня 2010 р. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», в якому закріплювалося позаблокове становище України та скасовувався її євроатлантичний курс. Об'єднання активів «Газпрому» та «Нафтогазу України», незважаючи на розголос в суспільстві, так і не відбулося, обговорювалося лише створення окремих підприємств. Україна продовжувала наполягати на своєму позаблоковому статусі та відмовилася приєднуватися до російської Організації договору колективної безпеки¹ (ОКДБ) [Віднянський & Горенко & Мартинов, 2015, С. 7].

Одночасно Україна перебувала в стані очікування і продовжувала переговори про підготовку набуття статусу асоційованого членства Європейського Союзу, та готувала закони щодо створення зони вільної торгівлі. Для країн СНД цей рік видався справжнім випробуванням в економічному плані. Автори праці «Україна в міжнародних організаціях» зробили висновок², що в 2006 р. у Брюсселі висловлювання прем'єра Януковича були різкими, але він начебто «не розвернув зовнішньополітичний курс України на 180°, і про відмову від стратегічної мети членства в НАТО наразі мова не йшла» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 802]. Тобто Янукович, на думку авторів, просто ускладнив³ планомірний вступ України до Організації Північноатлантичного

¹ОКДБ прославилася своїм застосуванням сили проти мирних громадян на мітингах задля захисту диктаторських режимів країн-учасниць цього договору, основними військами для забезпечення так званої диктаторської «безпеки» використовуються російські та білоруські війська. В 2010 р. білоруський диктатор О. Лукашенко зберіг владу вчетверте, а Білорусь перебувала в міжнародній ізоляції.

²2008 р.

³Подібні заяви часто були в контексті наукових праць періоду Януковича, аж поки не відбулася зміна парадигми після втечі колишнього президента з країни. В часи Януковича в наукових працях часто було неоднозначне ставлення до його політики і президенства, наприклад, в геополітичній енциклопедії, яка була видана в 2013 р., але ще до знаменитих подій Революції Гідності, в статті про Януковича було сказано, що «водночас Україна підтверджує відданість спільним з ЄС цінностям демократії і верховенства права та готовність забезпечити подальше зміцнення демократичних інститутів» [Геополітика, 2013, С. 906].

договору, попередньо заморозивши надання Україні ПДЧ¹. Тобто Україна готувалася підписати ратифікацію договору про зону вільної торгівлі СНД, але Янукович начебто збирався «всидіти на двох стільцях», навіть на трьох, бо Хартія Україна–США так і залишалася концепцією стратегічного партнерства без змін, а також мав би бути новий формат відносин з КНР. Але цей президент прославився своїми законами щодо обмеження свободи ЗМІ, та обмеження відкритих і демократичних процедур

Янукович в 2012 р. підписав чергову серію документів, а саме Стратегію національної безпеки та Військову доктрину, їхня основна суть полягала в подальшій позаблоковості нашої країни на той час, але в Стратегії було визнано, що «заморожені» конфлікти біля кордонів з Україною, тобто Придністров'я, конфлікти на Чорноморсько-Каспійському регіоні та ін., несуть загрозу державній безпеці, а сама Україна залишається вразливою в економічному плані через свою залежність, послаблювалася роль України на міжнародній арені з виштовхуванням на периферію світової політики, де держава перебуватиме в «сірій зоні безпеки». Правління Януковича було як мінімум дивним в геополітичній стратегії, адже в підготовці Угоди про асоціацію в ЄС він зайшов так далеко, щоб на стадії підписання відмовитися від неї. Замість того, щоб не розпочинати підготовку документу взагалі, він спровокував бунт студентів, яких потім розігнали і розпочалась Революція, втеча Януковича з країни і зміна парадигми не заставила себе чекати, в подальшому всі економічні невдачі будуть пов'язуватися з ним, оскільки РФ напала на Україну.

Але вже в процесі підготовки російської інтервенції Янукович зайняв доволі чітку роль, оскільки з 2010 р. відбувався плановий розвал Збройних сил України. Янукович відмінив попередні досягнення з реорганізації ЗСУ. В 2006 р., за підтримки НАТО в структурах планування і управління Збройних сил було сформовано оперативне командування, яке завдяки миротворчим операціям останніх років під егідою НАТО отримало небувалий практичний досвід, Україна створила таким чином реальні війська з воєнним досвідом у складі миротворчих контингентів. «Однак після обрання Януковича в 2010 р. ООК було ліквідовано за рішенням міністра оборони М. Єжеля» [Сурков, 2021]. Янукович фактично «обезголовлював» ЗСУ по всіх його структурах, тому скорочення загальної кількості персоналу та армії в цілому доповнювалося ліквідуваннями управлінських посад, які розроблялися згідно зі стандартами НАТО, що фактично дало більше волі і зробило абсолютно рівними «агентів впливу» з Росії у структурах Збройних сил часів президенства Януковича. В подальшому скорочення особистого складу, розформування Центру управління військами берегової оборони Криму, розформування 8-го Армійського корпусу (Житомир), скорочення управління Повітряних сил,

¹Журналістів в українській та зарубіжній пресі, які робили заяви про проросійськість Януковича, автори назвали в своїй науковій праці такими, що «нерідко були позбавлені компетентності».

загалом істотне скорочення армії на 40% та розподіл органів управління на (ОК) «Північ» і «Південь»¹ призвели до катастрофічних наслідків.

Країни-члени Північноатлантичного альянсу від самого початку підтримують Україну після анексії Криму Росією та її подальшою окупацією частини Донбасу в 2014 р. Країни НАТО ніколи не визнавали і не визнають злочинну окупацію українських земель Росією, та засудили такі цілеспрямовані дії держави-агресора. Оскільки РФ мала мету дестабілізації ситуації на сході України із проведенням військового втручання і підтримкою російських бойовиків для подальшої ескалації, то Північноатлантичний альянс посилив свою підтримку України для розбудови безпекових і оборонних спроможностей нашої держави. НАТО має чітку позицію та послідовно дотримується її, тому на Уельському саміті 2014 р. було ухвалено безпрецедентні рішення про надання допомоги Україні, ці рішення продовжувались протягом наступних самітів у Варшаві 2016 р., підтверджені на Брюссельському саміті 2018 р. тощо. [Допомога НАТО Україні, 2018].

29 серпня 2014 р. Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради законопроект про скасування статусу позаблоковості, а реакцією тодішнього Генерального секретаря НАТО А. фог Расмуссена була у заяві, що Україна має шанс стати членом НАТО у випадку виконання усіх необхідних умов [Расмуссен, 2014]. 23 грудня 2014 р. після початку російської агресії Верховна Рада скасувала позаблоковий статус України (303 народних депутатів підтримали це рішення), таким чином Україна затвердила де-юре, що її національним інтересам відповідає інтеграція в європейський безпековий простір і поглиблення співпраці з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення необхідних критеріїв як для набуття членства в НАТО, так і для забезпечення власної безпеки.

На Уельському саміті 2014 р. країни-члени Альянсу започаткували п'ять Цільових фондів для допомоги Україні в п'яти сферах: командування, контроль, зв'язок і комп'ютерні комунікації, логістика та стандартизація, кіберзахист, а в 2015 р. у сфері знешкодження саморобних вибухових пристроїв та боєприпасів. Ці проекти фінансуються на національному рівні, створені в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру», вони допомагають у розбудові воєнного і оборонного потенціалу. Також Альянс вирішує власне питання, яке вже точилось багато років, було важливим припинити зменшувати фінансування організації та починати більше виділяти коштів на оборону, уряди країн-членів Альянсу зобов'язувалися покращити обороноздатність індивідуально для своїх країн [Декларація Уельського саміту].

На Варшавському саміті 2016 р. допомога для України була продовжена у вигляді Комплексного пакету допомоги (CAP), ця допомога спрямована на підсилення підтримки України з боку НАТО, у тому числі шляхом спеціальних заходів розбудови спроможності та потенціалу в секторі безпеки та оборони,

¹Де залишилось всього два органи управління, очевидно поділені для так званої «новоросії» та держави, що за задумом Кремля могла би стати «буферною зоною» між новими завоюваннями Росії та країнами НАТО.

вона була орієнтована також для забезпечення України в протидії «гібридних» загроз, та консультування на стратегічному рівні у ключових сферах реформування сектору безпеки і оборони [Допомога НАТО Україні]. Після цього саміт Північноатлантичний альянс, де-факто, перейшов від «співробітництва» до «стримування», але цілком очевидно, що країни-члени НАТО не бажали переходити в стан нової «холодної війни», тому все ще надіялись на діалог з РФ попри всі заяви підтримки України, але, звісно, якщо РФ дасть таку можливість проводити діалоги. Риторика на цьому саміті ставала більш впевненою, оскільки керівництво Північноатлантичного альянсу на ньому наголошує, що питання Криму залишається безкомпромисним. Щоправда «фронтірні» держави, тобто ті держави-члени НАТО, які мають кордони з Росією, зважаючи на політику Альянсу намагалися уникнути можливого початку «холодної війни», могли сумніватися у бажанні Альянсу захищати їх у випадку військової агресії на них з боку РФ, тому на Варшавському саміті також були прийняті історичні рішення для держав-членів Альянсу. Було вирішено сформувати додаткові сили швидкого реагування у Польщі та в країнах Балтії, а також розмістити контингенти американських військовослужбовців, контингенти мали бути невеликих розмірів, але у випадку агресії¹ це б давало можливість негайно ввести в дію ст. 5 Статуту НАТО про колективну оборону.

У 2016–2017 рр. відбувалося реформування Збройних сил України, його відправним пунктом було введення главою держави в дію у червні 2016 р. Стратегічного оборонного бюлетеня України, який слугував дорожньою картою оборонної реформи, важливо було те, що це мало допомогти з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави-члени НАТО, з визначенням та впровадженням стратегічних цілей згідно зі стандартами НАТО [Стратегічний оборонний бюлетень]. Колишній міністр оборони С. Полторак схвалив «План дій щодо впровадження оборонної реформи» [План дій впровадження оборонної реформи], де були деталізовані конкретні заходи. Було нараховано всі 7 магістральних напрямів надання матеріально-технічної допомоги, передбачених Комплексним пакетом допомоги НАТО для ЗСУ. Важливим здобутком першого періоду реформування було затвердження та введення президентом України П. Порошенком засадничих документів у сфері оборонного планування – Бюлетеня та Держпрограми розвитку ЗСУ на період до 2020 р. [Горбулін, 2018, С. 72]. Це було важливо для фактичного відродження Генштабу після правління Януковича в перспективі планування оборони держави в мирний час та особливий період згідно зі стандартами збройних сил держав-членів НАТО. Розпочато вдосконалення демократичного цивільного контролю над силами оборони та підвищено ефективність діяльності Міноборони, найбільшою проблемою був саме брак кваліфікованих кадрів.

Відбувалася реалізація положень «Дорожньої карти Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва» [Дорожня карта], тому оборонні підприємства України беруть участь у кількох напрямках певних груп озброєнь,

¹У випадку коли ці військові формування опиняться в оточенні.

а саме: група озброєнь сухопутних військ НАТО (NAAG); повітряних сил; військово-морських сил; управління життєвим циклом озброєнь. В питаннях протидії кіберзагрозам національній безпеці України в рамках взаємодії з НАТО реалізовано заходи, передбачені Трастовим фондом Україна–НАТО з питань кібербезпеки. Відбувалось реформування підрозділів швидкого реагування, а особовий склад створеного загону спецпризначенців пройшов підготовку за програмою спецпризначенців США. За сприяння Трастового фонду НАТО з медичної реабілітації створено відділення для реабілітації та оздоровлення учасників АТО.

Україна безперечно вважає, що Північноатлантичний альянс є головним фактором забезпечення власного суверенітету та територіальної цілісності, пріоритетна мета – курс на членство в НАТО.

В червні 2017 р. Верховна Рада України внесла зміни до низки законів щодо «відновлення цілеспрямованого прагматичного курсу України на набуття членства в НАТО як стратегічного і зовнішнього пріоритету держави» [Щодо зовнішньополітичного курсу]. Відтоді держава повертається до Заходу на законодавчому рівні зі своїми фундаментальними вимогами, а саме вступ України до Північноатлантичного альянсу як основного з пріоритетів зовнішньої політики. Цілком зрозуміло, що досягнення необхідних критеріїв сприяє поглибленню співпраці та покращує національну безпеку держави, але ключовою метою залишається і закріплюється законодавчо саме вступ до Альянсу. В 2017 р. були внесені необхідні зміни до законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики».

2017 р. в честь відзначення 20-річчя підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО до Києва відбувся візит делегації Північноатлантичної Ради – верховного органу управління Організації Північноатлантичного альянсу, який зазвичай здійснює такі візити до столиць країн-членів Альянсу.

Біля кордону з Україною тим часом концентрувалися піхотні військові підрозділи чисельністю близько 200 тис. російських солдат і ракетні та повітряні сили, зокрема, було розміщення ракет класу «Іскандер». Міністр оборони РФ С. Шойгу тоді виголошував стандартну російську пропаганду, мовляв, «у зв'язку зі зростаючою загрозою з боку НАТО та України появилася така необхідність». Україна розглядалася Росією як «зона російських інтересів», тому була загроза повномасштабної війни, яка таки справдилася в 2022 р., оскільки держава-агресор, Росія, постійно накопичувала наступальні угруповання. В інтерв'ю адмірал, екс-заступник Міністра оборони України І. Кабаненко тоді висловлював таку думку: «Оскільки такі угруповання створюються для того, щоб вирішувати конкретні завдання – рано чи пізно вони будуть застосовані [...] Не буває так, що війська розгорталися просто для того, аби зосередити їх в якихось регіонах і використати гроші» [Капсамун, 2016]. На загрозу потрібно

реагувати заходами стримування і створенням відповідних угруповань, які можуть нейтралізувати цю загрозу в разі активізації ворожих військ.

Шостий етап, 2019–2021 рр. – характеризується тим, що перед політикою української нації знову відчиняються декілька дверей для її розвитку, а досвід інших держав та її власний чітко вказує на те, що навіть якщо перед державою лежать декілька шляхів, сама нація або цілісне громадянське суспільство не повинні розділятися, а зберігати свою єдність. В 2019 р. Україну відвідала Північноатлантична рада НАТО, найважливіший орган ухвалення політичних рішень організації, і українська газета висвітлила цю подію як символічну на тлі дискусій в самій державі, оскільки формат співробітництва України з НАТО зазнавав змін. Представники організації наголосили, що нашій державі немає необхідності подавати якісь додаткові заяви, а ті, що подані на отримання ПДЧ досі чинні [День, 2019].

Варто окремо підкреслити важливу заяву вітчизняних науковців, що «Україна є не тільки споживачем, а й контрибутором європейської та глобальної безпеки» [Горбулін, 2018, С. 230]. В цілому це співпадає з місцем України в Європі на геополітичній карті, оскільки цілком зрозуміло, що Західний світ має справу з Росією – ядерною державою з непередбачуваним керівництвом, – тому Альянсу доводиться займати досить обережну позицію, розуміючи, з ким має справу. Україна за технічними характеристиками своїх Збройних сил постійно відставала і була не готовою до негайного вступу до Альянсу, тому вітчизняні фахівці закликали акцентувати увагу в набутті Україною статусу головного союзника США поза межами НАТО.

Таким чином, держави-члени Північноатлантичного альянсу відстоюють свою прихильність до західних цінностей та гарантують дотримання Статуту, саме тому для організації важливо, щоб Україна також могла гарантувати свій вибір, сьогодні наша держава була змушена стати «театром» воєнних дій і російської агресії, тому Україна гарантує свій вибір дорогою ціною. Але є певні особливості такої співпраці у живій політичній дійсності, бо це дві сторони, які важко примирити між собою. Перш за все трансатлантичний союз є не тільки архітектором НАТО, але і його головним геополітичним театром, колискою і серцем його історії, особливо це стосується Західної Європи. Наша держава дійсно бореться з РФ не одна, значною мірою ця допомога у технічному плані була від країн-членів НАТО. Варто зазначити, що міжнародна допомога і велика підтримка цивілізованих держав світу – це здобуток, якого Україна домогалася десятиліттями.

Висновки. Таким чином, навіть перемога над Росією у війні може бути лише перехідною ланкою до реального вступу України до НАТО, оскільки поразка у війні може в майбутньому ще більше посилити реваншистські настрої в Росії, тому подальша розбудова власної армії та система колективної безпеки в Європі є безальтернативним захистом демократії в цілому і для безпеки України в майбутньому після російсько-української війни. Приєднання нашої країни до Північноатлантичного договору є велінням часу. Ймовірно, якби

Україна була членом НАТО, то і РФ не розпочала б війну проти неї. То ж вступ її до Альянсу є вимогою нових реалій. Особливого значення взаємини Україна–НАТО набуває в контексті посилення підтримки з боку Альянсу безпекових спроможностей України і забезпечення загальноєвропейської безпеки й стабільності. Партнерство України і НАТО довело свою об'єктивну необхідність та історичну перспективу, трансформувалось в сучасну багатоаспектну програму практичної взаємодії, сприяє реформуванню Збройних сил України за стандартами НАТО, її демократичного розвитку й знаменує новий історичний етап у світлі новітнього світоустрою.

Список літератури

1. Алексієвець Л. & Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. №1. С. 127–142.
2. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. *Skhidnoievpropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14. 2020. 175–189.
3. Білоус Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. №3 (27). С. 108–121.
4. Віднянський С. & Горенко О. & Мартинов А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004–2007). К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 394 с.
5. Віднянський С. & Горенко О. & Мартинов А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008–2013). К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
6. Власюк О. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. За заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 352 с.
7. Галузевий державний архів Міністерства оборони України. Секретаріат Головного штабу ЗСУ.
8. *Геополітика: енциклопедія*. К.: Знання України, 2013. 919 с.
9. Горбулін В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
10. «День». №200-201, п'ятниця-субота 1-2 листопада 2019.
11. Декларація Уельського саміту. URL:https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=uk
12. *Допомога НАТО Україні: стислий огляд*. Київ: Фонд «Ініціатива з дослідження східноєвропейської безпеки». 2018.
13. *Дорожнякарта Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва*. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnichnogo-spivrobitnictva>

14. Зленко А. *Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін*. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
15. Капсамун І. *Що задумав агресор? День, 4 серпня 2016*. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/shcho-zadumav-agresorr>
16. Кульчицький С. & Міщенко М. *Україна на порозі об'єднаної Європи*. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
17. Макар Ю. & Гдичинський Б. & Макар В. & Попик С. & Ротар Н. *Україна в міжнародних організаціях*. Чернівці: Прут, 2008. 880 с.
18. Марчук Є. *На шляху до НАТО*. К.: Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.
19. *Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
20. *Міжвідомча комісія з питань підготовки України до вступу в НАТО*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
21. *План дій щодо впровадження оборонної реформи*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
22. *Про основи національної безпеки України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
23. *Расмуссен 2014: Україна має шанс стати членом НАТО*. URL: https://lb.ua/news/2014/08/29/277653_rasmussen_ukraina_imeet_shans_stat.html
24. *Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
25. Сурков О. *Незавершена війна. Історія протистояння України з Росією в 2014 – 2015 роках*. К.: КМБУКС, 2021. 480 с.
26. *Стратегічний оборонний бюлетень України*. URL: <https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
27. Фішер Й. *Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу*. Київ: Темпора, 2013. 536 с.
28. Хандогій В. *Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи*. Україна – НАТО. 2007. №1–2. С. 45–51.
29. *Хартія Україна – США про стратегічне партнерство*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
30. *Щодо зовнішньополітичного курсу України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822

References

1. *Aleksiievets L. & Aleksiievets, M. Transformatsiya vidnosyn Ukrainy ta NATO v 1991–2019: istorychnyi aspect [The transformation of Ukraine–NATO relationships in 1991–2019: a historical aspect]. Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal. 2020. Vyp. 1. S. 126–142. (in Ukrainian)*

2. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. *Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. East European Historical Bulletin. 2020. 14. S. 175–189. (in English)*
3. Bilous L. *Ukraina i NATO: do pytannia istoriografii doslidzhennya problem [Ukraine and NATO: to the question of the historiography of the problem research]. Prykarpatskyi visnyk NTSH. Dumka. 2014. №3 (27). S. 108–121. (in Ukrainian)*
4. Vidnianskyi S. & Horenko O. & Martynov A. *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2004–2007) [Foreign policy of Ukraine in the conditions of globalization. An annotated historical chronicle of international relations (2004–2007)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. 394 s. (in Ukrainian)*
5. Vidnianskyi S. & Horenko O. & Martynov A. *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2008–2013) [Foreign policy of Ukraine in the conditions of globalization. An annotated historical chronicle of international relations (2008–2013)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. 378 s. (in Ukrainian)*
6. Vlasiuk O. *Ukraina–NATO: suchasnyi stan vidnosyn ta perspektyva rozvytku [Ukraine – NATO: the current state of relations and the prospect of development]. Za zah. red. O. S. Vlasiuka, K.: PTS “Foliant”. 2008. 352 s. (in Ukrainian)*
7. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva oborony Ukrainy. Sekretariat Holovnoho shtabu ZSU [Sectoral state archive of the Ministry of Defense of Ukraine. Secretariat of the Main Staff of the Armed Forces of Ukraine]. (in Ukrainian)*
8. *Heopolityka: entsyklopediia. K.: Znannia Ukrainy [Geopolitics: an encyclopedia. K.: Knowledge of Ukraine], 2013. 919 s. (in Ukrainian)*
9. Horbulin V. *Stanovyshche Ukrainy u 2017 rotsi: analiz problem i varianty rishen [The position of Ukraine in 2017: analysis of problems and options for solutions]. Kharkiv: Folio, 2018. 927 s. (in Ukrainian)*
10. «Den». №200-201, piatnytsia-subota 1-2 lystopada 2019. (in Ukrainian)
11. *Wales Summit Declaration. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=uk*
12. *Dopomoha NATO Ukraini: styslyi ohliad. Kyiv: Fond «Initsiatyva z doslidzhennia skhidnoievropeiskoi bezpeky» [NATO assistance to Ukraine: a brief overview. Kyiv: East European Security Research Initiative Foundation]. 2018. (in Ukrainian, in English)*
13. *Dorozhnia karta Ukraina–NATO z oboronno-tekhnichnoho spivrobitnytstva [Ukraine–NATO road map for defense and technical cooperation. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva>*

14. Zlenko A. *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin*. Kharkiv: Folio [Diplomacy and politics. Ukraine is undergoing dynamic geopolitical changes. Kharkiv: Folio], 2021. 591 s. (in Ukrainian)
15. Kapsamun I. *Shcho zadumav ahresor? Den, 4 serpnia 2016* [Kapsamun, I. What did the aggressor plan? Day, August 4, 2016]. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/shcho-zadumav-agresorr>
16. Kulchytskyi S. & Mishchenko M. *Ukraina na porozi obiednanoi Yevropy* [Ukraine is on the verge of a united Europe]. Kyiv: Tsentrazumkova, 2018. 232 s. (in Ukrainian)
17. Makar Yu. & Hdychynskyi B. & Makar V. & Popyk S. & Rotar N. *Ukraina v mizhnarodnykh orhanizatsiiakh*. Chernivtsi: Prut [Ukraine in international organizations. Chernivtsi: Prut], 2008. 880 s. (in Ukrainian)
18. Marchuk Ye. *Na shliakhu do NATO*. K.: Kyiv – Paryzh – Dakar [On the way to NATO. K.: Kyiv – Paris – Dakar], 2016. 608 s. (in Ukrainian)
19. *Memorandum pro zghodu z planuvanniam na vypadok nadzvychainykh sytuatsii i hotovnist do katastrof* [Memorandum of Agreement on Emergency Planning and Disaster Preparedness]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
20. *Mizhvidomcha komisii z pytan pidhotovky Ukrainy do vstupu v NATO* [Interagency Commission on Ukraine's Preparation for Joining NATO]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
21. *Plan dii shchodo vprovadzhennia oboronnoi reform* [Action plan for the implementation of the defense reform]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
22. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [About the basics of national security of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
23. *Rasmussen 2014: Ukraina maie shans staty chlenom NATO* [Rasmussen, 2014: Ukraine has a chance to become a member of NATO]. URL: https://lb.ua/news/2014/08/29/277653_rasmussen_ukraina_imeet_shans_stat.html
24. *Rekomendatsii parlamentskykh slukhan pro vzaiemovidnosyny ta spivrobotnytstvo Ukrainy z NATO* [Recommendations of parliamentary hearings on relations and cooperation between Ukraine and NATO]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
25. *Surkov O. Nezavershena viina. Istoriia protystoiannia Ukrainy z Rosiieiu v 2014–2015 rokakh* [An unfinished war. The history of Ukraine's confrontation with Russia in 2014-2015]. K.: KMBUKS, 2021. 480 s. (in Ukrainian)
26. *Stratehichnyi oboronnyi biuletен Ukrainy* [Strategic Defense Bulletin of Ukraine]. URL: <https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
27. *Fisher Y. Istoriia povertaietsia. Svit pislia 11 veresnia i vidrodzhennia Zakhodu* [History returns. The world after September 11 and the rebirth of the West]. Kyiv: Tempora, 2013. 536 s. (in Ukrainian)

28. Khandohii V. *Yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: realii ta perspektyvy. Ukraina–NATO [Euro-Atlantic integration of Ukraine: realities and prospects. Ukraine–NATO].* 2007. №1 – 2. S. 45-51.
29. *Khartiia Ukraina – SShA pro stratehichne partnerstvo [Charter of Ukraine - USA on strategic partnership].* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
30. *Shchodo zovnishnopolitychnoho kursu Ukrainy [Regarding the foreign policy course of Ukraine].* URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822

УДК 322

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.089>**Sławomir BYLINA***John Paul II Catholic University of Lublin,
Poland*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3975-5825>

BISHOP OF PODLASIE, ARCHBISHOP JAN MARCELI GUTKOWSKI DEFENDER OF THE FAITH AGAINST TSARISM

Annotation. The profile of the bishop of the diocese of Janów or Podlasie, Jan Marcel Gutkowski, who was in southern Podlasie in the years 1826-1840 during the period of the Kingdom of Poland, has a unique dimension of the symbolic fight against tsarism. A special figure recognized during his ministry as a «pillar of the Polish Church» clashed with the restrictions on professing the Catholic faith in the area to which Tsarist Russia claimed rights. During his priestly ministry, Jan Marceł Gutkowski was a military chaplain and even the chief chaplain of the Polish Army during the period of the Duchy of Warsaw until 1925.

In his episcopal ministry, he strived for a proper understanding of the sacrament of marriage, defended the proclamation of the Word of God in the Kingdom of Poland, also by priests of the Greek-Catholic denomination. Such an attitude of a courageous priest contributed to difficulties on the part of tsarist officials, who from the level of the county and province hindered the proper functioning of the diocese. As a result of complaints to the Vatican, Bishop Gutkowski was expelled from the diocese by the tsarist authorities and sent to Ozieran. After the decision of Pope Gregory XVI, he was appointed titular archbishop of Marcianopolitan and sent his fate to Lviv in Ukraine, where he was buried in the Lychakiv cemetery. It can be said that this is an interesting figure also for today's times.

Keywords: military chaplain, bishop, tsarism, Catholic Church, Greek Catholic Church

Sławomir BYLINA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,

Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3975-5825>

BISKUP PODLASKI, ABP JAN MARCELI GUTKOWSKI OBROŃCA WIARY PRZED CARATEM

Streszczenie. Sylwetka biskupa diecezji janowskiej czyli podlaskiej Jana Marcelego Gutkowskiego urzędującego na Południowym Podlasiu w latach 1826-1840 w okresie Królestwa Polskiego, posiada wyjątkowy wymiar symbolicznej walki z caratem. Szczególna postać uznana w okresie posługi za «filar polskiego Kościoła» zderzyła się z ograniczeniami wyznawania wiary katolickiej na obszarze, do którego prawa rościła sobie carska Rosja. W trakcie posługi kapłańskiej Jan Marceli Gutkowski był kapelanem wojskowym, a nawet naczelnym kapelanem Wojsk Polskich w okresie Księstwa Warszawskiego aż do 1925 r. W kolejnym roku zostaje mianowany drugim w kolejności biskupem nowo erygowanej diecezji janowskiej czyli podlaskiej.

W swojej posłudze biskupiej zabiegał o właściwe rozumienie sakramentu małżeństwa, bronił głoszenie Słowa Bożego na terenie Królestwa Polskiego, również przez kapłanów wyznania grecko-katolickiego. Taka postawa odważnego kapłana przyczyniła się do trudności ze strony urzędników carskich, którzy od poziomu powiatu i województwa utrudniali funkcjonowanie prawidłowe diecezji. W wyniku skarg do Watykanu biskup Gutkowski został wydalony z diecezji przez władze carskie i skierowany do Ozieran. Po decyzji papieża Grzegorza XVI został mianowany tytularnym arcybiskupem marcjano-politańskim i swoje losy skierował do Lwowa w Ukrainie, gdzie został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim. Można powiedzieć, że jest to ciekawa postać również na dzisiejsze czasy.

Słowa kluczowe: kapelan wojskowy, biskup, carat, Kościół katolicki, Kościół grecko-katolicki

The article aims to show the profile of one of the bishops of Podlasie in office in the years 1826-1840 in the perspective of the fight for the faith during the influence of tsarist rule in the Kingdom of Poland.

Research methodology, is based on the historiographic method through access to sources in such archives as the Vatican Archives, the Archive of Old Records in Warsaw, and the Diocesan Archives in Siedlce. The work also uses the method of analysis, induction and comparative method.

A scientific novelty is to show the figure of the bishop who served as the chief chaplain of the Polish Army during the period of the Duchy of Warsaw until 1825, which shows a broad research perspective also in the aspect of building military

pastoral ministry. Bishop Gutkowski's attitude towards tsarism in retrospect points to the right direction of the contemporary situation in Ukraine, which indicates Russia's constant desire to dominate the territories of Central and Eastern Europe.

Applications. Maintaining a united front in maintaining the unity of faith, culture and national identity shows the contemporary geopolitical situation, as is the case in the central and eastern part of Europe. Thanks to the research process and analysis of the pastoral attitude of priests, bishops, including military chaplains, it is possible to ensure proper morale in dealing with contemporary threats to national security.

Presentation of the main material:

In order to understand the history of the publications shown in the content, it is worth presenting the fact of the administrative division of the diocese, which changes were caused by the creation of the Kingdom of Poland during the partitions in Poland. In connection with the new administrative division in the country and through the decisions of the Holy See, a new organizational structure of the Catholic Church in Poland was created.

Documents from the early nineteenth century, such as the Bull Quemadmodum Romanorum Pontificum of Pope Pius VII of 23 September 1805 and the Decree Universi Christi Ovilis, which formed a new territorial division of the diocese in the country, should be mentioned here [Bylina, 2017, p. 9-29; Zachajkiewicz, 2000]. The decisive document was the bull of Pius VII Ex imposita nobis 30 VI 1818 r., which erected a new diocese of Janów, i.e. Podlasie with its capital in Janów Podlaski [Archivio Segreto Vaticano, Archivio Vaticano Sale Sisto V, XXXI D 15, Bullarii Romani continuatio Romae 1853, Bulla Ex imposita nobis z 30 VI 1818 r., t. XV, Par. 1, p. 17, s. 61-68]. In its subordinateity, the diocese of Janów or Podlasie was subordinate to the Metropolis of Warsaw.

The first bishop of the diocese of Janów or Podlasie was Fr. Feliks Łukasz in Levino Lewiński, the former suffragan of Włocławek [Bylina, 2017, p. 31-44; Kasabała, 2004, s. 902-903]. The second bishop of Podlasie was the Dominican Father Jan Marcelli de Gutkowo Gutkowski.

Jan Gutkowski's youth and the path to the priesthood and chaplaincy

Jan Marcelli de Gutkowo Gutkowski as the son of Ludwik and Marianna née Czachorowski was born on May 27, 1776 in the village of Witkowo Pawlaki parish Raciąż near Ciechanów in the diocese of Płock. Baptized on May 27, 1776, as evidenced even by a certificate from the Vatican Archives [Archivio Segreto Vaticano, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii 54 f. 620, Extractum ec Libru Metrices Baptisatorum Ecclesiae Parochialis Raciizensis, Villa Vawłaki 1776, Dat in Raciąż in 30 Aprilis 1[??]7.].

Initially, he studied in Płock, then as a 16-year-old he joined the national cavalry. After a few years, he joined the Dominican Order in Płock, where he received the monastic name marcelli. He finished his seminary studies in Warsaw, in 1799 he was ordained a priest and until the dissolution of the Order in Płock he was its prior until 1804. His next places of residence are Gdańsk and Wrocław [Bibliotheca

Apostolica Vaticana. Processus Consistoriales, vol. 224, k. 116, 120; Żywczyński, 1960-1961, p. 180].

During the times of the Duchy of Warsaw, Jan Marcelli Gutkowski became a chaplain in the Vistula Legion from 1806, and a year later he became the chief chaplain of the Polish Army. He participated in the Napoleonic campaign, was in Germany, France, Spain and Russia, where in the battles of Berezina he was taken prisoner until 1815. Released by Tsar Alexander I, he became chaplain of the mounted guard and military dean on 9 December 1815. On February 22, 1816, he became the chief chaplain of the Polish Army until 1825 [Żywczyński, 1958, p. 129].

In the meantime, he held the office of parish priest in Orszymów near Płock in 1817, in the same year he was a scholastic prelate of the Płock cathedral chapter, and a parish priest of the collegiate church of Zamość, chaplain of the Canonical Sisters, in the church of St. Anthony. In 1819 he received the title of doctor honoris causa of theology awarded by the Jagiellonian University in Kraków. In 1820 he became Prelate Archdeacon of the Metropolitan Chapter of Warsaw [Diocesan Archives of Siedlce, Akta osobiste ks. bp Gutkowski Jan Marcelli, zaczęte 12. 1818-zakończone 16. 05. 1840, Nominacja ks. Marcelego Gutkowskiego i ks. Edwarda Czarneckiego z dnia 16 grudnia 1820 r., Lit. G. Dział II, Nr 19, t. I.].

The period of bishopric in the diocese of Janów or Podlasie

On July 3, 1826, Monsignor Jan Marcelli Gutkowski was appointed bishop of the diocese of Janów or Podlasie by Pope Leo XII [Archivio Segreto Vaticano, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Testimonium super Consecratione in Episcopum Podlachiensem Illustrissimi ac Reverendissimi Joanni Marcelli Gutkowski, 7/18 f. 215]. Episcopal ordination took place in Warsaw on 1 October 1826 by the Archbishop of Warsaw Wojciech Skarszewski, bishop of Augustów Mikołaj Jan Manugiewicz and suffragan of Podlasie Franciszek Ignacy Lewiński [Archivio Segreto Vaticano, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Obedientissimus Filius et humillimus Servus Joannes Marcellus Gutkowski, Episcopus Podlachiensis. Varsavia Die 1 Mensis Octobris 1826 anno, 7/18 f. 214].

During his service in the diecezji he also held the office of senator of the Kingdom of Poland, a member of the Sejm Court of the Congress Kingdom (1928). He treated the time of the November Uprising as excessive bloodshed, although he did not defend the entry of his seminarians into the insurgent fight [Sokołowski, 2013, p. 35]. After the end of the insurgent fights, the bishop took up pastoral ministry in the diocese. He conducted frequent canonical visits to the parish, strived for the reform of the clergy. He personally examined priests. «He embarrassed laziness, rewarded virtue, the people worshiped their shepherd, the clergy revered their bishop» [Podręczna Encyklopedia Kościelna, t. 13-14, Warszawa 1907, p. 26]. After conducting a survey among parish priests, the bishop appointed patrons in the Diocese of Podlasie, who were saints to the Apostle Simon and Jude Thaddeus. The decision was approved by the Holy See in 1830.

In his pastoral ministry, he strongly opposed the pressure of tsarism on doctrinal issues. He had his own opinion on mixed marriages and opposed the government's order to educate children from mixed marriages in religious terms in the Orthodox spirit. He also supported the pastoral activity of Greek Catholics, who were hindered in their activities in terms of religious service. For his zealous attitude towards tsarism, Bishop Gutkowski was deprived of his salary, which was due to the State Treasury. Numerous investigations were conducted against the bishop. Provincial and district authorities hindered the functioning of the diocese, as well as it turned out that the bishop's chaplain was a Russian spy [Jarmoch, Bylina, 2018, p. 42].

Bishop Gutkowski wrote to Pope Gregory XVI about all the difficulties, in response he received consolation and assurance of support from the Holy See [Boudon, no year, p, 272].

Exiled from the country, he went to Lviv

For his unbending attitude, also for the Greek-Catholic clergy, at the beginning of April 1840, Bishop Gutkowski, on the orders of Tsar Nicholas I, was forcibly deported to Ozieran in the Mogilev Governorate (today's Belarus) to a wooden monastery of Lateran canons. A special commission was formed, headed by General Read, who on the night of 28 to 29 April 1840 broke into the bishop's residence, surrounded by hussars in Janów and at four o'clock in the morning, were transported by ambulance to Brest-Litovsk, where he spent the first night [Archive of Old Records in Warsaw, Odpis z Akt Kancelarii Namiestnika Nr 2270. p. 83-86].

Before leaving Janów, Bishop Gutkowski said to his household members: «Tell everyone that the clergy and this diocese of my faithful children, wherever God places me, and as long as I live, will be the object of my fervent prayers and remembrance. Be healthy and faithful to God and to the Holy Church. Goodbye to you! Pray for me» [Młynarski, 1970, p. 128]. Regarding the imprisonment of the bishop, the Holy See began negotiations with the Russian government in order to release the bishop. Pope Gregory XVI, bearing in mind the good of the Church, asked the bishop to renounce the bishopric of Podlasie. On April 7, 1841, the Pope wrote a letter from the bishop. Due to the non-acceptance of the letter by the Russian Government, it was not served until May 16, 1842. Bishop Gutkowski complied with the pope's advice and on May 19, 1842, voluntarily renounced the bishopric. As a result, he was released from exile and left Ozieran for Lviv. The bishop lived in the monastery of the Franciscan Fathers in Lviv. He used the title of Bishop of Podlasie until 1856 [Handy Church Encyclopedia, 1907, p. 26]. On 18 September 1856 he was appointed titular archbishop of Marcianopolita. This is evidenced by a document in the Vatican Archives [Archivio Segreto Vaticano, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii, Archiepiscopalis Ecclesia Martianopolitan in partibus *infidelium*, 60 f. 416].

Bishop Jan Marcelli Gutkowski died on 3 October 1863 after a three-month illness. It was referred to *column, a pillar of the Polish Church* [Przegląd katolicki, 1863, s. 669]. The funeral of Archbishop Gutkowski was celebrated very solemnly.

The body was buried in the Lychakiv Cemetery in Lviv, on the main avenue (field 4) [Sokołowski, 2013, p. 36]. This circumstance prompted me to bring closer the figure who, in his pastoral zeal as, among others, the chief chaplain of the Polish Army and a zealous pastor of the diocese, often opposed the invaders who interfered in the history of the Polish community in the area of today's Southern Podlasie. Efforts are being made to bring the body of the bishop into the diocese.

Wykaz źródeł i literatury

1. *Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Odpis z Akt Kancelarii Namiestnika Nr 2270. Karta 83-86.*
2. *Archiwum Diecezjalne Siedleckie, Akta osobiste ks. bp Gutkowski Jan Marceli, zaczęte 12. 1818- zakończone 16. 05. 1840, Nominacja ks. Marcelego Gutkowskiego i ks. Edwarda Czarneckiego z dnia 16 grudnia 1820 r., Lit. G. Dział II, Nr 19, t. I.*
3. *Archivio Segreto Vaticano, Archivio Vaticano Sale Sisto V, XXXI D 15, Bullarii Romani continuatio Romae 1853, Bulla Ex imposita nobis z 30 VI 1818 r., t. XV, Par. 1, p. 17, s. 61- 68.*
4. *ASV, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii 54 f. 620, Extractum ec Libru Metrices Baptisatorum Ecclesiae Parochialis Racizensis, Villa Vawlaki 1776, Dat in Raciąż in 30 Aprilis 1[??]7.*
5. *ASV, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii, Archiepiscopalis Ecclesia Martianopolitan in partibus infidelium, 60 f. 416.*
6. *ASV, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Testimonium super Consecratione in Episcopum Podlachiensem Illustrissimi ac Reverendissimi Joanni Marcelli Gutkowski, 7/18 f. 215.*
7. *ASV, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Obedientissimus Filius et humillimus Servus Joannes Marcellus Gutkowski, Episcopus Podlachiensis. Varsavia Die 1 Mensis Octobris 1826 anno, 7/18 f. 214.*
8. *Bibliotheca Apostolica Vaticana. Processus Consistoriales, vol. 224, k. 116, 120.*
9. *Boudon T. J. Stolica Święta a Rosją, Kraków, b.r.w, t. 1, s. 272.*
10. *Bylina S. Feliks Łukasz na Lewinie Lewiński z Bożej i Stolicy Apostolskiej Łaski Biskup Diecezji Podlaskiej Senator Królestwa Polskiego Orderu Św. Stanisława Kawaler, w: Dzieje Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej 1818-1867, red. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Wydawnictwo Koronis, Siedlce 2017, s. 31-44.*
11. *Bylina S. Przyczyny powstania i organizacja diecezji janowskiej czyli podlaskiej, w: Dzieje Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej 1818-1867, red. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Wydawnictwo Koronis, Siedlce 2017, s. 9-29.*
12. *Gutkowski Jan Marceli X. A. C. «Podręczna Encyklopedia Kościelna», t. 13-14, Warszawa, s. 26.*

13. Jarmoch E., Bylina S. *Te Deum Laudamus Biskupi – Duchowieństwo – Ruchy religijne Diecezji Siedleckiej w latach 1818-2018*, Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS, Siedlce 2018, ss. 513.
14. Kasabuła T. *Lewiński Feliks Łukasz bp*, «Encyklopedia Katolicka», t. 10, Lublin 2004, kol. 902-903.
15. Młynarski Z. *Sylwetki biskupów janowskich czyli podlaskich*, «Wiadomości Diecezjalne Podlaskie» 1970, nr 5-6, s. 124-131.
16. *Przegląd katolicki*, nr 42 (1863), Warszawa, s. 669.
17. Sokołowski M. *Arcybiskup Jan Marcełi Gutkowski: wybitna postać z mojego rodu*, „Nasze Korzenie” 5 (2013), s. 35.
18. Zahajkiewicz M. T. *Zarys historii archidiecezji lubelskiej*, w: *Archidiecezja lubelska. Historia i administracja*, red. Ks. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2000.
19. Żywczyński M. *Gutkowski Jan Marcełi*, «Polski Słownik Biograficzny», t. IX, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1960-1961, s. 180.
20. Żywczyński M. *Sprawa Gutkowskiego (1832-1839)*, «Rocznik Lubelski» 1 (1958), s. 129.

References

1. *Archiwum Akt Dawnych w Warszawie [Archive of Old Records in Warsaw] Odpis z Akt Kancelarii Namiestnika [Excerpt from the Files of the Governor's Office]*Nr 2270. Karta 83-86. (in Polish)
2. *Archiwum Diecezjalne Siedleckie [Diocesan Archives of Siedlce] Akta osobiste ks. bp Gutkowski Jan Marcełi, [Personal files of Bishop Gutkowski Jan Marcełi] zaczęte 12. 1818- zakończone 16. 05. 1840, Nominacja ks. Marcelego Gutkowskiego i ks. Edwarda Czarneckiego z dnia 16 grudnia 1820 r., [Nomination of Fr. Marcel Gutkowski and Fr. Edward Czarnecki of December 16, 1820] Lit. G. Dział II , N 19, t. I . (in Polish)*
3. *Archivio Segreto Vaticano, Archivio Vaticano Sale Sisto V, XXXI D 15, Bullarii Romani continuatio Romae 1853, Bulla Ex imposita nobis z 30 VI 1818 r., t. XV, Par. 1, p. 17, f. 61–68. (in Polish)*
4. *ASV, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii 54 f. 620, Extractum ec Libru Metrices Baptisatorum Ecclesiae Parochialis Raciensis, Villa Vawlaki 1776, Dat in Raciąż in 30 Aprilis 1[??]7. (in Polish)*
5. *ASV, Archivio Concistoriale, Acta Camerarii, Archiepiscopalis Ecclesia Martianopolitan in partibus infidelium, 60 f. 416. (in Polish)*
6. *ASV, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Testimonium super Consecratione in Episcopum Podlachiensem Illustrissimi ac Reverendissimi Joanni Marcelli Gutkowski, 7/18 f. 215. (in Polish)*
7. *ASV, Archivio Concistoriale, Iuramenta fidelitatis et professionis fidei, Obedientissimus Filius et humillimus Servus Joannes Marcellus Gutkowski, Episcopus Podlachiensis. Varsavia Die 1 Mensis Octobris 1826 anno, 7/18 f. 214. (in Polish)*

8. *Bibliotheca Apostolica Vaticana. Processus Consistoriales*, vol. 224, p. 116, 120. (in Polish)
9. Boudon T. J. *Stolica Święta a Rosja [The Holy Capital and Russia]*. Kraków, b.r.w, No. 1, p. 272. (in Polish)
10. Bylina S. *Feliks Łukasz na Lewinie Lewiński z Bożej i Stolicy Apostolskiej Łaski Biskup Diecezji Podlaskiej Senator Królestwa Polskiego Orderu Św. Stanisława Kawaler [Feliks Łukasz na Lewin Lewiński from God and the Holy See of Grace Bishop of the Diocese of Podlasie Senator of the Kingdom of Poland of the Order of St. Stanislaus the Knight]* in: *Dzieje Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej 1818-1867 [Dzieje Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej 1818-1867]* ed. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Wydawnictwo Koronis, Siedlce 2017, p. 31-44. (in Polish)
11. Bylina S. *Przyczyny powstania i organizacja diecezji janowskiej czyli podlaskiej [Reasons for the establishment and organization of the Diocese of Janów or Podlasie]* w: *Dzieje Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej 1818-1867, [History of the Diocese of Janów or Podlasie 1818-1867]* ed. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Wydawnictwo Koronis, Siedlce 2017, p. 9-29. (in Polish)
12. Gutkowski Jan Marceli X. A. C. «*Podręczna Encyklopedia Kościelna*» [*Handy Church Encyclopedia*] No. 13-14, Warszawa, p. 26. (in Polish)
13. Jarmoch E., Bylina S. *Te Deum Laudamus Biskupi – Duchowieństwo – Ruchy religijne Diecezji Siedleckiej w latach 1818-2018 [Te Deum Laudamus Bishops – Clergy – Religious Movements of the Diocese of Siedlce in the years 1818-2018]* Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS, Siedlce 2018, pp. 513. (in Polish)
14. Kasabuła T. *Lewiński Feliks Łukasz bp, Encyklopedia Katolicka [Catholic Encyclopedia]*No 10, Lublin 2004, p. 902-903. (in Polish)
15. Młynarski Z. *Sylwetki biskupów janowskich czyli podlaskich, Profiles of the bishops of Janów or Podlasie]* *Wiadomości Diecezjalne Podlaskie [Diocesan News Podlaskie]* 1970, No 5-6, p. 124-131. (in Polish)
16. *Przegląd katolicki [Catholic Review]* nr 42 (1863), Warszawa, p. 669. (in Polish)
17. Sokołowski M. *Arcybiskup Jan Marceli Gutkowski: wybitna postać z mojego rodu [Archbishop Jan Marceli Gutkowski: a prominent figure from my family]* *Nasze Korzenie [Our Roots]* 5 (2013), p. 35. (in Polish)
18. Zahajkiewicz M. T. *Zarys historii archidiecezji lubelskiej [Outline of the history of the Archdiocese of Lublin]*in: *Archidiecezja lubelska. Historia i administracja [Archidiecezja lubelska. Historia i administracja]* ed. Ks. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2000. (in Polish)
19. Żywczyński M. *Gutkowski Jan Marceli*, in: *Polski Słownik Biograficzny [Polnisches Biographisches Lexikon]*t. IX, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1960-1961, p. 180. (in Polish)
20. Żywczyński M. *Sprawa Gutkowskiego (1832-1839) [The Gutkowski Case (1832-1839)]* *Rocznik Lubelski [Yearbook of Lublin]* 1 (1958), p. 129. (in Polish)

УДК 504 (477)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.097>**Lesya BILOVUS**

Ternopil, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>**Oksana HOMOTIUK,**

Ternopil, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION AS A COMPONENT OF CULTURAL POLICY: A GLOBAL VIEW

Abstract. *Ukraine's ratification of the most authoritative UNESCO and Council of Europe Conventions draws attention to issues of cultural heritage protection implementation of their provisions in the state's monument protection practice. In Ukraine, there is a lack of understanding of the social mission of culture, a poorly developed non-state sector, institutions of criticism, curatorship, and a low level of communication between environments; the management function is limited to the distribution of resources, there are no legal definitions related to the sphere of culture; there is a shortage of competent professional managers of culture, as well as relevant educational programs that would educate an active consumer of a cultural product.*

The purpose of the study is to study international experience in improving the national cultural policy in the field of cultural heritage protection, as well as to determine the level of compliance of the monument protection system of Ukraine with international standards in the context of European integration processes.

The study examines the management system of cultural heritage objects in the context of national legislation in the culture and aspirations of the Ukrainian state to meet the requirements of European regulations. The critical problem of the modern national system of management of historical immovable objects of cultural heritage is determined to be large-scale Russian aggression, which is a gross violation of international law and an attack on human rights and fundamental values and principles of the EU. This war of mentalities sharpened attention to cultural policy and European values and identified Ukraine's weak points in this area. Therefore, close cooperation with UNESCO and the help of partners from European countries are becoming urgent. For the Ukrainian state, it is essential to form a single national cultural space as the basis of social consolidation, as part of the European cultural space, the affirmation of European democratic values, the

effective use in the interests of society of the creative potential of Ukrainian artists, and the preservation of the national historical and cultural heritage. It is essential to understand “European standards” in the cultural sphere, their implementation in the Ukrainian humanitarian space, the unity of the intercultural diversity of Ukrainian regions, and the reconciliation of their vision of Ukraine’s past and future.

Keywords: *cultural heritage, preservation of cultural heritage, intercultural communications, European Union, European identity*

Леся БІЛОВУС

Тернопіль, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

Оксана ГОМОТЮК,

Тернопіль, Україна;

<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ПОГЛЯД

Анотація. *Ратифікація Україною найбільш авторитетних Конвенцій UNESCO і Ради Європи привертає увагу до питань охорони культурної спадщини, впровадження їх положень у пам’яткоохоронну практику держави. В Україні присутнє нерозуміння соціальної місії культури, слабо розвинутий недержавний сектор, інститути критики, кураторства, низький рівень комунікації поміж середовищами; функція управління обмежена розподілом ресурсів, відсутня низка юридичних визначень, що стосуються сфери культури; є дефіцит компетентних професійних менеджерів культури, а також актуальних освітніх програм, які б виховували активного споживача культурного продукту.*

Метою дослідження є вивчення міжнародного досвіду щодо вдосконалення національної культурної політики у сфері охорони культурної спадщини, а також визначення рівня відповідності пам’яткоохоронної системи України міжнародним стандартам в умовах євроінтеграційних процесів.

У дослідженні розглянуто систему управління об’єктами культурної спадщини у контексті національного законодавства у сфері культури та прагнень Української держави відповідати вимогам європейських нормативних актів. Ключовою проблемою сучасної національної системи управління історичними нерухомими об’єктами культурної спадщини визначено, передусім, широкомасштабну російську агресію, яка є грубим порушенням міжнародного права та нападом на права людини і фундаментальні цінності та принципи ЄС. Ця війна ментальностей загострила увагу до культурної політики, її європейських цінностей та визначила слабкі місця України у цій сфері. Тому актуальною стає тісна співпраця з ЮНЕСКО та допомога партнерів

з європейських країн. Для Української держави важливим є формування єдиного національного культурного простору як основи суспільної консолідації, як частини європейського культурного простору, утвердження європейських демократичних цінностей, ефективного використання в інтересах суспільства творчого потенціалу українських митців, збереження національної історико-культурної спадщини. Вагомим є розуміння «європейських стандартів» в культурній сфері, їх імплементації в український гуманітарний простір, єдності міжкультурного різноманіття українських регіонів, примирення їхньої візії минулого та майбутнього України.

Ключові слова: культурна спадщина, збереження культурної спадщини, міжкультурні комунікації, Європейський Союз, європейська ідентичність

Relevance of the research topic. Ukraine's ratification of the most authoritative UNESCO and Council of Europe Conventions draws attention to issues of cultural heritage protection implementation of their provisions in the state's monument protection practice. Considering the fact that in the program documents of UNESCO (for example, Agenda 21 [Adgenda 21]) and other international organizations, culture is regarded as the «fourth element of sustainable development». The modernization of cultural policy and cultural practices should play a decisive role in the modernization of Ukraine, mainly through the rethinking and transformation of values. Ukraine needs to establish an understanding of the economic dimension of culture. This applies to all groups of interested parties, including state authorities and local governments. Culture is perceived mainly as a sphere of entertainment, considered socially insignificant and insignificant. In Ukraine, there is a lack of understanding of the social mission of culture, a poorly developed non-state sector, institutions of criticism, curatorship, and a low level of communication between environments; the management function is limited to the distribution of resources, there are no legal definitions related to the sphere of culture; there is a shortage of competent professional managers of culture, as well as relevant educational programs that would educate an active consumer of a cultural product. At the same time, to improve European integration processes in Ukraine and transnational cooperation regarding adaptation to European standards in cultural policy, it is necessary to solve the task of establishing communication between culture and education, which are mutually complementary spheres. Through culture, new skills and competencies are developed, the worldview is expanded, and it allows you to look at familiar things from a new angle. Educational and cultural institutions should establish a system of cooperation, joint projects and actively exchange experience. Implementing a participatory model of governance in culture is crucial, which will work on the basis of open access and contribute to the sustainability of the cultural sector. Cultivating a responsible attitude to cultural heritage is vital to encourage its rethinking. The war leads to the strengthening of destructive tendencies in all spheres of life. Given this, it is crucial to consolidate the role of culture as a factor of understanding in society, to strengthen the level of cultural competence of Ukrainian citizens, and to ensure the proper preservation of cultural heritage.

According to V. Sheyko, director of the Ukrainian Institute, 550 monuments of our country's cultural heritage were damaged during the large-scale Russian-Ukrainian war. In certain regions, even before the war, only about 30% of facilities were in satisfactory condition, and every tenth facility was in an emergency. The success of Ukraine's integration into the European community depends on many factors, including the harmonization of national norms and rules with European and international requirements, including in the field of cultural heritage protection. Historical and cultural heritage is an essential resource for the strategic development of the state, an integral component of the culture of human civilization, which determines Ukraine's responsibility for its preservation. As of today, two tasks are necessary for Ukraine in the focus of cultural diplomacy – to establish its presence in the world through culture and to purify and separate itself from Russian «methodological recommendations» regarding the historical path, the specifics of the cultural identity of Ukrainians, the Ukrainianness of its heritage. In the conditions of the Russian-Ukrainian war, the need to determine the state of protection of monuments in Ukraine is of particular importance, which is accompanied by the processes of reforming the state management system of the industry, as well as the growing role of the state in the formation and implementation of international relations during integration into international organizations in the specified field; an analysis of achievements, mistakes and miscalculations in state policy and their consequences on the state of preservation of monuments are needed; study of international experience and prospects for expanding international cooperation in this field.

The state of development of the problem. The problems of cultural heritage were dealt with by researchers Akulenko V.I. [Акуленко, 2016], Kopievska O. [Копієвська, 2005], Sarakun L. [Саракун, 2016], Chukut S. [Чукут, 2000], Filina T. [Філіна]. Andres G. O. dedicated her dissertation study [Андреас, 2009] to the protection of the cultural heritage of Ukraine in the context of European integration processes. The protection of cultural values is considered in the writings of Poplavska M. [Поплавська, 2022], and Chorna N. [Чорна, 2021a; Чорна, 2021b]. However, many issues remain unresolved, especially given the challenges of today.

The purpose of our research is to study the international experience in improving the national cultural policy in the field of cultural heritage protection, as well as to determine the level of compliance of the monument protection system of Ukraine with international standards in the conditions of European integration processes and against the background of Russian aggression.

Presenting main material. The beginning of the XXI century in the European Union is marked by increasing attention to issues of culture and cultural heritage as powerful tools of intercultural dialogue and mutual enrichment of the culture of the peoples of Europe, strengthening European identity.

Although it should be noted that the European Union was created primarily on economic grounds, the principles of cultural cooperation were not a priority for it for a long time. The tenets and principles of cultural development, which today we call

«cultural policy» of the EU, were developed over a long period, and the European Commission adopted the first plan of cultural activities only in 1977.

Today, culture is one of the critical factors in the interaction of EU member states, which was primarily facilitated by the adoption of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Treaty of Lisbon. According to Art. 22 Charters, The European Union respects cultural, religious and linguistic diversity.

The preamble to the Treaty on European Union emphasizes the importance of the cultural, religious and humanistic heritage of Europe, from which the general values of the inviolability and inalienability of individual rights, freedom, democracy, equality and the rule of law have developed. According to Art. 167 of Chapter XIII of the Treaty on the Functioning of the European Union (amended former Treaty establishing the European Community) confirms that the European Union promotes the flourishing of the culture of the member states while respecting their national and regional diversity and at the same time emphasizing the common cultural heritage.

Let us emphasize that culture does not fall under the exclusive competence of the EU. Member states must adhere to the principles, norms, and standards of management in the field of culture defined by European legal acts. The provisions of the Lisbon Treaty envisage an intergovernmental approach in the area of cultural policy, the autonomy of participating states in its implementation, the dominant role of national governments with additional functions from the EU, and legislative, organizational and financial activities of its institutions.

Regarding European regional policy, issues of cultural development and cultural heritage have been brought up to date since the signing of the Treaty on European Union (Maastricht Treaty) by the leaders of the European Community in February 1992. Article 128 of the Maastricht Treaty (1992) empowers the EU in the field of culture, stating that the community will contribute to the development of the cultures of the member states, respecting their national and regional diversity and taking care of the common European heritage [Доровіп]. Thus, Art Three states that the Union respects the richness of its cultural and linguistic diversity and cares for the preservation and development of the European cultural heritage [Treaty].

Until 2000, the cultural policy of the EU mainly revolved around short-term programs in which the European Commission defined three key priorities: the European book, artistic creativity, and cultural heritage. These are the programs – «Kaleidoscope» (1996-1998) [Decision No 719/96/EC], which provided for the support of artistic creativity, dissemination of knowledge about European culture, «Arian» (1997-1999) [Decision No 2085/97/EC], aimed at expanding the cooperation of member states in the book business and translation activities for the promotion of works of literature, history of European peoples, «Raphael» (1997–2000) [Decision No 2228/97/EC], which was carried out to strengthen the preservation of European cultural movable and immovable heritage (archives, library and museum collections, archaeological land and underwater objects, architectural monuments and cultural

landscapes), make citizens accessible to cultural heritage, educating them to be careful with cultural monuments.

In May 2007, the European Commission proposed the «European Strategy for the Development of Culture» based on three principles:

- Cultural diversity and intercultural dialogue
- Culture as a catalyst for creativity
- Culture as a critical component of international relations

This document became a summary of previous efforts to recognize a particular mission in the life of a united Europe by culture and, at the same time, a new impetus for its development. The purpose of the «Culture 2007-2013» Program [Decision No 1855/2006/EC] is to increase the importance of a single cultural space, which EU citizens should perceive based on shared cultural heritage and broad and high-quality cultural cooperation between member states. The result of the implementation of this program was the cooperation of thousands of cultural organizations in the performance of European projects, including publishing and translation projects. The «Creative Europe» program (2014–2020) [Regulation (EU) No 1295/2013] is a framework program for the support and development of the cultural, creative, and audiovisual sectors, the activities of which are based on the creation of cultural values, works of art, and other forms of artistic creativity.

The cultural sphere of activity is proposed as a basis for the primary strategy of integration of Armenia, Georgia, Azerbaijan, Belarus, Moldova and Ukraine into the European economic and political space. It is proposed to use the Western model of cultural policy as a specific model and, starting from it, to work on the development of own concepts of cultural policy, to implement the principle of EU subsidiarity, which concerning the cultural sector looks like the EU policy in the field of culture cannot replace the national cultural policy of states-members of the EU, but is only its complement in matters of exchange and cooperation at the international level. This idea was announced at the Congress of Culture of the Eastern Partnership, held on October 21-23, 2011, in Lublin (Poland). In 2012, the Eastern Partnership Program «Culture» was presented, the first cooperation program in the field of culture between the European Union and six countries of the Eastern Partnership: Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Moldova and Ukraine. There was also a presentation of 15 projects selected by the European Union as part of the Eastern Partnership Program «Culture».

We want to emphasize that the declaration of 2018 as the «European Year of Cultural Heritage» [Decision (EU) 2017/864] was aimed at coordinating the activities of the member states regarding the comprehensive protection, preservation, restoration, use and popularization of European cultural heritage as a strategic resource for the sustainable development of the EU, strengthening cooperation in countering illegal trade in cultural values, deliberate destruction of cultural objects in war zones. A New European Agenda for Culture [A New European, 2018] in the message of the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee

of the Regions identified three strategic goals and corresponding actions in the social, economic, and external dimensions for the future development and strengthening of pan-European integration, activation of cooperation between member states in the development of a coherent European cultural space. The document emphasizes that the digital revolution enables new innovative forms of artistic creativity, democratic access to culture and cultural heritage, and new ways of using cultural content. Because of these realities, the Commission began to develop a new strategy (Digital 4 Culture strategy) of the EU [Digital], in which it is envisaged to submit proposals for copyright, further development of the audiovisual sector and broadcasting within the framework of the Single Digital Market Strategy and thus form the basis for future joint actions.

The Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 focuses on four priorities. Artists and cultural workers: expanding the opportunities of the cultural and creative sectors; culture for people: increasing cultural participation and the role of culture in society; culture for the planet: unleashing the power of culture; culture for joint creative partnership: strengthening the cultural dimension of EU external relations [Council]. Current European activity consists of the development of adaptation measures to climate change, the energy crisis, to the influx of a large number of refugees, which, in turn, actualizes the strengthening of European identity and the involvement of the European cultural space in solving a wide range of issues. The Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 also draws attention to strengthening the cultural dimension of the EU's external relations. The EU defines cultural diversity and intercultural dialogue as necessary for the promotion and protection of human rights: they promote mutual understanding, help prevent and resolve conflicts, promote reconciliation, peace and international stability, and any misuse of culture to spread war propaganda and disinformation and incite hatred is incompatible with the fundamental values and principles of the EU. Culture significantly contributes to sustainable development, economy and social integration, strengthening territorial unity. Culture has the potential to promote equality and mutual respect and to fight against all forms of violence, discrimination, intolerance and prejudice.

The policy of citizens' unity implemented by the European Commission EU around cultural heritage with an appeal to the time-tested of fundamental European values contributes to the preservation of cultural diversity, intercultural dialogue, strengthening of social consolidation, and European identity, as well as «a sense of belonging to be together and to be part of a cultural community» – especially relevant factors in the conditions of the cultural, linguistic, ethnic and religious diversity of European society. It is pretty evident that determined by the EU institutions in the strategic goal of cooperation with member states is to create a single cultural space – is becoming an actual embodiment.

Ukraine is hugely interested in European cultural policy as a source of valuable experience; this is the path of integration into Europe in the context of the internal development of the cultural sector. The cultural sphere of activity is the basis for the

primary strategy of Ukraine's integration into the European economic and political space, the implementation of the Eastern Partnership Program «Culture» (2012), which became the first cooperation program in the field of culture between the European Union and six countries of the Eastern Partnership.

Ukraine faces the task of understanding its own cultural identity, as well as the formation of a cultural policy that would meet the mentioned needs and correspond to the main principles of the cultural policy of the EU as a whole and the countries of Europe. Ukraine needs to choose a model of national cultural policy, considering world experience and its traditions, the state of the economy, culture in general and its branches, and international challenges facing the country, especially in times of war.

In the context of the implementation of EU cultural policy, the issue of cultural heritage is the focus of attention. In the world, an appropriate regulatory framework for the preservation of cultural heritage has been formed. Cultural heritage is a spiritual, cultural, economic and social potential of incomparable value. Along with natural wealth, it is the basis of national self-respect and recognition by the world community. The final resolution of the International Conference of Experts on the Protection and Conservation of Monuments in 1931, which later became known as the «Athens Charter», was the first international document that defined the fundamental principles of the development of cultural heritage sites. This document contributed to the development of a broad global movement, which, in particular, was reflected in national papers, in the activities of the International Council of Museums and UNESCO (UNESCO – United Nations Educational Scientific and Cultural Organization), as well as in the creation by the latter organization of the International Center for Research in the Field of Conservation and Restoration of Cultural Heritage.

We note that the beginning of large-scale cultural cooperation of European states under the auspices of the Council of Europe should be considered the signing of the «European Cultural Convention» in Paris in 1954, which laid the foundation for intergovernmental cooperation in the field of culture [Європейська культурна]. All European states have signed the «European Cultural Convention». In this document, the Council of Europe formulated the leading positions on the protection and promotion of the development of European culture. The provisions of the Convention concerned, first of all, social issues, such as guarantees of free access to science, culture, education, and cultural heritage. It is worth emphasizing that it is necessary not only to guarantee the transfer of cultural heritage to the next generations but also to enrich this heritage to promote the democratic development of society.

Over time, in connection with the emergence of several complex and diverse problems, it became necessary to review the principles of the Athens Charter and expand and strengthen their meaning in the new document. On May 1, 1964, the «International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments» («Venice Charter») became such a document. Article 1 of this document defines

that the concept of a historical monument (object of cultural heritage) includes a separate architectural work and an urban or rural environment with characteristic civilizational features, a historical path of development, or is associated with certain historical events. This concept applies to already outstanding landmarks and more modest structures that may eventually have significant cultural value [Міжнародна].

The primary documents in the field of cultural heritage protection are the Council of Europe Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (Granada, 1985) [Конвенція Ради Європи], European Convention of the Council of Europe for the Protection of the Archaeological Heritage (revised) [Європейська конвенція про охорону] (Valletta, 1992), European Convention on Offenses against Cultural Property (Delphi, 1985) [Європейська Конвенція про правопорушення], European Landscape Convention (Florence, 2000) [Європейська Конвенція про ландшафти].

The documents of the Council of Europe are the basis for the legal protection of monuments and are the most effective form of the European monument protection policy.

A new stage in the development of the areas of protection of cultural values fell at the beginning of the 21st century when UNESCO adopted the Convention «On the Protection of Underwater Cultural Heritage» (2001) [Конвенція про охорону підводної], the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage (2003) [Конвенція про охорону нематеріальної] and Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005) [Конвенція про охорону і заохочення], which outlines the guiding principles of museum law: protection of cultural values, preservation and promotion of cultural diversity (Article 2).

This organization has a unique role; its documents have been ratified by the most significant number of states and are fundamental for the development of the monument protection industry. The activities of UNESCO are of great importance for cultural cooperation and influence the development of legal norms of each of the member states of the organization, and are also aimed at developing general criteria for the identification of monuments and monument protection activities in general. The expansion of international contacts in the protection of historical and cultural values will undoubtedly contribute to the study of the world experience in the protection of monuments, the development of relevant theoretical research, and therefore will affect the solution of practical issues of the protection of national cultural heritage.

Institutions such as the International Council for the Protection of Monuments and Historic Sites (ICOMOS), the International Council of Museums (ICOM), and the International Union of Architects (IAA) are also engaged in the development of international standards and recommendations for the protection of monuments.

Modern European states tend to study the general policy for protecting the cultural heritage of European organizations and implementing their instructions in practical life, taking into account national characteristics. The formation of

European monument protection practice takes place through the preservation of architectural heritage; preservation of archaeological heritage; preservation of movable heritage, preservation of intangible heritage.

Cultural heritage plays a vital role in preserving the past, forming the historical memory and national consciousness of the people, public views and the position of citizens. Preservation of cultural objects' heritage, their popularization and careful use, in light of the above, is one of the priority tasks of building an independent Ukrainian state. The current Law of Ukraine, «On the Protection of Cultural Heritage» regulates relations in the sphere of preservation, use, popularization and state protection of objects of cultural heritage (monuments of history and culture) of Ukraine. The action of the law is aimed at realizing the constitutional right of everyone to access cultural values and the constitutional duty of everyone to take care of the preservation of historical and cultural heritage, to protect historical and cultural monuments, as well as to realize the rights of national minorities to preserve and develop their cultural and national identity, protection, restoration and preservation of the historical and cultural environment, protection and preservation of sources of information about the birth and development of culture [Закон].

The Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020» [Стратегія] and the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030 [Цілі] determine the role and place of cultural policy in sustainable development. At the end of September 2019, the President of Ukraine signed the Decree «On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030». The decree supports the global development goals until 2030, announced by the UN General Assembly, and adapted to Ukrainian specifics in the National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine». This report includes particular cultural development issues in Goal 11, «Sustainable development of cities and communities». In particular, we are talking about preserving cultural heritage, developing tourism, recreation and local culture. In addition to the «Ukraine – 2020» Strategy, there were attempts to develop more detailed documents to determine the country's sustainable development and meet the UN's sustainable development goals.

The development of creative industries has become one of the priority goals of the Long-term Strategy for the Development of Ukrainian Culture – Strategy for Reforms [Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегії реформ], the Long-term Strategy for the Development of Ukrainian Culture until 2025 [Довгострокова стратегія розвитку української культури до 2025 року].

Cultural heritage is destroyed due to natural factors, human economic activity, illegal trade, archaeological excavations, state policy, etc. The issue of monument registration is one of the most important in the day-to-day preservation of monuments. Lists of monuments should be created at the state level and become a source of objective information about the number of monuments under the state's care. This requirement of international structures should be considered one of the main ones. State legislative control over any actions that may affect the state of preservation and appearance of objects is necessary.

As of now, there are 130,000 monuments of historical and cultural heritage in Ukraine, of which 56,000 are monuments of history, 7 thousand – monuments of monumental art, about 15 thousand – monuments of urban planning and architecture.

Priority tasks for immovable objects of cultural heritage are preservation and popularization due to their particular cultural or historical significance.

According to the current legislation, objects of cultural heritage are divided into the following categories of historical and cultural significance:

- monuments of the cultural heritage of national importance – objects of the historical, architectural, artistic, scientific and memorial value of particular importance for the history and culture of Ukraine, as well as objects of archaeological heritage;
- monuments of the cultural heritage of local (municipal) importance – objects that have historical, architectural, artistic, scientific and memorial value, of particular importance for the history and culture of the community [Закон].

In 1995, the Ukrainian State Institute of Cultural Heritage was established under the Ministry of Culture of Ukraine, whose mandate included practical solutions to problems related to the study and protection of monuments, the development of normative documents aimed at preserving and creating appropriate conditions for the use of objects of cultural heritage [Український]. The belonging of an immovable monument of history and culture to the corresponding type and category is determined when drawing up documents for the state registration of monuments and entering information into the State Register of Immovable Monuments of Ukraine. The register contains 12,044 items, of which 907 are of national importance and 11,137 are of local importance. The most significant number of monuments entered into the State Register of Immovable Monuments of Ukraine are located in the Dnipropetrovsk region (20% of all monuments entered into the Register), Crimea (12%), Odesa (11%), Kharkiv (10%) oblasts, Kyiv (11%). As for the ratio of the number of monuments entered into the Register to the total number of cultural heritage objects found on the territory of the corresponding administrative-territorial unit (%), according to information published by the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, it is the highest in Kyiv – 27%, in Odesa (23%) and Dnipropetrovsk (17%) regions [Культурна спадщина; чорна, 2021а]. Of approximately 130,000 monuments of Ukrainian cultural heritage, only 7% of these monuments are entered in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine, and only 9% have approved protection zones [Стенограма]. In addition, on Ukraine's territory, six historical and cultural heritage sites are included in the UNESCO World Heritage List (0.65% of the total number of World Heritage sites in the world). Moreover, in 2021, the Ukrainian Government proposed to add 17 more objects to the UNESCO World Heritage List [Конвенція про охорону всесвітньої].

However, the system of managing immovable objects of cultural heritage in our country only partially corresponds to the modern socio-economic context in which monuments exist. An essential problem in the preservation of cultural heritage is the reconciliation of interests related to its protection and interests related to the

development of settlements and economic activities, particularly construction and land use. Legislation in the field of monument protection is designed to create a balance between these interests, in particular, the fundamental laws «On the protection of cultural heritage» and «On the protection of archaeological heritage», a significant list of resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, the CM of Ukraine, decrees of the President of Ukraine, orders and orders of ministries and departments, European conventions in the field of culture ratified by Ukraine. Generally, the number of normative acts is sufficient, but individual provisions are declarative, and there is no control over their implementation. Strategic priorities that need improvement have been established: accounting and control over the state of preservation of monuments; creation of a single multi-level system of state structures with clearly defined powers; detailed regulation at the level of laws and by-laws; taking into account the peculiarities of the historically formed monument protection system; development of the infrastructure of research, design, and restoration organizations; creation of a system of training, retraining and advanced training of personnel; promotion and use of monuments for the development of cultural tourism; consideration of cultural heritage preservation requirements in urban and regional development plans; introduction of alternative sources of financing; development of international cooperation, acceleration of the inclusion of attractions on the UNESCO World Cultural and Natural Heritage List

The system of recording objects of cultural heritage could be better, as evidenced by the inadmissible slowness of the formation of the State Register of Immovable Monuments of Ukraine and the insufficiency of the information it contains. It is also evident that without a practical, modern accounting system for these monuments, there can be no question of the effectiveness of their preservation. The imperfection of the accounting of cultural heritage objects prevents their presentation in international information bases and popularization abroad, which would contribute to increasing the tourism potential of Ukraine.

The concept of integrated protection is one of the most outstanding achievements in the European heritage protection strategy. In order to ensure a high level of protection of objects to prevent their destruction and destruction, the Council of Europe, in its normative acts, formulated the requirement of the need to create, at the national level, a system of state management, accounting and financing of the monument protection business. Comprehensive protection should be implemented in member countries' policy (and Ukraine aims to acquire such a status) through technical cooperation and consultation programs, as well as possible financial support. It is necessary to involve relevant specialists in developing a protection strategy, threat forecasting, emergency work, etc. It is necessary to develop means of influence (financial, administrative, etc.), as well as legislative provisions regarding the involvement of private initiative, analysis and possible redistribution of budget funds, conditions of financial assistance, and sanctions for violation of the conditions for the protection of monuments following national law.

In addition, the policy of the Council of Europe defines the need for education about heritage protection, especially for young people, starting from school and universities. Research, cultural exchanges for European youth, the development of cultural tourism and the creation of a network of tourist routes, which should include the most outstanding sights, should be considered priorities in this direction to strengthen mutual understanding and trust between the peoples of Europe. In this context, Ukraine still needs to carry out more systematic work.

However, today, the critical problem of the modern national system of management of historical immovable objects of cultural heritage remains the Russian invasion and the active military actions associated with it. Russia's war against Ukraine clearly indicates the gradually changing geopolitical realities and the misuse of culture and heritage to justify military aggression. Against this background, cultural co-creation can reinforce and authentically communicate our European values, including artistic freedoms and cultural rights, in many parts of the world and thus help curb the influence of authoritarian systems.

Since the beginning of the 20th century, the world has adopted several documents protecting cultural heritage during armed conflicts. The main one among them at the moment is the «Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict» (Hague 1954) [*Конвенція про захист*], to which Russia is also a signatory. States that have ratified this document on their territory undertake to refrain from attacks on cultural values, their use for military purposes, and attempts at robbery and destruction. Since the Russian aggressors do not care about any conventions, preserving the rich cultural and historical heritage of Ukraine is one of the most critical missions of Ukrainians in this war.

The Ministry of Culture and Information Policy is currently actively consulting with UNESCO on how to properly and safely preserve objects during wartime and on marking objects with the international Blue Shield sign, which confers enhanced protection status. The destruction of such monuments is direct evidence of a war crime against cultural heritage. In early March 2022, the Heritage Rescue Headquarters was established, coordinated by UNESCO, the International Council of Museums, ICCROM and other international organizations. Together with the National Museum of the Revolution of Dignity, they created a «first aid» manual for specialized institutions.

The importance of preserving monuments is understood all over the world, so partners from European countries help Ukraine in this matter.

Thus, more than 40 Polish museum workers joined to create the Committee to Help Ukrainian Museums. From them, our state received tons of necessary materials for protecting and transporting monuments and continues to receive valuable advice and consultations. In addition, Polish specialists personally come to the region of Western Ukraine and help with their knowledge and experience.

Several German specialized organizations have joined Ukraine's Network for the Protection of Cultural Values. They research our current needs and pass

on relevant information to local institutions that want to help preserve Ukrainian heritage.

Finland also helps with packaging materials and means to ensure optimal collection storage conditions.

The Federal Department of Culture of Switzerland allocated 750,000 francs for the preservation of the cultural heritage of Ukraine. Moreover, the confederation government financed the creation of a book fund in the Ukrainian language. In addition, the International Alliance for the Protection of Cultural Heritage in Conflict Zones, also located in Switzerland, allocated 2 million dollars to support small museum institutions in Kyiv and Eastern Ukraine.

The website of the Network of European Museum Organizations has created a separate online platform, Museums support Ukraine, which collects international initiatives and grants aimed at preserving the cultural heritage of Ukraine in the war, financial support, employment of Ukrainian specialists in the field, etc.

Large volumes of work in Ukraine and abroad are carried out in cyberspace. Terabytes of necessary documents and data are digitized and sent to web archives for storage. In particular, at the beginning of March 2022, such an archive Saving Ukrainian Cultural Heritage Online was created in Austria, which collects data and archives the websites of Ukrainian cultural organizations, museums, foundations and libraries to ensure their restoration, if necessary.

Also, the Canadian UART initiative, together with local government institutions and university partners, has prepared a secure repository for the preservation of data (archival collections, field research, databases, oral histories, etc.).

UNESCO, together with the Danes from Blue Shield Denmark, initiated the creation of the Backup Ukraine platform, where digital 3D copies of monuments and important historical buildings of Ukraine are collected.

Everything possible is being done under these conditions to preserve the heritage and pass it on to future generations. The requirements for the protection of cultural heritage at the European level should be analyzed; it is necessary to study the acquired European experience and, possibly, to review and adapt the national principles of cultural heritage protection. As a result, some recommendations can be formed to create qualitatively new conditions for the protection of the cultural heritage of the Ukrainian state.

Conclusions. Consequently, the cultural policy in the context of the EU expansion has acquired a systemic character based on the understanding of its developers that culture is a critical component of the foundation of pan-European integration. Cultural cooperation between the EU member states covered a relatively wide range of areas: development of a general cultural policy; development of European culture, support for the development of modern types of cultural and artistic activities; production of cultural products competitive on the world market; digital transformations associated with the introduction of the latest information and communication technologies and online services; protection, preservation, research, accessibility, updating of cultural heritage, its components – audiovisual

and archival heritage; movement of cultural values within the EU; return of cultural values illegally moved from the territory of the EU. It is also appropriate to emphasize the significant contribution of the European Commission to the strengthening of European unity in the humanitarian sphere, development of science, culture, preservation and updating of cultural values of archives, museums, and libraries of «united Europe».

In the second half of the 20th century - at the beginning of the 21st century, the problem of preserving cultural heritage came to the fore, the responsibility for which is a priority of every state. UNESCO directs its activities to the formation of directions for the protection of monuments at the world level. Normative acts of international organizations affect the national legislation of member states. By ratifying the conventions, states adhere to the basic principles of preserving cultural heritage, forming at the national level a strategy for the protection of movable and immovable monuments both during military operations and in peacetime, regulating the processes of movement of cultural values, regulating the issue of property rights to monuments and the need to preserve objects of universal value, introducing requirements for the protection of underwater and intangible cultural heritage.

The success of state formation, the prospects of European integration, and the establishment of Ukraine as a full-fledged subject of the world community will significantly depend on how successfully the Ukrainian state manages to solve the issue of cultural heritage preservation and its popularization. There is a need for a more significant commitment to change and intellectual dialogue that paves the way for collaborative approaches in the spirit of the NEB, keeping in mind the future of our planet and the common goal of sustainable development. Close coordination at the EU level and the integration of culture in all relevant areas of the EU's external activities and the relevant financial instruments will be vital to strengthening the role of culture in the EU's external relations. At the same time, in the context of the general problem of Ukraine's involvement in the European humanitarian space, it is essential to take into account the specifics of the European Union's cultural policy and Ukraine's interests, which consist in creating conditions for revealing the creative potential of each individual, forming a single national cultural space as the basis of social consolidation, effective use of the creative potential of Ukrainian artists in the interests of society, preservation of the national historical and cultural heritage.

In the conditions of large-scale Russian aggression, which is a gross violation of international law and an attack on human rights and the fundamental values and principles of the EU against a candidate country for joining the EU, the rich cultural life and heritage of Ukraine is under threat, and the war of mentalities and worldviews has sharpened extreme attention to cultural policy, its European values and identified the weak points of Ukraine in this area. For Ukraine, which is struggling, it is essential to form a single national cultural space as the basis of social consolidation, as part of the European cultural space, the establishment of

European democratic values, the effective use in the interests of society of the creative potential of Ukrainian artists, and the preservation of the national historical and cultural heritage. It is essential to understand «European standards» in the cultural sphere, their implementation in the Ukrainian humanitarian space, the unity of the intercultural diversity of Ukrainian regions, and the reconciliation of their vision of Ukraine's past and future.

Literature

1. *A New European Agenda for Culture – SWD (2018) 267 final*. URL: <https://culture.ec.europa.eu/document/a-new-european-agenda-for-culture-swd2018-267-final>
2. *Adgenda 21*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21>
3. Акуленко В. І. На дискусійних перехрестях пам'яткознавства. Праці Центру пам'яткознавства. 2016. Вип. 30. С. 270-283.
4. Андрес Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис.... канд. іст. наук : спец. 26.00.05. Київ, 2009. 20 с.
5. *Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп. / Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валецький О. Л. та ін. Київ: НІСД, 2020. 136 с.*
6. *Decision No 719/96/EC of the European Parliament and of the Council of 29 March 1996 establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31996D0719>
7. *Decision No 2085/97/EC of the European Parliament and of the Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31997D2085>
8. *Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme)*/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997D2228>
9. *Decision No 1855/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 establishing the Culture Programme (2007 to 2013)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006D1855>
10. *Decision (EU) 2017/864 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017D0864>
11. *Digital for culture*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-culture-brochure>

12. Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80#n7>
13. Довгострокова стратегія розвитку української культури до 2025 року. URL: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/innovaciyna_diyalnist/dovgostrokova_strategiya_rozv_.pdf
14. Договір про Європейський Союз. URL: https://ips.ligazakon.net/document/tu92338?ed=2001_02_26
15. Європейська Конвенція про ландшафти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text
16. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text
17. Європейська Конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU85318?ed=1985_06_23
18. Європейська культурна конвенція 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
19. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
20. Конвенція про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text
21. Конвенція Ради Європи про охорону архітектурної спадщини Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226#Text
22. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinski-obyekti-u-spisku-vsесvitnoyi-spadshchini-yunesko>
23. Конвенція про охорону і заохочення розмаїтості форм культурного самовираження. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text
24. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text
25. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52#Text
26. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat...
27. Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 2022/C 466/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29>
28. Копієвська О. Р. Державна культурна політика: Сучасні концепції та підходи. Актуальні проблеми держави і права. 2005. (26). С. 100-107.
29. Культурна спадщина України. URL: http://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna_orenda_pptx.pdf

30. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text
31. Поплавська М. В. Сучасні дослідження міжнародно-правового захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2022. (10). С. 69–84.
32. Regulation (EU) No 1295/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing the Creative Europe Programme (2014 to 2020) and repealing Decisions No 1718/2006/EC, No 1855/2006/EC and No 1041/2009/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1295>
33. Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України. Київ, 2016. 205 с.
34. Стенограма парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні», 18 квітня 2018 року, сесійний зал Верховної Ради України. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm
35. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
36. Treaty on European Union. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/4/9/2c2f2b85-14bb-4488-9ded-13f3cd04de05/publishable_en.pdf
37. Український державний інститут культурної спадщини. URL: <https://www.spadshina.org.ua/>
38. Філіна Т. Культурна політика держави в системі забезпечення культурних потреб людини. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/15600>
39. Чорна Н. Проблеми збереження культурної спадщини України. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2021. Volume 9, No. 1/2021. С. 59-61. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=27947.pdf>
40. Чорна Н. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2021. (36). С. 67–74.
41. Чукут С. Реалізація державної культурної політики як пріоритетний напрям розвитку гуманітарної сфери. Україна: просування в XXI століття: Наук.-метод. зб. К.: Вид-во УАДУ, 2000.
42. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

References

1. A New European Agenda for Culture – SWD (2018) 267 final. URL: <https://culture.ec.europa.eu/document/a-new-european-agenda-for-culture-swd2018-267-final> (in English)

2. Agenda 21. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21> (in English)
3. Akulenko V. I. Na diskusiiinykh perekhrestiakh pamiatkoznavstva [At the debatable crossroads of monument studies]. Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva. 2016. Vyp. 30. S. 270-283. (in Ukrainian)
4. Andres H. O. Okhorona kulturnoi spadshchyny Ukrainy v konteksti svitovykh intehratsiinykh protsesiv (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Protection of the cultural heritage of Ukraine in the context of world integration processes (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]: avtoref. dys.... kand. ist. nauk : spets. 26.00.05. Kyiv, 2009. 20 s. (in Ukrainian)
5. Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha) [Humanitarian Policy in Ukraine: Challenges and Prospects (White Paper)]: analit. dop. / Sinaiko O. O. (ker. avt. kol.), Tyshchenko Yu. A., Kaplan Yu. B., Mykhailova O. Yu., Valevskiy O. L. ta in. Kyiv: NISD, 2020. 136 s. (in Ukrainian)
6. Decision No 719/96/EC of the European Parliament and of the Council of 29 March 1996 establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31996D0719> (in English)
7. Decision No 2085/97/EC of the European Parliament and of the Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31997D2085> (in English)
8. Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme)/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997D2228> (in English)
9. Decision No 1855/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 establishing the Culture Programme (2007 to 2013). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006D1855> (in English)
10. Decision (EU) 2017/864 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017D0864> (in English)
11. Digital for culture. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-culture-brochure> (in English)
12. Dovhostrokovna stratehiia rozvytku ukrainskoi kultury – stratehiia reform [The long-term strategy for the development of Ukrainian culture is the strategy of reforms]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80#n7> (in Ukrainian)

13. Dvohostrokova stratehiia rozvytku ukrainskoi kultury do 2025 roku [Long-term strategy for the development of Ukrainian culture until 2025]. URL: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/innovaciyna_diyalnist/dovgostrokova_strategiya_rozv_.pdf (in Ukrainian)
14. Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz [Treaty on the European Union]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu92338?ed=2001_02_26 (in Ukrainian)
15. Yevropeiska Konventsiiia pro landshafty [European Convention on Landscapes]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text (in Ukrainian)
16. Yevropeiska konventsiiia pro okhoronu arkhieolohichnoi spadshchyny [European Convention on the Protection of Archaeological Heritage]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (in Ukrainian)
17. Yevropeiska Konventsiiia pro pravoporushennia shchodo kulturnykh tsinnosteï [European Convention on Offenses against Cultural Property]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU85318?ed=1985_06_23 (in Ukrainian)
18. Yevropeiska kulturna konventsiiia 1954 roku [European Cultural Convention of 1954]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text (in Ukrainian)
19. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» [Law of Ukraine «On Protection of Cultural Heritage»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (in Ukrainian)
20. Konventsiiia pro zakhyst kulturnykh tsinnosteï u vypadkakh ozbroienoho konfliktu [Convention on the Protection of Cultural Property in Cases of Armed Conflict]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text (in Ukrainian)
21. Konventsiiia Rady Yevropy pro okhoronu arkhitekturnoi spadshchyny Yevropy [Convention of the Council of Europe on the protection of the architectural heritage of Europe]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226#Text (in Ukrainian)
22. Konventsiiia pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny [Convention on the Protection of World Cultural and Natural Heritage]. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinski-obyekti-u-spisku-vsесvitnoyi-spadshchini-yunesko> (in Ukrainian)
23. Konventsiiia pro okhoronu i zaokhochennia rozmaidosti form kulturnoho samovyrazhennia [Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (in Ukrainian)
24. Konventsiiia pro okhoronu nematerialnoi kulturnoi spadshchyny [Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (in Ukrainian)

25. Konventsiiia pro okhoronu pidvodnoi kulturnoi spadshchyny [Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52#Text (in Ukrainian)
26. Kontseptsiiia derzhavnoi polityky reformuvannia sfery okhorony nerukhomoi kulturnoi spadshchyny [The concept of the state policy of reforming the sphere of immovable cultural heritage protection]. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat... (in Ukrainian)
27. Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 2022/C 466/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29> (in English)
28. Kopiiievska O. R. Derzhavna kulturna polityka: Suchasni kontseptsii ta pidkhody [State cultural policy: Modern concepts and approaches]. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2005. (26). S. 100-107. (in Ukrainian)
29. Kulturna spadshchyna Ukrainy [Cultural heritage of Ukraine]. URL: http://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna._orenda._pptx.pdf (in Ukrainian)
30. Mizhnarodna khartiia z okhorony y restavratsii nerukhomykh pamiatok i vyznachnykh mist (Venetsianska khartiia) [International Charter for the Protection and Restoration of Immovable Monuments and Landmarks (Venice Charter)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (in Ukrainian)
31. Poplavska M. V. Suchasni doslidzhennia mizhnarodno-pravovoho zakhystu kulturnoi spadshchyny pid chas zbroinoho konfliktu [Modern studies of international legal protection of cultural heritage during armed conflict]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty. 2022. (10). S. 69–84. (in Ukrainian)
32. Regulation (EU) No 1295/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing the Creative Europe Programme (2014 to 2020) and repealing Decisions No 1718/2006/EC, No 1855/2006/EC and No 1041/2009/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1295> (in English)
33. Sarakun L. P. Kulturna polityka suchasnoi Ukrainy [Cultural policy of modern Ukraine]. Kyiv, 2016. 205 s. (in Ukrainian)
34. Stenohrama parlamentskykh slukhan «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini» [Transcript of the parliamentary hearings «The state, problems and prospects of the protection of cultural heritage in Ukraine»], 18 kvitnia 2018 roku, sesiinyi zal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm (in Ukrainian)
35. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Sustainable development strategy «Ukraine – 2020»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (in Ukrainian)

36. Treaty on European Union. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/4/9/2c2f2b85-14bb-4488-9ded-13f3cd04de05/publishable_en.pdf (in English)
37. Ukrainskyi derzhavnyi instytut kulturnoi spadshchyny [Ukrainian State Institute of Cultural Heritage]. URL: <https://www.spadshina.org.ua/> (in Ukrainian)
38. Filina T. Kulturna polityka derzhavy v systemi zabezpechennia kulturnykh potreb liudyny [The cultural policy of the state in the system of ensuring human cultural needs]. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/15600> (in Ukrainian)
39. Chorna N. Problemy zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Problems of preserving the cultural heritage of Ukraine]. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2021a. Volume 9, No. 1/2021. C. 59-61. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=27947.pdf> (in Ukrainian)
40. Chorna N. Kulturna spadshchyna Ukrainy: problemy vyvchennia, zberezhennia ta vykorystannia [Cultural heritage of Ukraine: problems of study, preservation and use]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii*. 2021b. (36). S. 67–74. (in Ukrainian)
41. Chukut S. Realizatsiia derzhavnoi kulturnoi polityky yak priorytetnyi napriam rozvytku humanitarnoi sfery [Implementation of the state cultural policy as a priority direction for the development of the humanitarian sphere]. *Ukraina: prosuvannia v XXI stolittia: Nauk.-metod. zb. K.: Vyd-vo UADU*, 2000. (in Ukrainian)
42. Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [Goals of sustainable development of Ukraine for the period until 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (in Ukrainian)

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.014:07

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.119>

Оксана РОМАНИШИНА,

Тернопіль, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2887-5023>

Оксана КАРАБІН,

Тернопіль, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8759-948X>

ВИКОРИСТАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Анотація. У статті проаналізовано та обґрунтовано аспекти використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики, адже реформування освітньої парадигми, модернізація вищої освіти визначають пріоритетні напрями її розвитку, актуалізують наукові пошуки використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх фахівців, обґрунтовують персоналізоване й студентоцентроване навчання здобувачів вищої освіти, висвітлюють ефективне впровадження інноваційних методик і дидактичних прийомів, зазначають удосконалення педагогічних підходів щодо результатів навчання та оцінювання. Із метою ефективного використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики вважаємо, що система практичного оцінювання має враховувати: гнучкі та формувальні стратегії оцінювання в контексті адаптування до освітнього процесу, діагностику досягнення на

© Оксана Романишина, Оксана Карабін, 2022.

кожному з етапів навчання, запобігання бар'єрів комунікації з колективом та умов навчання, наявність зворотного зв'язку для саморефлексії, засвоєння необхідних професійних компетентностей для надбання значущих якостей майбутніми фахівцями та розвитку творчого потенціалу. Методика формувального оцінювання освітніх досягнень майбутніх учителів інформатики розглядається як динамічна й структурована система з взаємопов'язаними компонентами: цільовий, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-творчий, оцінно-результативний. Наукова новизна полягає в тому, що обґрунтовано та зазначено основні аспекти формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики: набуття здобувачами освіти фундаментальності та системності засвоєння ґрунтовних науково-практичних знань; вироблення гнучкого багатогранного фахового потенціалу та стійких звичок до творчої активності; постійне розширення практичної спрямованості на розвиток професійних здібностей; задіяння інноваційних засобів і методів професійного розвитку для оцінювання та визначення досягнення цілей на кожному з етапів освітнього процесу; упровадження освітнього процесу у взаємозв'язку із стейкхолдерами освітніх програм на удосконалення якості підготовки майбутніх фахівців із покращенням позитивної динаміки показників якості вищої освіти. Висновки. Використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики забезпечує неупереджений зворотній зв'язок, впровадження стратегії оцінювання, дозволяє формувати у здобувачів освіти особистісний когнітивний досвід та проводити корекцію освітнього процесу.

Ключові слова: заклад вищої освіти, освітній процес, інформаційне середовище, формувальне оцінювання, цифрові технології, майбутні учителі інформатики.

Oksana ROMANYSHYNA,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2887-5023>

Oksana KARABIN,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8759-948X>

USE OF FORMATIVE ASSESSMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF FUTURE IT TEACHERS

Abstract. The article analyzes and substantiates the aspects of the formative assessment use in the educational process of future informatics teachers, as the reform of the educational paradigm and the modernization of higher education determine the priority directions of its development, actualize scientific research on

the use of formative assessment in the educational process of future specialists, substantiate the personalized and student-centered training of students of higher education, highlight the effective implementation of innovative methods and didactic techniques, note the improvement of pedagogical approaches regarding learning and assessment results. In order to effectively use the formative assessment in the educational process of future informatics teachers, we believe that the system of practical assessment should take into account the following: flexible and formative assessment strategies in the context of adaptation to the educational process, diagnosis of achievement at each of the stages of learning, prevention of communication barriers with the team and conditions training, availability of feedback for self-reflection, assimilation of necessary professional competencies for acquisition of significant qualities by future specialists, and development of creative potential. The method of formative assessment of future computer science teachers' educational achievements is considered as a dynamic and structured system with interconnected components: target, cognitive-active, reflective-creative, evaluation-resultative. The scientific novelty is that the main aspects of formative assessment in the educational process of future informatics teachers have been substantiated and indicated: acquisition by the students of education of fundamental and systematic assimilation of thorough scientific and practical knowledge; development of flexible multifaceted professional potential and stable habits of creative activity; constant expansion of the practical focus on the development of professional abilities; the use of innovative tools and methods of professional development to assess and determine the achievement of goals at each stage of the educational process; implementation of the educational process in cooperation with the stakeholders of educational programs to improve the quality of training of future specialists with the improvement of the positive dynamics of indicators of the quality of higher education. Conclusions. The use of formative assessment in the educational process of future informatics teachers provides unbiased feedback, the implementation of an assessment strategy, allows students to form personal cognitive experience and correct the educational process.

Keywords: higher education institution, educational process, information environment, formative assessment, digital technologies, future teachers of computer science.

Постановка проблеми. Індустріалізація та гуманізації суспільства, реформування освітньої парадигми, модернізація вищої освіти визначають пріоритетні напрями її розвитку, які спрямовані на підвищення її якості, зокрема на удосконалення змісту, підходів, методик, дидактичних інструментів, засобів, технологій контролю й оцінювання результатів освітнього процесу.

Зазначені трансформації актуалізують наукові пошуки використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх фахівців, обґрунтування персоналізованого й студентоцентрованого навчання здобувачів вищої освіти, ефективного впровадження інноваційних методик і дидактичних прийомів, задіяння цифрових технологій та засобів, вироблення

та реалізація удосконалених педагогічних підходів щодо результатів навчання та їх оцінювання.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Національної рамки кваліфікацій, Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти, Національної доктрини розвитку освіти пріоритетними завданнями розвитку системи освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти з підготовкою кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці та життєдіяльності в інформаційному суспільстві [Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», 2021; Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, 2021; Закон України «Про вищу освіту», 2014]. Аналіз проблеми формувального оцінювання освітніх здобутків майбутніх учителів у педагогічній теорії і практиці вищої школи засвідчив наявність актуальності проблеми використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування важливості формувального оцінювання в освітньому процесі здобувачів освіти, технологія формувального оцінювання, актуальність означеної проблематики викликає підвищений інтерес багатьох українських і зарубіжних науковців. Концептуальні основи використання формувального оцінювання в освітньому процесі закладів освіти присвячені чисельні психологічні та педагогічні дослідження – Е. Бажміної, Н. Бакуліної, Б. Бович, О. Буйдіної, В. Вембер, М. Гладун, НЛ. Зеленської, О. Локшиній, М. Михайленко, Н. Морзе, О. Онопрієнко, Н. Софій, О. Фідкевич, О. Шаповалової, О. Щербак та ін. Теоретичні засади використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх фахівців розкриваються у дослідженнях зарубіжних науковців – П. Бласк (Paul Black), Д. Віліам (Dylan William), Л. Грінстайн (Laura Greenstain), Л. Ейнсворт (Larry Ainsworth), М. Тойвола (Marika Toivola), У. Харлен (Wynne Harlen) та ін.

Мета статті полягає в аналізі та обґрунтуванні аспектів використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку суспільства його цифрова трансформація висувають нові вимоги до освітнього процесу вищої школи, як важливої соціально-державної інституції, та здобувачів освіти, котрі мають усвідомлювати мету своєї продуктивної навчальної діяльності на засадах особистісно-орієнтованого й діяльнісно-компетентнісного підходів із вмотивованістю до якісної професійної готовності й сформованості професійної компетентності. Нині важливо ефективно впровадження в освітній процес спрямованості змісту навчання і виховання на забезпечення:

теоретико-методологічних засад підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності; забезпечення системності знань майбутніх фахівців та озброєння їх методологією пізнання теорій, підходів, технологій надбання професійної майстерності; успішного розв'язання завдань освітнього процесу з належним рівнем розвитку теорії і методики навчання інформатики; створення сприятливих умов для адаптації здобувачів освіти до професійної діяльності з урахуванням ідей гуманізації та демократизації освітнього процесу; своєчасного вирішення організаційно-методичних проблем професійної підготовки, впровадження навчання на основі інноваційних методів, форм, технологій для індивідуально-цілісного становлення конкурентноспроможних фахівців; спрямованості освітнього процесу на набуття здобувачами освіти професійних компетентностей з високим розвитком моральних і професійних якостей; компетентного опанування педагогічного досвіду, майстерного оволодіння професійними компетентностями та педагогічною майстерністю; впровадження компетентнісного підходу на формування ефективної адаптації здобувачів освіти до професійної діяльності у сучасних соціокультурних умовах, опанування різних способів мислення і творчої діяльності в професійній практиці.

У зв'язку з цим підготовка майбутніх учителів інформатики в вищих закладах освіти спрямована на виховання та становлення фахівця з високим рівнем професійної підготовленості. Майбутні учителі інформатики мають бути здатними до опанування наукового й практичного досвіду, готовими до удосконалення та систематичного поповнення фахових знань та професійно-педагогічних умінь і навичок, зорієнтованими знаходити індивідуальний педагогічний підхід у полікультурному соціальному середовищі до учнівської молоді, спрямованими на фахове оволодіння своєї спеціальності та удосконалення професійних компетентностей впродовж усієї трудової діяльності. Така підготовка майбутніх учителів інформатики буде цілісною з формуванням ефективної стратегії системи практичного оцінювання, обґрунтуванням її методики, що можливе із введенням та використанням в освітньому процесі формувального оцінювання.

У стратегії системи практичного оцінювання враховуємо важливість взаємозв'язку цілей, мети, завдань, педагогічних підходів, компонентів, принципів, методів, форм, засобів, педагогічних й цифрових інструментів для здійснення зворотного зв'язку. Вважаємо, що система практичного оцінювання має враховувати: гнучкі та формувальні стратегії оцінювання в контексті адаптування до освітнього процесу, діагностику досягнення на кожному з етапів навчання з саморефлексією на вдосконалення очікуваних програмних результатів навчання здобувачів освіти, запобігання бар'єрів комунікації з колективом та умов навчання, наявність зворотного зв'язку для саморефлексії та становлення спеціалістів, засвоєння необхідних професійних компетентностей для надбання значущих якостей майбутніми фахівцями та розвитку творчого потенціалу.

Методика формувального оцінювання освітніх досягнень майбутніх учителів інформатики розглядається як динамічна й структурована система з взаємопов'язаними компонентами: цільовий (фахово значимі потреби, професійні інтереси, внутрішні спонукання на досягнення успіху в педагогічній діяльності, вмотивовані установки щодо адаптації до професійної діяльності); когнітивно-діяльнісний (актуалізація загальнокультурних та професійних знань, глибоке розуміння пізнавальної діяльності для розвитку професійних компетентностей, надбання компетентнісного рівня, оволодіння критичним мисленням, спрямованість на постійне удосконалення педагогічної майстерності усвідомлення оволодіння науково-практичних фахових надбань до професійної діяльності, само-, взаємооцінювання); рефлексивно-творчий (актуалізація й мобілізація фахових знань, стрімке набуття фахових умінь з урахуванням самоконтролю для забезпечення зворотного зв'язку в навчально-виховному процесі, самоосмислення особистісних якостей відповідно до поставлених завдань, спрямованість на саморозвиток та самоосвіту); оцінно-результативний (наявність вмінь результативно виконувати фахові завдання, володіння дієвими навичками набуття фахового потенціалу, набуття особистісних здібності та вміння до результативного виконання освітніх завдань, наявність провідних особистісно-професійних якостей для досягнення педагогічних цілей). У методиці формувального оцінювання враховуємо змішану форму навчання, синхронний або асинхронний режим із використання цифрових технологій як альтернативного формату зворотного зв'язку.

Методика формувального оцінювання передбачає чітке визначення цілепокладання освітніх завдань та залежить від ефективного впровадження із задіянням цифрових інструментів, онлайн застосунків, хмарних сервісів тощо. Різноманіття онлайн платформ і цифрових застосунків можуть допомогти педагогу в плануванні оцінювання здобувачів освіти, отриманні зворотного зв'язку від студентів, адаптації власної педагогічної діяльності з врахуванням індивідуальних потреб студентів. Впровадження такої методики формувального оцінювання передбачає використання наступних методів й прийомів, а саме: метод аперцепції-інтерації, «мозкова атака», абстрагування, створення спеціальних ситуацій, студія активного випадку, евристика, метод контрольних запитань, ділова (імітаційна) гра, аналіз помилок й колізій, проблематизація, студія активного випадку, метод проєктів; моделювання та діагностики ситуації тощо. Із використанням цифрових інструментів зворотного зв'язку: онлайн застосунки: Kahoot!, Classtime, Google Forms, Poll Everywhere, Canva, Quizlet, Mentimeter, Flippity, LearningApps, Microsoft Teams; віртуальних цифрових дошок: Microsoft Whiteboard, Miro, IDroo, Padlet, Linoit, Jamboard; інтелекткарт: Coggle.it, Mind maps, Bubl.us, MindMeister, Mindomo) тощо.

За баченням Р. Седлера, формувальне оцінювання має позитивний вплив на мотивацію й академічну успішність здобувачів освіти та характеризується як постійний та невід'ємний процес, основним завданням якого є визначення поточних успіхів, досягнення очікуваних освітніх цілей та мінімізація

розриву між очевидним і бажаним [Sadler, 1989, p. 119144]. У наукових працях Е. Бажміної, зазначається, що формувальне оцінювання виступає аналітичним інструментом оцінювання особистих досягнень суб'єктів навчання, удосконалення фахових компетентностей, трансформації їх освітньої діяльності та взаємодії «студент-викладач» з метою підвищення якості освітнього процесу [Бажміна, 2021, с. 133134]. Слід зазначити, що, на думку науковців О. Щербак, Н. Софій, Б. Бовича, формувальне оцінювання (formative assessment) включає такі види, як: вхідне (попереднє оцінювання для навчання), поточне (оцінювання у процесі навчання), підсумкове (оцінювання результатів процесу навчання) [Щербак, Софій, Бович, 2014, с. 130]. Інтеграція формувального оцінювання в усі освітні ситуації спонукатиме здобувачів освіти до рефлексивної самостійності, самоспрямування, співробітництва, своєчасне відстежування індивідуального прогресу для його коригування, спонукання до саморозвитку й самопізнання [Березюк, Смоляр, 2014, с. 57; Морзе, Вембер, Гладун, 2019, с. 208209].

В умовах вищої школи доречним є кредитно-модульна система, яка передбачається накопичення балів за певні види завдань у змістових модулях і підсумковому контролі. Під час формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики враховуємо формулювання освітніх цілей, формування професійно значущих якостей майбутніх учителів, всебічний розвиток творчого потенціалу кожного суб'єкта освітнього процесу, практичну підготовленість фахівців, результатів освітнього процесу та націлюємось на:

- набуття здобувачами освіти фундаментальності та системності засвоєння ґрунтовних науково-практичних знань з моніторингом наявного рівня сформованості компетентності та очікуваних результатів;

- вироблення гнучкого багатогранного фахового потенціалу та стійких звичок до творчої активності, впровадження педагогічних ідей в освітню практику з вибудовуванням індивідуальної наукової траєкторії;

- постійне розширення практичної спрямованості на розвиток професійних здібностей, виховування ціннісних якостей особистості з стійким переконанням власних можливостях і здібностях, досягнення цілей без побоювань помилятися, нарощення компетентнісних умінь з активним мотивуванням до творчих і наукових здобутків;

- задіяння інноваційних засобів і методів професійного розвитку для оцінювання та визначення досягнення цілей на кожному з етапів освітнього процесу;

- упровадження освітнього процесу у взаємозв'язку із стейкхолдерами освітніх програм, які мають легітимний інтерес щодо освітньої діяльності закладу вищої освіти, на удосконалення якості підготовки майбутніх фахівців із покращенням позитивної динаміки показників якості вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики забезпечує неупереджений зворотній зв'язок, впровадження

стратегії оцінювання, характеризує діагностику контрольно-оцінювальної діяльності суб'єктів освіти, дозволяє формувати у здобувачів освіти особистісний когнітивний досвід та проводити корекцію процесу учіння, сприяє управлінню наявних і досягненню бажаних результатів засвоєння знань, скеровує досягнення запланованих результатів навчання та впроваджується з врахуванням розвитку умінь та навичок здобувача освіти. Зазначимо, що використання стратегії формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики, за визначеними підходами, розробленою технологією, набором стандартів і компонентів стратегії професійного розвитку є важливим для ефективної подальшої їх професійної та соціальної діяльності.

Список літератури

1. Бажміна Е. А. Формувальне оцінювання: цілі, умови, принципи та структура. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки. 2021. № 4. С. 130–137. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4048>
2. Березюк О. С., Смоляр В. І. Шляхи модернізації освітньої системи України. Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірн. наук. праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 158 с.
3. Вілмут Дж. Оцінювання для навчання: навч. посіб. / за ред. І. Є. Булах, М. Р. Мруги. Київ: Майстер-клас, 2007. 170 с.
4. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Постанова від 03.11.1993 №896. Київ: Райдуга, 1994. 53 с.
5. Закон України «Про вищу освіту»: від 01.07.2014. № 1556VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37–38. Ст. 2004.
6. Зеленська Л. Д., Михайленко М. О. Педагогічний інструментарій організації формувального оцінювання в закладах загальної середньої освіти. Наукові записки. Педагогічні науки. 2022. С. 11–18.
7. Калініна І. М. Формувальне оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти. Грааль науки. 2021. С. 285–290.
8. Морзе Н., Вембер В., Гладун М. Використання цифрових технологій для формувального оцінювання. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. Спецвип, 2019. С. 202–214.
9. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: https://old.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/documents/proect_rozvitku_osviti.pdf
10. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»: від 25.06.2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
11. Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 2014. 136 с.

12. Sadler D. R. *Formative assessment and the design of instructional strategies*. *Instructional Science*. 1989. Vol. 18. P. 119–144.

References

1. Bazhmina E. A. *Formuvalne otsiniuvannia: tsili, umovy, pryntsyipy ta struktura* [Formative assessment: goals, conditions, principles and structure]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni nauky*. 2021. № 4. S. 130–137. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4048> (in Ukrainian).
2. Bereziuk O. S., Smoliar V. I. *Shliakhy modernizatsii osvithoi systemy Ukrainy* [Ways to modernize the educational system of Ukraine] *Tendentsii modernizatsii natsionalnykh osvithnikh system: zbirn. nauk. prats / za red. O. S. Bereziuk, O. M. Vlasenko*. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. 158 s. (in Ukrainian).
3. Vilmut Dzh. *Otsiniuvannia dlia navchannia* [Assessment for learning]: *navch. posib.* / za red. I. Ye. Bulakh, M. R. Mruhy. Kyiv : Maister-klas, 2007. 170 s. (in Ukrainian).
4. Vilmut Dzh. *Otsiniuvannia dlia navchannia* : *navch. posib.* / za red. I. Ye. Bulakh, M. R. Mruhy. Kyiv : Maister-klas, 2007. 170 s. (in Ukrainian).
5. *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»* : vid 01.07.2014. № 1556VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2014. S. 37–38. (in Ukrainian).
6. Zelenska L. D., Mykhailenko M. O. *Pedahohichnyi instrumentarii orhanizatsii formuvalnoho otsiniuvannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity* [Pedagogical tools for the organization of formative assessment in institutions of general secondary education]. *Naukovi zapysky. Pedagogichni nauky*. 2022. S. 11–18. (in Ukrainian).
7. Kalinina I. M. *Formuvalne otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen zdozvachiv vyshchoi osvity* [Formative assessment of educational achievements of higher education applicants]. *Hraal nauky*. 2021. S. 285–290. (in Ukrainian).
8. Morze N., Vember V., Hladun M. *Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvalnoho otsiniuvannia* [Using digital technologies for formative assessment]. *Vidkryte osvithnie e-seredovyshe suchasnoho universytetu. Spetsvyp*. 2019. S. 202–214. (in Ukrainian).
9. *Proiekt Natsionalnoi stratehii rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky*. URL: https://old.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/documents/proect_rozvitku_osviti.pdf. (in Ukrainian).
10. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku»*: vid 25.06.2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (in Ukrainian).
11. Shcherbak O. I., Sofii N. Z., Bovykh B. Yu. *Teoriia i praktyka otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen* [Theory and practice of assessment of educational achievements]. *Ivano-Frankivsk : «Lileia NV»*, 2014. 136 s. (in Ukrainian).
12. Sadler D. R. *Formative assessment and the design of instructional strategies*. *Instructional Science*. 1989. Vol. 18. P. 119–144. (in English).

УДК 37.091.3

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.128>

Віталій РУДИНСЬКИЙ

м. Хмельницький, Україна

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-2066-865X>

ЗМІСТОВНО-СМІСЛОВЕ ПОЛЕ ПОНЯТТЯ «ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ» ТА МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Пандемія COVID-19 та війна в Україні сприяли виявленню недоліків дистанційного навчання, тому використовувати його як базову форму навчання за основними освітніми програмами стало не цілком ефективно. Найбільш перспективною формою організації освітнього процесу в умовах його цифрової трансформації слугує змішане навчання, яке передбачає чергування онлайн- та очного форматів навчання. Схарактеризовано змістове поле та складові поняття «змішане навчання». Під змішаним навчанням розуміємо освітню технологію із обов'язковими компонентами, до яких віднесено контактні заняття здобувачів освіти із викладачами, дистанційні заняття, що містять онлайн-комунікації викладача і студентів, та самостійну навчальну роботу студентів, що ефективно організовується викладачами. Розглянуто педагогічні аспекти змішаного навчання, пов'язані з його організацією та реалізацією в освітньому закладі у спільній діяльності педагога і здобувачів освіти. Проведено аналіз існуючих підходів до виділення та класифікації моделей змішаного навчання. Обґрунтовано типології моделей змішаного навчання, які реалізуються на різних рівнях: навчального плану, навчального предмета, навчального заняття та позааудиторної технології навчання. Зазначено, що моделі змішаного навчання мають свою назву, певну внутрішню цілісність та переважно вписуються в ту чи іншу наукову теорію. Описано шість моделей змішаного навчання, які широко представлені вітчизняними науковцями. Запропонована типологія заснована на спільній роботі мережі експериментальних майданчиків. Показано взаємозв'язок запропонованої типології організаційно-дидактичних моделей змішаного навчання з іншими типологіями та окремими моделями, представленими у зарубіжних та вітчизняних публікаціях. Осмислено проблеми типології моделей змішаного навчання та здійснено їх системне обґрунтування. Виокремлено набір критеріїв для окреслення та розгляду тієї чи іншої моделі змішаного навчання. Зроблено висновки, що у змішаному навчанні поєднано технологічні та педагогічні аспекти; використання змішаних моделей освіти потребує різних

© Віталій Рудинський, 2022.

підходів до відбору і розробки навчального змісту, навчальних матеріалів та їх засобового забезпечення; представлена типологія моделей змішаного навчання є важливою складовою нової цифрової дидактики.

Ключові слова: змішане навчання, онлайн-навчання, цифрова трансформація освіти, цифрова дидактика.

Vitalii RUDYNSKYI,
Khmelnytsky, Ukraine,

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-2066-865X>

CONTENT-SEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT «BLENDED LEARNING» AND MODELS OF BLENDED LEARNING

Annotation. The COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have revealed the shortcomings of distance learning, which is why using it as a basic form of learning in basic educational programs has become not entirely effective. The most promising form of organizing the educational process in the conditions of its digital transformation is mixed learning, which involves alternating online and face-to-face learning formats. The content field and components of the concept of «blended learning» are characterized. Through mixed learning, we understand educational technology with mandatory components, which include contact classes of students with teachers, distance classes containing online communication between the teacher and students, and independent educational work of students, which is effectively organized by teachers. Pedagogical aspects of mixed learning related to its organization and implementation in an educational institution in the joint activity of the teacher and students of education are considered. An analysis of existing approaches to the selection and classification of blended learning models has been carried out. The typology of mixed learning models, which are implemented at different levels: the curriculum, the educational subject, the educational session, and the out-of-class learning technology, are substantiated. It is noted that blended learning models have their own name, and a certain internal integrity and mostly fit into one or another scientific theory. Six models of blended learning are described, which are widely presented by domestic scientists. The proposed typology is based on the joint work of a network of experimental sites. The relationship between the proposed typology of organizational and didactic models of blended learning with other typologies and separate models presented in foreign and domestic publications is shown. The problems of the typology of blended learning models were elaborated and their systematic justification was carried out. A set of criteria for delineating and considering one or another model of blended learning is singled out. It was concluded that technological and pedagogical aspects are combined in blended learning; the use of mixed models of education requires different

approaches to the selection and development of educational content, educational materials and their means; the presented typology of blended learning models is an important component of the new digital didactics.

Keywords: blended learning, online learning, digital transformation of education, digital didactics.

Постановка проблеми. У наукових та освітніх середовищах активно дискутувалося питання про можливість повсюдної заміни існуючих моделей освіти новими, дистанційними, що використовують сучасні цифрові технології. Період «вимушеного» дистанційного навчання (починаючи 2020 р. по нині) дав на ці запитання негативну відповідь. Було визначено, що в межах дистанційного навчання можна вирішити лише обмежену кількість освітніх завдань, забезпечуючи невисокий рівень якості знань здобувачів освіти. Відтепер визначальною спрямованістю у розвитку всіх рівнів освіти все більше бачиться змішане навчання, що поєднує в собі переваги традиційного та дистанційного освітнього процесу. Впродовж останнього часу подібні акценти щодо організації освітнього процесу в закладах освіти звучать у публічних виступах численних науковців-теоретиків та освітян-практиків.

Аналіз досліджень. У закордонних публікаціях почали активно з'являтися наукові дослідження, що присвячувалися змішаним формам навчання. Великий вклад у цьому напрямку зробили американські науковці Дж. Рун [Rooney, 2003. Р. 26–30], Х. Стейкер та М. Хорн [Staker, Horn, 2012], Дж. Бергман та А. Семз [Bergmann, Sams, 2012], Дж. Бейл [Bailey, Schneider, Ark, 2013] та ін. Водночас інші науковці зосереджують увагу на методичних підходах та ефективних практиках змішаного навчання [Horn, Staker, 2011; Learning, 2010; Reimaging Teaching, 2014].

Засадничі основи змішаного навчання знайшли відображення у наукових працях українських учених Б. Беседіна, Г. Вагнер [Беседін, Вагнер, 2014], В. Кухаренко [Кухаренко, 2016], Г. Ткачука [Ткачук, 2017], Т. Собченко [Собченко, 2021] та ін. Питання проєктування змішаного навчання та методики його реалізації розкрито в дослідженнях М. Гуревич [Гуревич, 2019], М. Кадемії, С. Кізім, С. Люльчак, І. Савчук [Кадемія, Кізім, Люльчак, Савчук, 2021], Н. Опушко [Опушко, 2020] та ін.

Незважаючи на те, що вчені зробили вагомий внесок у вивчення різних питань, що стосуються змішаного навчання, все-таки постає потреба уточнення понятійного апарату «змішаного навчання», його змістовно-сміслового поля та окреслення особливостей моделей змішаного навчання, оскільки нині немає єдиного підходу до розгляду цього питання.

Мета статті – схарактеризувати змістовно-смісловое поле поняття «змішане навчання» та означити особливості моделей змішаного навчання.

Вклад основного матеріалу. Нині більшість науковців зазначають, що змішане навчання (англ. blended learning) означається як особливий тип навчання, який відображає цілеспрямований, організований та інтерактивний освітній процес взаємодіяння студентів та викладача [Rohbanfard, Proteau,

2011], або як «багатоканальне навчання», що поєднує основні важливі складові:

а) традиційне навчання, а саме аудиторне, очне, контактне, локальне;

б) електронне навчання, яке сповна конкретизоване в межах онлайн-навчання, електронних освітніх онлайн-ресурсів, мережевого навчання, дистанційних технологій навчання, інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Незважаючи на велику кількість різновидів даного поняття, можна узагальнити, що змішане навчання – це певна педагогічна технологія, яка визначається поєднанням мережного (он-лайн) навчання з очним чи автономним навчанням, де під автономним навчанням будемо розуміти навчання за допомогою комп'ютера без підключення до інформаційно-телекомунікаційної мережі».

Отож поняття «змішане навчання» трактуватимемо у двох різних значеннях:

а) онлайн навчання, що обов'язково доповнюється очним навчанням;

б) онлайн навчання та автономне навчання.

Проте друге визначення змішаного навчання наближається за змістом до поняття дистанційне навчання. Звідси слідує, що дистанційне навчання є одним з варіантів змішаного навчання. Дана понятійна колізія не сприяє чіткості формулювання понять. Науковці розглядають дистанційне навчання як одну із моделей змішаного навчання, коли освітня програма освоюється віддалено з дієвим використанням спеціалізованої дистанційної платформи. Комунікація педагога відбувається у цій платформі, або в ситуації, коли здобувачі освіти більшу частину освітнього часу працюють в автономному режимі.

Відповідно, в період пандемії COVID-19 необхідний перехід до дистанційного навчання науковці сприймали як вимушену форму змішаного навчання чи як загальний перехід до формату змішаного навчання. На думку науковців [Беседін, Вагнер, 2016; Бугайчук, 2016; Собченко, 2021b; Ткачук, 2017] тут велика роль відводиться електронним освітнім ресурсам, які є необхідними елементами класичної моделі змішаного навчання. До таких ресурсів віднесено онлайн-курси, електронні підручники та ін.

Як нині показує практика змішаного навчання, електронні онлайн-ресурси можуть бути відсутніми повністю або розроблятися викладачами вже у процесі підготовки до заняття, тобто вони можуть слугувати найпростішим оцифрованим варіантом традиційних навчальних матеріалів.

Вирішення всіх зазначених проблем уможливлене за розгляду змішаного навчання як поєднання не двох, а трьох різних способів організації навчання:

– традиційного чи контактного (life);

– дистанційної взаємодії студентів та викладача, студентів один з одним або студентів з мережевим інтерактивним ресурсом (on-line);

– автономне навчання студентів із використанням електронного ресурсу (of-fline).

Відповідно можна навести таке визначення змішаного навчання, яке розглядатимемо як певну освітню модель, у якій навчання вибудовується на

взаємодії як з комп'ютерними технологіями, так і з викладачем в активних очній та дистанційній формах. Цінним для нашого дослідження є визначення О. Барни [Барна, 2016] та К. Бугайчук [Бугайчук, 2016]. Науковці під змішаним навчанням розуміють освітню технологію, що включає три обов'язкові компоненти: контактні заняття здобувачів освіти із викладачами; дистанційні, що задіюють онлайн-комунікації викладача та студентів; самостійна навчальна робота студентів, яка організовується викладачем. Такий підхід до окреслення структури змішаного навчання дозволяє більш точно диференціювати форми організації електронного навчання на основі різних поєднань позначених компонентів:

- on-line та of-flie навчання як дистанційне навчання;
- life та on-line навчання як змішане навчання, що передбачає синхронну взаємодію (розглядатимемо її як такий вид взаємодії, коли загалом усі учасники освітнього процесу спілкуються між собою та навчаючись передають один одному навчальну інформацію через спільне електронне середовище);
- life та of-flie як змішане навчання в асинхронній формі взаємодії (протилежна взаємодія до синхронної), орієнтоване на використання електронних освітніх ресурсів;

– life, on-line та of-flie навчання як найпоширеніший у вітчизняній освітній практиці варіант змішаного навчання, що передбачає різну комбінацію синхронної та асинхронної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

До основних дидактичних особливостей змішаного навчання, які характеризують його переваги, відносять:

- інтеграцію дидактичних можливостей традиційної та електронної форм навчання, оптимальне поєднання їх переваг;
- можливість використання змішаного навчання в тих чи інших випадках, на всіх рівнях освіти, для будь-яких профілів, спеціальностей, напрямів підготовки;
- суттєве підвищення можливостей для персоналізації та індивідуалізації освітнього процесу;
- домінування у структурі навчального процесу індивідуальної роботи студентів, що сприяє розвитку навчальної самостійності та формуванню навичок, що забезпечують можливість самоосвіти на наступних етапах життя;
- різнобічне використання різних інтерактивно-навчальних активностей.

Переклад з англ. «blended learning» означає не «змішане навчання», а «змішане вчення», що окреслює студентоцентризований формат освітнього процесу. Це дозволяє активізувати формування в учнів позитивної навчальної мотивації та інтегрованого навчального досвіду [Кривонос, Коротун, 2015].

Дослідження технологій змішаного навчання дозволяє виокремити певні труднощі технічного характеру під час унеобхідненого переходу на дистанційну форму навчання. Відповідно студенти, котрі вже мали змогу навчатися за однією із моделей змішаного навчання, вміють швидше та ефективніше адаптуватися до ситуації вимушеного дистанційного навчання в

умовах пандемії COVID-19 та війни в Україні, ніж студенти, котрі насамперед навчалися на основі традиційної форми організації освітнього процесу.

Зростаюча популярність змішаного навчання в різних країнах світу уможливлена за її високої педагогічної результативності та впливу зовнішніх економічних факторів. Відтак, змішане навчання дозволяє зменшити витрати на аудиторне, кадрове, матеріально-технічне та інфраструктурне забезпечення освітнього процесу [Bailey, Schneider, Ark, 2013; Clifford Maxwell; Rooney, 2003]. Нині існує низка варіативних моделей змішаного навчання, де змішане навчання є однією із важливих моделей організації освітнього процесу [Собченко, 2021а]. Моделі змішаного навчання мають свою назву, певну внутрішню цілісність, перегукуються з певними першоджерелами і здебільшого вписані в ту чи іншу наукову теорію.

Однак науковці виокремлюють три моделі змішаного навчання. Найбільш відома типологія моделей змішаного навчання була розроблена в 2012 р. науковцями американського Інституту Крістенсена (Christensen Institute) Х. Стейкером і М. Хорном і включає в себе шість моделей [Staker, Horn, 2012]: «Face-to-Face Driver» – «аудиторне навчання з онлайн-підтримкою», «очне навчання із частковим застосуванням технологій»; «Rotation» – «ротаційна модель», або «модель чергування»; «Flex» – «гнучка модель», «гнучка адаптаційна модель»; «Online Lab» – «онлайн лабораторія»; «Self-blend» – «факультативне самостійне онлайн-навчання», «саморегульоване навчання», «навчальне меню», «особистий вибір»; «Online Driver» – «онлайн-навчання з аудиторною підтримкою», «дистанційне онлайн-навчання» та просто «онлайн-навчання».

Описані шість позначених моделей широко представлені вітчизняними науковцями. Головна особливість зазначеної типології полягає в емпіричному принципі виділення моделей, які в тій чи іншій мірі різняться за ознаками «співвідношення традиційної форми навчання з електронною та ступенем самостійності учнів в процесі освоєння навчального матеріалу і вибором ними розділів навчальної дисципліни для самостійного вивчення» [Ткачук, 2021а; Ткачук, 2021b]. В результаті модель є практико-орієнтованою, де кожна із окреслених її складових характеризується організаційно-педагогічними особливостями та має певне дидактичне призначення. Представлені моделі слугують варіантами «основних сценаріїв взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах змішаного навчання», де уможливлене комбінування очної та електронної складової навчального процесу [Касьян, 2021].

Однак в описаних моделях Х. Стейкера та М. Хорна відсутні чіткі критерії і принципи їх класифікації, що обмежує їхнє застосування в закладах освіти різних рівнів. Проте більшість науковців опираючись при потребі на зазначену типологію модифікують її, вилучають з неї ті чи інші моделі, доповнюють їх своїми й тим самим зберігають емпіричний характер підходу.

Аналіз наукової літератури показує, що вивчення проблематики змішаного навчання здійснюється вітчизняними вченими на підставі одного

з трьох підходів. Перший із них передбачає дослідження вже існуючих моделей змішаного навчання, без будь-якого співвіднесення їх із наявними типологічними межами [Собченко, 2021]. Другий підхід направлений на вивчення прямого використання або доповнення емпіричної типології моделей змішаного навчання Х. Стейкера та М. Хорна або їх модифікацій, що за певних випадків супроводжується аналізом тих або інших конкретних моделей, однак не передбачає критичного ставлення до самої типології. Дана типологія, як і раніше, є домінуючою в американській традиції змішаного навчання (активно використовується в шкільній освіті). Науковці, які є прихильниками третього підходу, пропонують власні варіанти класифікації моделей змішаного навчання. Основні публікації направлені на осмислення проблеми типології моделей змішаного навчання. Їх основна ідея полягає у системному обґрунтуванні:

– моделей та висвітленню максимально повного переліку критеріїв, які б дозволили кожному фахівцю-освітянину як теоретику, так і практику самостійно створити модель змішаного навчання й відповісти на питання «навіщо?», «як?», «кого?», «в якому випадку» потрібно навчати;

– комплексу критеріїв, на основі яких виділено моделі («підтримуючу», «заміщувальну», «модель електронно-освітнього центру») змішаного навчання, які не співвідносяться із відомими моделями у складі традиційної емпіричної чи раніше розробленої типології;

– функціонального підходу до проектування елементів змішаного навчання, де науковці виокремлюють чотири рівні «базових компоненти змішаного навчання»: інституційний – впровадження онлайн-курсів в освітні програми; технологічний – використання ІКТ; дидактичний – застосування навчання, викладання і синхронність/асинхронність; синергетичний – передбачення зміни самої системи навчання як такої [Кривонос, Коротун, 2021].

Для кожного рівня моделей, які не можна порівняти один з одним, характерними є масові відкриті онлайн-курси, «навчання через дослідження», «проектувальна модель» та ін. Отож, висновуючи, можна зазначити, що різні типи педагогічних систем використовують змішане навчання, в тому числі й моделі змішаного навчання. Окремі науковці [Гуревич, Кадемія, Опушко, 2020] вписали у свою типологічну рамку традиційні моделі змішаного навчання, представлені в емпіричній типології Х. Стейкера та М. Хорна.

Водночас постає питання виокремлення критеріальних підстав для окреслення та розгляду тієї чи іншої моделі змішаного навчання. До них належать:

1) цільова спрямованість моделі, доцільність її використання у процесі вирішення освітніх завдань;

2) характеристики освітнього процесу, який організований у формі змішаного навчання: тривалість навчання (орієнтація на навчальні курси чи більш тривалі програми; ступінь охоплення змішаним навчанням кількості здобувачів; співвідношення очного та дистанційного навчання);

3) врахування організаційно-педагогічних особливостей організації освітнього процесу у формі змішаного навчання (принципи і методи використання ІКТ, електронних освітніх ресурсів; можливість обліку індивідуальних психолого-педагогічних особливостей учнів під час використання електронних засобів та ступінь індивідуалізації навчання; «тип гібридності, синхронності та/або асинхронності»; форми взаємодії учня та викладача, ступінь самостійності учнів та роль педагога у навчальному процесі);

4) дидактичні та методичні особливості процесу змішаного навчання (види та зміст виконуваної учнями навчальної діяльності; використовувані принципи, методи та засоби навчання).

На думку науковців, надлишковий набір критеріїв та їх дефіцит великою мірою не підходить для створення системної та зручної до використання типології моделей змішаного навчання. Крім того, потрібно враховувати, що для різних категорій освітян-користувачів будуть зручні різні типології.

В умовах змішаного навчання в онлайн можна вивести:

1) частину змістовних елементів освітньої програми (наприклад, навчальний план, навчальний предмет, які можна віднести до моделі «змістовно-диференційованого» типу);

2) частину контингенту учнів («автономну групу» як модель «суб'єктно-диференційованого» типу);

3) окреслену частину дидактичних етапів процесу навчання («пояснювальний клас», «змішаний проект» як модель «поетапно-диференційованого» типу).

Окремі моделі вважаються комбінованими, тому поєднують в собі декілька окреслених варіантів. Однак комбінування є педагогічно-ефективним не у всіх випадках, наприклад, коли потрібно виокремити часткову науково-методичну проблему.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Змішане навчання відрізняється від дистанційного не тільки співвідношенням онлайн- та очного навчання в освітньому процесі. Головна його відмінність полягає в наявності організаційно-дидактичної складової, що визначає як способи взаємодії та чергування очних і електронних компонентів навчального процесу, так і особливий характер діяльності педагога, котрий планує і організує навчання здобувачів освіти в інтегрованому освітньому середовищі змішаного навчання та здійснює ефективний педагогічний супровід навчальної діяльності студентів. У змішаному навчанні ключове значення відводиться поєднанню технологічного та педагогічного аспектів, змінам щодо педагогічного підходу та структури навчального процесу. Представлена типологія моделей змішаного навчання є важливою складовою нової цифрової дидактики. Стрімкість сучасних суспільних змін, що породжує зміни освітні, неминуче спричинює трансформацію в організації освітнього процесу, тому оновлення педагогічних підходів стає безперервним процесом. При цьому використання різних змішаних моделей освіти вимагає неоднакових підходів до відбору та розробки навчального змісту, навчальних матеріалів та засобового забезпечення.

Подальші наші дослідження будуть відбуватися в межах окреслення змішаного навчання як основи формування професійної готовності майбутніх фахівців в умовах освітнього закладу.

Список літератури

1. Барна О. В. *Технологія змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Київ, 2016. Вип. 2. С. 24–37.
2. Беседін Б., Вагнер Г. *Навчальні технології XXI століття: «змішане навчання»*: зб. наук. пр. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2017. № 5 (85). С. 208–217.
3. Бугайчук К. Л. *Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання*. Київ, 2016. Т. 54. Вип. 4. С. 1–18.
4. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. *Професійна освіта у вимірах інформаційного суспільства. Освіта для миру* : зб. наук. пр.: у 2 т. К.: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т.2. С. 211–221.
5. Кадемія М. Ю., Опушко Н. Р. *Від цифровізації економіки до дигіталізації навчання. Педагогічна преса. Трудова підготовка в сучасній школі*. 2020. С. 8–12.
6. Кадемія М. Ю., Кізім С. С., Люльчак С. Ю., Савчук І. В. *Реалізація змішаного навчання засобами цифрового освітнього середовища. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 62. С. 249–256.
7. Касьян С. П. *Змішане навчання в закладі загальної середньої освіти. Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – до університетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2021. №1. С. 147–149.
8. Кривонос О. М., Коротун О. В. *Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя*. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка]. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград, 2015. Вип. 8 (II). С. 19–23.
9. Собченко Т. М. *Дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти: дис. ... д-ра пед. наук* : 13.00.09. Харків; Полтава. 2021. 575 с.
10. Собченко Т. М. *Змішане навчання: поняття та завдання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2021. Вип. 75. С. 73–76.
11. *Теорія та практика змішаного навчання: моногр.* / В.М. Кухаренко та ін. Харків. 2016. 284 с.

12. Ткачук Г. Аналіз та особливості впровадження моделей змішаного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. *Наукові записки. Серія педагогіка*. 2018. № 3. С. 28–36.
13. Ткачук Г. В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 4 (33). С. 143–156.
14. Bailey J., Schneider C., Ark T.V. *Navigating the Digital Shift: Implementation Strategies for Blended and Online Learning*. *Digital Learning Now! Smart Series*, 2013. 270 p. URL: <https://www.gettingsmart.com/wp-content/uploads/2013/10/DLN-ebook-navigating-PDF.pdf>
15. Bergmann J., Sams A. *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. International Society for Technology in Education. 2012. 112 p. URL: https://www.rcboe.org/cms/lib/GA01903614/Centricity/Domain/15451/Flip_your_Classroom.pdf
16. *Blended Learning 101: Handbook / College for Certain*. Oakland, CA: ASPIRE Public Schools, 2010. 70 p. URL: <https://scottbenson.files.wordpress.com/2013/06/aspire-blended-learning-handbook-2013-061.pdf>
17. Clifford Maxwell *What Blended Learning Is – and Isn't*. URL: <https://www.blendedlearning.org/whatblended-learning-is-and-isnt/>
18. Horn M.B., Staker H. *The rise of K-12 blended learning. Profiles of emerging models* San Mateo, CA: Innosight institute, 2011. 184 p. URL: <https://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/The-rise-of-K-12-blended-learning.pdf>
19. *Reimagining Teaching in a Blended Classroom*. Working paper. TNTP: Reimagining Teaching. 2014. 18 p. URL: http://www.k12accountability.org/resources/Blended-and-Adaptive-Learning/TNTP_Blended_Learning_Working-Paper_2014-2.pdf
20. Rohbanfard H., Proteau L. *Learning through observation: a combination of expert and novice models favors learning*. *Experimental Brain Research*. 2011. Vol. 215. N. 3. P. 183–197. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00221-011-2882-x>
21. Rooney J. E. *Blending learning opportunities to enhance educational programming and meetings*. *Association Management*. 2003. Vol. 55. P. 26–32.
22. Staker H., Horn M. *Classifying K-12 Blended Learning*, 2012. 22 p. URL: <http://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/Classifying-K-12-blended-learning.pdf/>

References

1. Barna O. V. *Tekhnolohiia zmishanoho navchannia v kursi metodyky navchannia informatyky. Vidkryte osvritnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu. [Technology of blended learning in the course of computer science teaching methods. Open educational e-environment of a modern university]* Kyiv, 2016. Vyp. 2. S. 24–37. (in Ukrainian)

2. Besedin B., Vahner H. Navchalni tekhnolohii KhKhI stolittia: «zmishane navchannia» [Educational technologies of the 21st century: «mixed learning»]: zb. nauk. pr. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. 2017. № 5 (85). S. 208-217. (in Ukrainian)
3. Buhaichuk K. L. Zmishane navchannia: teoretychnyi analiz ta stratehiia vprovadzhennia v osvittii protses vyshchychkh navchalnykh zakladiv. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions. Information technologies and teaching aids]. Kyiv, 2016. T. 54. Vyp. 4. S. 1–18. (in Ukrainian)
4. Hurevych R. S., Kademiiia M. Yu. Profesiina osvita u vymirakh informatsiinoho suspilstva. Osvita dlia myru [Professional education in the dimensions of the information society. Education for peace: coll. of science pr.: in 2 volumes] : zb. nauk. pr.: u 2 t. K.: Vyd-vo TOV «Iurka Liubchenka», 2019. T.2. S. 211–221. (in Ukrainian)
5. Kademiiia M. Yu., Opushko N. R. Vid tsyfrovizatsii ekonomiky do dyhitalizatsii navchannia. [From the digitalization of the economy to the digitalization of education]. Pedagogichna presa. Trudova pidhotovka v suchasni shkoli. 2020. S. 8–12. (in Ukrainian)
6. Kademiiia M. Yu., Kizim S. S., Liulchak S. Yu., Savchuk I. V. Realizatsiia zmishanoho navchannia zasobamy tsyfrovoho osvittioho seredovyscha. [Implementation of blended learning by means of digital educational environment. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems] Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. 2021. Vyp. 62. S. 249–256. (in Ukrainian)
7. Kasian S. P. Zmishane navchannia v zakladi zahalnoi serednoi osvity. [Blended education in a general secondary education institution]. Aktualni problemy v systemi osvity: zahalnoosvittii zaklad serednoi osvity – do universytetska pidhotovka – zaklad vyshchoi osvity. 2021. №1. S. 147–149. (in Ukrainian)
8. Kryvonos O. M., Korotun O. V. Zmishane navchannia yak osnova formuvannia IKT-kompetentnosti vchytelia. [Blended learning as a basis for forming teacher's ICT competence.] Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni V. Vynnychenka]. Seriia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. Kirovohrad, 2015. Vyp. 8 (II). S. 19–23. (in Ukrainian)
9. Sobchenko T. M. Dydaktychna systema zmishanoho navchannia studentiv filolohichnykh spetsialnostei u zakladakh vyshchoi osvity [Didactic system of mixed education of students of philological majors in institutions of higher education]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.09. Kharkiv; Poltava. 2021. 575 s. (in Ukrainian)
10. Sobchenko T. M. Zmishane navchannia: poniattia ta zavdannia. [Blended learning: concepts and tasks]. Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti

- u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr. Zaporizhzhia: KPU, 2021. Vyp. 75. S. 73–76. (in Ukrainian)
11. *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia: monohr. [Theory and practice of blended learning] / V.M. Kukharenko ta in. Kharkiv. 2016. 284 s. (in Ukrainian)*
 12. Tkachuk H. *Analiz ta osoblyvosti vprovadzhennia modelei zmishanoho navchannia v osvitnii protses zakladu vyshchoi osvity. [Analysis and features of the implementation of blended learning models in the educational process of a higher education institution]. Naukovi zapysky. Seriia pedahohika. 2018. № 3. S. 28–36. (in Ukrainian)*
 13. Tkachuk H. V. *Zmishane navchannia ta osoblyvosti vykorystannia rotatsiinoi modeli u navchalnomu protsesi. [Mixed learning and peculiarities of using the rotational model in the educational process. Information technologies in education]. Informatsiini tekhnolohii v osviti. 2017. № 4 (33). C. 143–156. (in Ukrainian)*
 14. Bailey J., Schneider C., Ark T.V. *Navigating the Digital Shift: Implementation Strategies for Blended and Online Learning. Digital Learning Now! Smart Series, 2013. 270 p. URL: <https://www.gettingsmart.com/wp-content/uploads/2013/10/DLN-ebook-navigating-PDF.pdf>*
 15. Bergmann J., Sams A. *Flip your classroom: Reach every student in every class every day. International Society for Technology in Education. 2012. 112 p. URL: https://www.rcboe.org/cms/lib/GA01903614/Centricity/Domain/15451/Flip_your_Classroom.pdf*
 16. *Blended Learning 101: Handbook / College for Certain. Oakland, CA: ASPIRE Public Schools, 2010. 70 p. URL: <https://scottiebenson.files.wordpress.com/-2013/06/aspire-blended-learning-handbook-2013-061.pdf>*
 17. Clifford Maxwell *What Blended Learning Is – and Isn't. URL: <https://www.blendedlearning.org/whatblended-learning-is-and-isnt/>*
 18. Horn M.B., Staker H. *The rise of K-12 blended learning. Profiles of emerging models San Mateo, CA: Innosight institute, 2011. 184 p. URL: <https://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/The-rise-of-K-12-blended-learning.pdf>*
 19. *Reimagining Teaching in a Blended Classroom. Working paper. TNTP: Reimagine Teaching. 2014. 18 p. URL: http://www.k12accountability.org/resources/Blended-and-Adaptive-Learning/TNTP_Blended_Learning_Working-Paper_2014-2.pdf*
 20. Rohbanfard H., Proteau L. *Learning through observation: a combination of expert and novice models favors learning. Experimental Brain Research. 2011. Vol. 215. N. 3. P. 183–197. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00221-011-2882-x>*
 21. Rooney J. E. *Blending learning opportunities to enhance educational programming and meetings. Association Management. 2003. Vol. 55. P. 26–32.*
 22. Staker H., Horn M. *Classifying K-12 Blended Learning, 2012. 22 p. URL: <http://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/Classifying-K-12-blended-learning.pdf/>*

УДК 378.091.33-027.22:[793.7:004

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.140>

Тетяна ТРОФІМУК-КИРИЛОВА,

м. Луцьк, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2006-555X>

Аліна КАРПЮК,

м. Луцьк, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2055-6471>

Світлана ЧИБИРАК,

м. Луцьк, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5580-7210>

ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (З ДОСВІДУ ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

Анотація. У статті розглядаються особливості квест-технологій та обґрунтовується доцільність їх використання у закладах освіти. Завдяки конструктивному підходу квести активно застосовуються в організації освітнього процесу у вищій школі. Квест-технології поєднують ідеї проєктного методу, проблемного та ігрового навчання, взаємодію в команді та застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Їх використання дає можливість застосовувати нові способи розробки навчального контенту.

Проаналізовано досвід Волинського національного університету імені Лесі Українки щодо застосування квестів у підготовці здобувачів освіти спеціальностей 027 «Музеєзнавство, пам'ятокознавство» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Розглянуто можливості використання традиційних квест-еккурсій та вебквестів з метою створення умов для практико- і ресурсно-орієнтованого навчання, яке спрямоване на цілісний підхід до організації освітнього процесу. Суб'єктами пізнавальної діяльності стають учасники квесту, важливим для яких є вміння знаходити спосіб (способи) вирішення проблемних ситуацій.

Встановлено, що квест-технології являють собою завдання з елементами гри. Практика організації квестів у Волинському національному університеті імені Лесі Українки підтверджує, що під час їх реалізації найчастіше поєднуються різнопланові завдання. Це дозволяє розвивати у здобувачів освіти творчі та креативні здібності, аналітичне мислення, вміння працювати в команді та інші

© Тетяна Трофімук-Кирилова, Аліна Карпюк, Світлана Чибирак, 2022.

компетентності. Наголошено, що використання квест-технологій у підготовці студентів сприяє формуванню у них мотивації до навчальної та пізнавальної діяльності.

У статті описуються переваги інтегрування окремих онлайн-сервісів в освітній процес. Відображена практична реалізація вебквестів за допомогою онлайн-сервісів LearningApps та Kahoot.

Підтверджено, що використання можливостей квесту у закладах вищої освіти створює сприятливі умови для самоосвіти та розвитку студентів і науково-педагогічних працівників. Розробка та розв'язання різних завдань під час традиційних чи веб-квестів формує в учасників освітнього процесу навички пізнавальної діяльності, аналізу ситуацій та вирішення проблемних запитань, вміння командної роботи. Досвід проведення квестів для студентів спеціальностей 027 «Музезознавство, пам'яткознавство» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» показав, що квест-технології мають дидактичний потенціал.

Ключові слова: квест-технології, здобувач вищої освіти, квест-екскурсія, вебквест, спеціальність 027 «Музезознавство, пам'яткознавство», спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Tetyana TROFIMUK-KYRYLOVA,

Lutsk, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2006-555X>

Alina KARPIUK,

Lutsk, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2055-6471>

Svitlana CHYBYRAK,

Lutsk, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5580-7210>

APPLICATION OF QUEST TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF HIGHER EDUCATION ATTENDERS (FROM THE EXPERIENCE OF LESYA UKRAINKA VOLYN NATIONAL UNIVERSITY)

Annotation. The article examines the peculiarities of quest technologies and justifies the expediency of their use in educational institutions. Thanks to a constructive approach, quests are used in the organization of the educational process in higher education. Quest technologies combine the ideas of the project

method, problem-based and game-based learning, team interaction and the use of information and communication technologies. Their use makes it possible to apply new ways of developing educational content.

The article analyzes the experience of Lesya Ukrainka Volyn National University regarding the use of quests in the training of students of the specialties 027 «Museum studies, monument studies» and 029 «Information, library and archival case» was analyzed. The possibilities of using traditional quest-excursions and webquests in order to create conditions for practice- and resource-oriented training, which is aimed at a holistic approach to the organization of the educational process, are considered. The subjects of the cognitive activity are the participants of the quest, for whom the ability to find a way (ways) to solve problem situations is important.

It has been established that quest technologies represent tasks with game elements. The practice of organizing quests at the Lesya Ukrainka Volyn National University confirms that during their implementation, various tasks are often combined. This allows students to develop originaive and creative abilities, analytical thinking, the ability to work in a team and other competencies. It is emphasized that the use of quest technologies in the training of higher education students contributes to the formation of their motivation for educational and cognitive activities.

The article describes the advantages of integrating individual online services into the educational process. The practical implementation of webquests using the LearningApps online service and the Kahoot digital service is shown.

It has been confirmed that the use of quest opportunities in higher education institutions creates favorable conditions for self-education and development of students and scientific and pedagogical workers. The development and solving of various tasks during traditional or web quests forms in the participants of the educational process the skills of cognitive activity, analyzing situations and solving problematic questions, the ability to work in a team. The experience of conducting quests for students of the specialties 027 «Museum studies, monument studies» and 029 «Information, library and archival case» showed that quest technologies have a didactic potential.

Keywords: quest technologies, student of higher education, quest-excursion, webquest, specialty 027 «Museum studies, monument studies», specialty 029 «Information, library and archival case», Lesya Ukrainka Volyn National University.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Україна активно здійснює інтеграцію у міжнародний простір, зокрема й адаптує особливості національної освіти до європейських зразків. У цьому контексті важливим завданням є підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, що здатні до саморозвитку. Професіонали відповідно до національних стандартів повинні оволодіти навиками критичного і творчого мислення, дослідницької роботи, для проведення якої необхідно вміти оцінювати інформацію, використовувати методи аналізу, синтезу. Ще однією складовою становлення

сучасного фахівця є набуття комунікативної компетентності, що сприятиме формуванню міцних взаємозв'язків у колективі, вмінню спілкуватися на професійному рівні, виявляти лідерські здібності. Для набуття зазначених знань та навичок, компетентностей здобувачам вищої освіти в освітній діяльності вищої школи варто застосувати нові методики, методи і технології. Сьогодні актуальності набуває використання в дидактичних цілях квестів як інноваційної складової навчання.

Аналіз досліджень. Нині проблема впровадження в освітній процес квестів активно вивчається як українськими, так і зарубіжними вченими. Теоретичну основу запровадження квест-технологій в освіті заклало дослідження 1995 р. американського вченого Б. Доджа. Науковець визначив сутність поняття «квест», описав його форми, серед яких: 1) база даних із можливістю пошуку; 2) мікросвіт, яким користувачі можуть пересуватися і який є фізичним простором; 3) інтерактивна історія чи тематичне дослідження; 4) документ, що описує аналіз спірної ситуації та пропонує користувачам доповнити або не погодитися з нею; 5) змодельована людина, у якої можна взяти інтерв'ю онлайн [Dodge, 1995]. Українська дослідниця С. Іць виокремила чотири характерні ознаки вебквесту: 1) наперед визначені ресурси, в яких є усі дані для розв'язання завдання; 2) чіткий алгоритм дій, що здійснює здобувач освіти для одержання результату; 3) педагогом закладено низку знань і навичок, які зможуть сформувати студенти, виконавши даний вебквест; 4) застосовуються певні критерії оцінювання для розв'язаних завдань [Іць, 2012]. Також вона відзначила, що «освітні Веб-квести можуть бути автономними або входити до змісту навчальних курсів» [Іць, 2012, С. 241].

Науковці та педагоги досліджують особливості впровадження квест-технології в освітній процес в різних напрямках, зокрема, для навчання суб'єктів освітнього процесу; як дидактичний засіб; як інтерактивна методика; як засіб реалізації методу проєктів; як засіб формування корпоративної культури і партнерських стосунків; як засіб розвитку компетентностей та компетенцій; для вивчення навчальних предметів та ін. У практичній діяльності українські заклади освіти використовують вебквест як інтерактивний метод навчання, що поєднується із інформаційно-комунікаційними технологіями. Так, Л. Хоменко вивчала проблему впровадження методики вебквесту у «нову українську школу», її вплив на розвиток учня та роль вчителя у формуванні середовища, де діти активно пізнають світ, отримують нові знання та навички [Хоменко, 2018, С. 134–141]. Колектив науковців Т. Герлянд, Н. Кулалаєва, Т. Пащенко, Г. Романова, Л. Романов підготували методичні рекомендації, у яких розкрито сутність технології вебквесту, подано опис та методику його створення, проаналізовано досвід його використання у професійному навчанні [Герлянд, Кулалаєва, Пащенко, Романова, Романов, 2016]. Дослідник Г. Тимощук наголосив на тому, що у процесі підготовки здобувачів освіти основними завданнями вебквесту є: мотивувати до навчання та пізнання нової інформації, командної роботи; навчити шукати необхідну інформацію

та урізноманітнити курс новими джерелами, що доступні в мережі «Інтернет»; розвивати пізнавальну, мисленнєву діяльність учасників, їхню комунікативно-інформаційну компетентність [Тимошук, 2020, С. 336–337]. В. Шwirка проаналізувала різновиди, охарактеризувала вимоги до створення квесту для студентів та опираючись на власний педагогічний досвід окреслила переваги їх використання в освітньому процесі закладів вищої освіти [Шwirка, 2019, С. 135–141]. Проте використання різноманітних квест-технологій у викладацькій діяльності під час підготовки фахівців зі спеціальностей 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» потребує додаткового аналізу.

Мета статті – проаналізувати особливості впровадження різних видів квестів у освітнє середовище Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. Методологічними орієнтирами у модернізації системи сучасної освіти є компетентнісний та особистісно-діяльнісний підходи, які передбачають спрямованість освітнього процесу на розвиток у здобувачів ключових компетентностей і наскрізних умінь, їх безпосереднє включення у освітній процес, застосування ними теоретичних знань у практичній площині, формування у них здібностей до самоосвіти та командної роботи, успішної інтеграції у соціум і професійної самореалізації. Усе це вимагає упровадження інноваційних форм роботи, сучасних педагогічних методів і технологій в організацію освітнього процесу. Однією із таких, популярність якої стрімко зростає у останні роки, і яка вчить знаходити та аналізувати необхідну інформацію, систематизувати її і вирішувати поставлені задачі, а також надає можливість індивідуалізувати процес навчання, сформувати найкращі умови для розвитку і самореалізації здобувачів освіти, максимально задіявши їх у освітній простір, є квест (вебквест) технологія.

У Волинському національному університеті імені Лесі Українки здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти із галузі знань 02 Культура і мистецтво за декількома спеціальностями. Зокрема, кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності є випусковою для двох спеціальностей у цій галузі – 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» (перший набір здійснено у 2006 р.) і 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (перший набір здійснено у 2004 р.). Навчання із вищезазначених спеціальностей у закладі вищої освіти передбачає використання різних педагогічних методик і технологій, у тому числі й квестів.

Варто зауважити, що у структурі підготовки майбутніх фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства органічним елементом освітнього процесу є залучення здобувачів вищої освіти до планування, організації, проведення і безпосередньої участі у пробних та навчальних екскурсіях, адже важливою складовою професійної компетентності випускників цієї спеціальності є знання, вміння і навички з організації екскурсійного обслуговування. Так, у 2015–2021 рр. студентами у межах навчальних дисциплін «Історія і практика

екскурсійної діяльності», «Екскурсознавство», «Проектування екскурсійних маршрутів», «Екскурсійний практикум» та екскурсійної й музейно-екскурсійної практик було розроблено і проведено більше 20 екскурсій територією Державного історико-культурного заповідника в м. Луцьку, експозиціями музеїв, об'єктами культурної спадщини обласного центру Волинської області.

Для розробки і проведення екскурсій студенти діляться на творчі групи, і опрацьовуючи теоретичний матеріал у межах курсів під час аудиторних занять та виконуючи завдання самостійної роботи, вони паралельно розробляють власні екскурсії, реалізуючи теорію на практиці. Здобувачі самостійно обирають тему, вид і форму для проведення екскурсій. Зазначимо, що особливе зацікавлення у студентів викликає саме така форма представлення екскурсійного матеріалу як квест. Так, згідно класифікації екскурсій за формою 25 % із проведених екскурсій були у формі квесту із елементами театралізації. Наприклад, Парком культури та відпочинку імені Лесі Українки – «Чи боїшся ти темряви?» (2016 р.), вулицями м. Луцька – «Луцьк в обіймах легенд» (2018 р.), територією Державного історико-культурного заповідника в м. Луцьку – «З'їзд європейських монархів у Луцьку» (2019 р.). Три навчальних екскурсії проводились виключно у формі квесту, зокрема, це екскурсія сакральними пам'ятками обласного центру Волині – «Луцьк: від пам'яток до джерел духовності» (2018 р.), екскурсія експозицією Волинського краєзнавчого музею – «Вишиванка: традиція чи модний тренд?» (2021 р.), екскурсія частиною експозиції під відкритим небом Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки «Що ти знаєш про військову техніку?» (2021 р.) [Трофімук-Кирилова, 2022, С. 290–292].

За визначенням Ю. Ярченко квест-екскурсія – це «послуга з організації відвідування спеціально відібраних об'єктів екскурсійного показу, що припускає наявність сюжетної лінії і перешкод у формі різних завдань, головоломок, ігор, розгадуючи які учасники знайомляться та вивчають конкретні об'єкти за допомогою використання наявних знань, спостереження й спілкування з іншими суб'єктами. Сутність квест-екскурсії – це органічно нерозривна за змістом єдність показу, розповіді і технічних або ігрових прийомів, доповнена формами, методами, технікою, змістом та тематикою проведення» [Ярченко, 2019, С. 135–136].

Таким чином, окрім традиційної екскурсійної документації, здобувачі вищої освіти спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» для квест-екскурсій розробляють різноманітні завдання для висвітлення цікавих фактів про екскурсійні об'єкти і для переходів між ними. Найпопулярнішими серед них є: завдання на знання з теми екскурсії, кмітливість, проектування, творчість чи логіку, пазли, головоломки, ребуси, загадки та ін. (див. рис. 1–3). Такий вид діяльності сприяє розвитку творчих здібностей, креативності, критичного мислення, менторства і здатності навчати, уміння працювати в команді та інших навичок, які важливі для професійної діяльності майбутніх фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства.

Рис. 1. Світлина з тематичної квест-екскурсії м. Луцьком з елементами театралізації під назвою «Луцьк в обіймах легенд» (2018 р.)

Рис. 2. Світлина з тематичної квест-екскурсії Волинським регіональним музеєм українського війська та військової техніки «Що ти знаєш про військову техніку?» (2021 р.)

Рис. 3. Світлина з тематичної квест-екскурсії Волинським краєзнавчим музеєм «Вишиванка: традиція чи модний тренд?» (2021 р.)

Окрім традиційних квест-екскурсій, в освітній процес активно впроваджуються та використовуються інформаційно-комунікаційні технології. Позитивний досвід використання вебквестів набуто під час вивчення окремих освітніх компонентів здобувачами освіти спеціальностей 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Так, з метою отримання студентами практико-орієнтованих знань, розвитку аналітичних та творчих здібностей, творчого та логічного мислення, навичок вирішення проблем, інтересу до пізнавальної діяльності, самостійної роботи та загалом підвищення мотивації до навчання за допомогою онлайн-сервісу LearningApps у 2021/22 н. р. розроблено вебквести: у межах курсу «Етика ділового спілкування» для студентів-бакалаврів вищезазначених спеціальностей – «Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування» (див. рис. 4), а в межах курсу «Ділові комунікації» для студентів-магістрів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» – «Невербальні засоби ділової комунікації» (див. рис. 5).

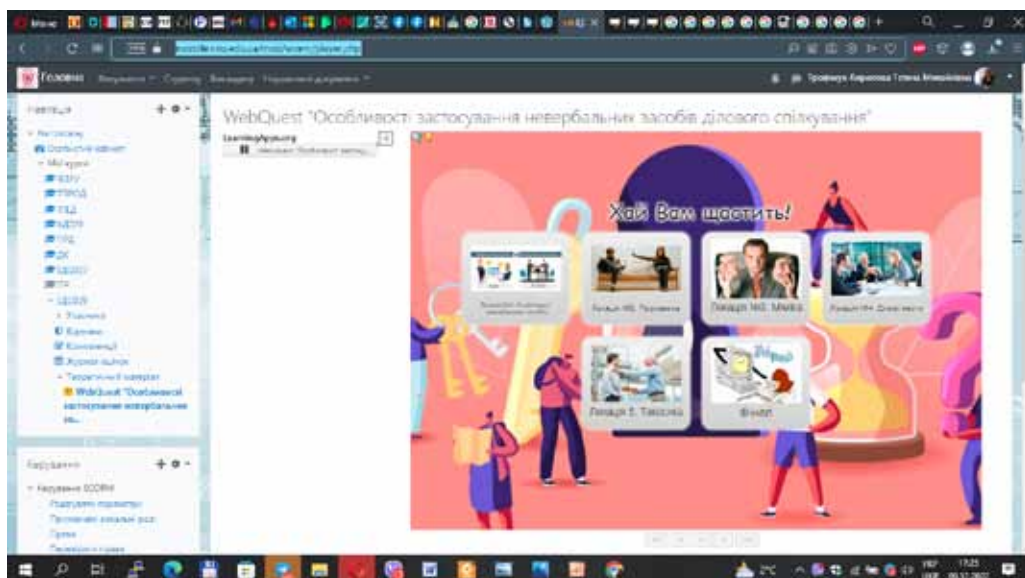

Рис. 4. Інтерфейс вітальної сторінки вебквесту «Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування»

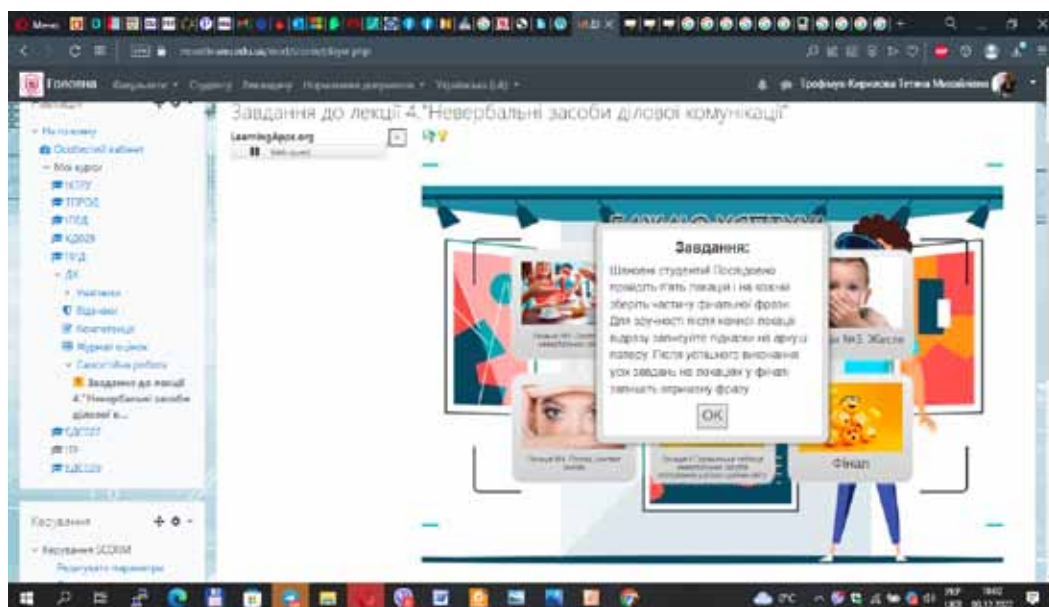

Рис. 5. Інтерфейс вітальної сторінки вебквесту «Невербальні засоби ділової комунікації»

LearningApps (<https://learningapps.org>) – загальнодоступний безкоштовний конструктор для створення інтерактивних завдань різного рівня складності, тематики та типу. Він заснований на використанні готових заповнених шаблонів, які містять усі пропозиції, необхідні для розробки вправи. Використання цього сервісу може зробити навчальний процес не тільки інтерактивним, але й мобільним, диференційованим та персоналізованим. Цей ресурс доступний кількома мовами, в тому числі й українською. Варто зауважити, що в мережі «Інтернет» функціонує небагато сервісів, які дозволяють створювати навчальні вправи українською мовою.

Інтерфейс LearningApps містить такі режими, як «Перегляд вправи», «Створення вправи», «Створити колекцію» та «Мої матеріали». У вкладниці «Створення вправи» розміщено 21 шаблон для розробки різноманітних завдань: «Знайти пару», «Класифікація», «Кросворд», «Таблиця відповідностей», «Вільна текстова відповідь», «Заповнити пропуски», «Аудіо- та відео-контент», «Пазл», «Знайти слова», «Де це?», «Скачки», «Порахувати», «Заповнити таблицю» та ін. Сервіс надає можливість кілька розроблених вправ об'єднати в одну групу. Для цього необхідно вибрати режим «Створити колекцію», заповнити форму-шаблон і натиснути кнопку «Вибрати вправу», щоб додати необхідні завдання, розроблені раніше та збережені в «Мої матеріали». Таким чином, конструктор має усі необхідні цифрові засоби для розробки та використання у педагогічній діяльності різноманітних за видами і складністю вебквестів. Кожна вправа має QR-код, власний лінк та адресу сторінки для відображення завдання на весь екран, що дуже зручно і дозволяє надсилати її одним із вищезазначених способів або ж вбудовувати в інші інформаційні ресурси в інтернеті, наприклад, вебсайти. Сервіс також надає можливість вбудовувати вправи у форматах IBooks та SCORM. Файли пакетів SCORM можна розміщувати в системах електронного навчання. Це дозволило розмістити розроблені вебквести у середовищі LMS Moodle (<http://moodle.vnu.edu.ua>) на відповідних курсах – «Етика ділового спілкування» і «Ділові комунікації».

З метою визначення зацікавленості здобувачів освіти у використанні у освітньому процесі квест-технологій після проходження веб-квесту «Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування» 27 студентів освітнього ступеня «Бакалавр» взяли участь в опитуванні, яке проводилось у середовищі LMS Moodle на курсі «Етика ділового спілкування», відповівши на декілька запитань. Його результати підтвердили, що 100 % респондентів знають, що таке вебквест, а 2/3 з них раніше брали у них участь. Також відзначимо, що усі респонденти позитивно ставляться до використання в освітньому процесі сервісу LearningApps для перевірки засвоєних знань. У відкритому запитанні студенти називали один або декілька видів завдань вебквесту у сервісі LearningApps, які найбільше їм сподобалось розв'язувати. З найпопулярнішими серед здобувачів освіти видами завдань можна познайомитись на діаграмі на рис. 6. Серед коментарів студентів

до відкритого запитання звернемо увагу на наступні: «Найбільше мені сподобалось розв'язувати завдання «Кросворд», адже саме за допомогою такого виду завдання я краще запам'ятовую нові поняття. Інші види завдань, в якості перевірки та засвоєння нових знань, я спробувала вперше і з радістю б виконала їх ще раз при вивченні нових тем, адже це набагато цікавіше та краще допомагає опанувувати матеріал, ніж звичні записи в конспекті», «Кросворд сподобався найбільше, тому що він розвиває логічне мислення», «Мені сподобались усі завдання. Це було цікаво, легко та швидко, і це чудовий метод закріпити вивчений матеріал», «Сподобалось «Знайти пару», «Класифікація», «Вікторина», «Кросворд», оскільки таким чином інформація набагато легше запам'ятовується».

Рис. 6. Діаграма вибору вправ вебквесту «Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування» у сервісі LearningApps

Варто зауважити, що процес формування фахових компетенцій у здобувачів вищої освіти спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» відбувається не тільки під час аудиторних лекційних і практичних занять, навчальних чи виробничих практик, але й через їхню участь у різноманітних культурно-освітніх заходах та проєктах, які проводять стейкхолдери.

У рамках співпраці кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності з Волинським краєзнавчим музеєм окремі студенти зазначеної спеціальності виступили співorganizаторами, а інші – учасниками комбінованого квесту інтерактивної екскурсії «ACTIVITY» (2021 р.) [Зозуля, Волосюк, 2021 С. 33–35]. Умовно вона була розділена на три блоки. Перший з них передбачає розгадування загадок, фото з музейним предметом та ін. Правильні відповіді на запитання дозволяють командам отримати марки і рухатись до наступного завдання. Другий – сприяє формуванню в учасників умінь роботи у малих групах, комунікаційних та творчих здібностей. Так, результатом виконання завдання цього блоку «Штрихи до мистецтва»

є відтворення зображення, не дивлячись на нього, а слухаючи свого партнера. Третя складова квесту – онлайн-гра. Цифровим інструментом для її проведення був обраний Kahoot (<https://kahoot.com>), в якому є можливість розробки українською мовою вікторин чи опитувань різного рівня складності та планування автоматичного переходу між запитаннями або ж налаштування їх випадкового порядку. Сервіс дозволяє опанувати певний навчальний контент, є можливість запланувати тестування у класичній формі, де кожен працює індивідуально або у команді мінімум з трьох осіб. Тривалість гри у Kahoot можна налаштувати самостійно в залежності від кількості завдань та часу для їхнього розв'язання. Важливо, що після відповіді на запитання на екрані формується статистика, таким чином кожен учасник може відстежувати свої результати. Гра завершується автоматичним обранням трьох переможців, які отримали найвищий результат, що визначається як правильністю відповідей, так і швидкістю їх обрання. Інфографіка демонструє Nickname, який учасники вводили під час авторизації у системі, та кількість набраних балів. У рамках інтерактивної екскурсії «ACTIVITY» онлайн-сервіс Kahoot використовується для закріплення знань, отриманих у ході екскурсії.

Досвід застосування Kahoot свідчить, що сформоване за його допомогою навчальне середовище загалом є зручним та підвищує мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності. В ігровій формі здобувачі освіти спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» розкрили свій науковий і творчий потенціал, мали можливість розвивати soft skills, а саме вміння працювати індивідуально, у малих групах та у команді, комунікувати, бути лідером, використовувати аналітичне мислення, креативність та ін. У такий спосіб закріплюються важливі професійні компетентності для майбутніх фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасні вимоги до системи вищої освіти спрямовані на формування з однієї сторони – мобільної особистості, здатної критично опрацьовувати інформаційні потоки, адаптуватися в сучасному соціумі й навчатися впродовж життя, а з іншої сторони – на підготовку конкурентоздатної особистості, яка готова до роботи за фахом. Однією з сучасних методик, що вчить знаходити необхідну інформацію, аналізувати її, систематизувати і розв'язувати поставлені завдання є технологія квестів. Адже організація освітнього середовища із їх використанням у закладах вищої освіти сприяє розв'язанню різнотипних педагогічних задач, забезпечує досягнення студентами програмних результатів і дає можливість здобути компетентності, які потрібні для подальшої професійної діяльності.

Особливо важливо застосування квест-технологій в освітньому процесі для студентів спеціальностей 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Розробка здобувачами освіти квестів створюють сприятливе середовище для активізації їхніх теоретичних знань та формування практичних умінь, а їхня безпосередня участь у них розвиває креативність, критичне мислення, комунікативні здібності,

формує інформаційну культуру, вміння приймати оптимальні рішення та ін. Також використання квест-технологій в педагогічній діяльності дає можливість викладачу вдосконалювати свою педагогічну майстерність і мотивувати студентів до освоєння навчального матеріалу у цікавій формі, та загалом сприяє впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Досвід Волинського національного університету імені Лесі Українки з практичного втілення низки квестів різних видів показав, що як традиційні, так і вебквести, створені за допомогою онлайн-сервісів LearningApps та Kahoot, активізують освітній процес, сприяють закріпленню у студентів знань та вмінь, набутих під час вивчення окремих освітніх компонентів, формують значний інтерес до вивченої теми, модуля чи курсу в цілому.

Список літератури

1. Герлянд Т. М., Кулалаєва Н. В., Пащенко Т. М., Романова Г. М., Романов Л. А. Вебквест у професійному навчанні : методичні рекомендації / за заг. редакцією Т. М. Герлянд. Київ: ІПТО НАПН України, 2016. 141 с.
2. Зозуля А., Волосюк Р. Інтерактивна екскурсія «ACTIVITY». Волинський музейний вісник: наук. зб. / упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2021. Вип. 11. С. 33–35.
3. Іць С. В. Медіаосвітні веб-квести як засіб формування критичного мислення майбутніх учителів іноземних мов. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2012. № 22(5). С. 239–246.
4. Тимощук Г. В. Веб-квест як інноваційна технологія навчання. Теорія і практика реалізації сучасних педагогічних методик та технологій в освіті: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (19–20 листопада 2020 року) / за заг. ред. О. А. Жукової, А. І. Комишана. Харків: ФОРМ Бровін О. В., 2020. С. 335–339.
5. Трофімук-Кирилова Т. М. Роль пробних і навчальних екскурсій у підготовці фахівців за спеціальністю 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»: з досвіду Волинського національного університету імені Лесі Українки. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Т. 2. С. 288–295.
6. Хоменко Л. Г. Технологія «Web-квест» як форма інтерактивного навчання молодших школярів в умовах НУШ. Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць [за заг. ред. О. А. Федій, відпов. ред. Ю. Г. Павленко]. Полтава: Видавець Шевченко Р. В., 2018. С. 134–141.

7. Швирка В. М. Квест як сучасна технологія навчання у вищій школі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2019. № 6 (329). Ч. II. С. 135–141.
8. Ярченко Ю. В. Інноваційна діяльність в молодіжному туризмі. Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 25–26 квітня 2019 р.). Херсон: В-во ФОП Вишемурський В. С., 2019. С. 134–136.
9. Dodge B. Some Thoughts About WebQuests. URL: https://webquest.org/sdsu/about_webquests.html

References

1. Herliand T. M., Kulalaieva N. V., Pashchenko T. M., Romanova H. M., Romanov L. A. Vebkvestu profesiinomu navchanni: metodychni rekomendatsii [Webquest in professional training: methodical recommendations] / za zah. redaktsiieiu T. M. Herliand. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy, 2016. 141 p. (In Ukrainian).
2. Zozulia A., Volosiuk R. Interaktyvna ekskursiia «ACTIVITY» [Interactive excursion «ACTIVITY»]. Volynskiy muzeinyi visnyk: nauk. zb. / uporiad. Ye. I. Kovalchuk. Lutsk, 2021. Vyp. 11. pp. 33–35 (In Ukrainian).
3. Its S. V. Mediaosvitni veb-kvesty yak zasib formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Media-educational web quests as a means of forming critical thinking of future teachers of foreign languages]. Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky. 2012. № 22(5). pp. 239–246 (In Ukrainian).
4. Tymoshchuk H. V. Veb-kvest yak innovatsiina tekhnolohiia navchannia [Web quest as an innovative learning technology]. Teoriia i praktyka realizatsii suchasnykh pedagogichnykh metodyk ta tekhnolohii v osviti: materialy Vseukrainskoi naukovu-metodychnoi konferentsii (19–20 lystopada 2020 roku) / za zah. red. O. A. Zhukovoi, A. I. Komyshana. Kharkiv: FOP Brovin O. V., 2020. pp. 335–339 (In Ukrainian).
5. Trofimuk-Kyrylova T. M. Rol probnykh i navchalnykh ekskursii u pidhotovtsi fakhivtsiv za spetsialnistiu 027 «Muzeieznavstvo, pamiatkoznavstvo»: z dosvidu Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky [The role of trial and educational excursions in the training of specialists in the specialty 027 «Museum studies, monument studies»: from the experience of Lesya Ukrainka Volyn National University]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 54. T. 2. pp. 288–295 (In Ukrainian).

6. Khomenko L. H. *Tekhnolohiia «Web-kvest» yak forma interaktyvnoho navchannia molodshykh shkolariv v umovakh NUSh* [«Web-quest» technology as a form of interactive education of junior high school students in the conditions of NUS]. *Innovatsiini pedahohichni rishennia u pochatkovii osviti: zb. nauk. prats* [za zah. red. O. A. Fedii, vidpov. red. Yu. H. Pavlenko]. Poltava: Vydavets Shevchenko R. V., 2018. pp. 134–141 (In Ukrainian).
7. Shvyrka V. M. *Kvest yak suchasna tekhnolohiia navchannia u vyshchii shkoli* [Quest as a modern learning technology in higher education]. *Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2019. № 6(329). Ch. II. pp. 135–141 (In Ukrainian).
8. Iarchenko Yu. V. *Innovatsiina diialnist v molodizhnomu turyzmi* [Innovative activity in youth tourism]. *Modernizatsiia ekonomiky: suchasni realii, prohnosni stsenarii ta perspektyvy rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kherson, 25–26 kvitnia 2019 r.)*. Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V. S., 2019. pp. 134–136 (In Ukrainian).
9. Dodge B. *Some Thoughts About WebQuests*. URL: https://webquest.org/sdsu/about_webquests.html (in English).

УДК 378.091.33-027.22:[793.7:004

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.155>

Юліана ШИНКАРИК,
Київ, Україна,
ORCID: 0000-0002-1629-5910

СВІТОГЛЯДНО-ФОРМУЮЧІ ВПЛИВИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Анотація. Дослідження присвячене книговиданню для дітей в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У роботі проаналізовано світоглядно-формуючі впливи літератури про війну для молодших читачів. Констатовано, що перетворення освітньо-виховного ландшафту не зможуть бути належним чином реалізовані без сильних дитячих книг. Визначено, що видавцям треба запропонувати такий продукт, який зможе вписатися в національний інформаційно-комунікаційний простір. Доведено, що задля ефективних трансформацій, формування світоглядного ядра в дитячому віці, військово-патріотичне виховання та книга мають діяти як єдиний злагоджений механізм - тільки так можна запустити світоглядно-виховні зміни, фокусом яких стане дитяча книга. Автором простежено особливості видань книг на тему війни для дітей на сучасному етапі. Виявлено проблеми, пов'язані із комунікацією з дітьми про війну. Звернено увагу на ключові книги про війну для дітей, їх текстовий та ілюстративний матеріал. Серед окреслених питань є спосіб подання цієї теми авторами дитячих творів, реалістичність змальованих подій, орієнтація на спогади, звертання до фантазійних сюжетів. Ілюстрації також є важливою складовою дитячого книговидання, зокрема книги з ілюстраціями, які намалювали діти, що, в свою чергу, підтверджує їхню зрілість і необхідність порушувати складні теми про стан сучасного світу. Доведено, що дитяча література про війну, особливо в умовах війни, є важливим чинником інформаційної безпеки. Проведено українознавчий аналіз дитячих видань в Україні на тему війни. Зроблено зіставлення ілюстративного матеріалу у дитячих книгах, як своєрідних багатомодальних форм комунікації, де текст і зображення взаємодіють між собою, є засобом формування смислового значення книги. Сфокусовано увагу на важливості україномовного контенту для дитячої, підліткової літератури.

Ключові слова: книговидання, дитяча література, читання дітям, національна ідентичність, війна.

© Юліана Шинкарик, 2022.

Iuliana SHYNKARYK

KYIV, Ukraine,

ORCID: 0000-0002-1629-5910

WORLDVIEW-FORMING INFLUENCES OF CHILDREN'S LITERATURE IN THE CONDITIONS OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

Annotation. The study is devoted to book publishing for children in the conditions of a full-scale Russian invasion of Ukraine. The work analyzes the worldview-forming influences of literature about the war for younger readers. It was established that the transformation of the educational landscape cannot be properly implemented without strong children's books. It was determined that publishers should be offered such a product that can fit into the national information and communication space. It has been proven that for the sake of effective transformations, the formation of a worldview core in childhood, military-patriotic education and the book should act as a single coordinated mechanism - this is the only way to launch worldview-educational changes, the focus of which will be a children's book. The author traces the peculiarities of publishing books on the topic of war for children in the modern stage. Problems related to communication with children about the war were identified. Attention is paid to key books about the war for children, their textual and illustrative material. Among the outlined issues is the way this topic is presented by the authors of children's works, the realism of the depicted events, the focus on memories, and the appeal to fantasy plots. Illustrations are also an important component of children's book publishing, in particular books with illustrations drawn by children, which, in turn, confirms their maturity and the need to raise difficult topics about the state of the modern world. It has been proven that children's literature about war, especially in wartime, is an important factor in information security. A Ukrainian studies analysis of children's publications in Ukraine on the topic of war was carried out. A comparison of illustrative material in children's books is made, as a kind of multimodal form of communication, where text and images interact with each other, which is a means of forming the semantic meaning of the book. Attention is focused on the importance of Ukrainian-language content for children's and adolescent literature.

Keywords: book publishing, children's literature, reading to children, national identity, war.

Постановка проблеми. Світогляд, національно-патріотичний потенціал та книга є нерозривними взаємодетермінованими складниками культури. Жодні перетворення освітньо-виховного ландшафту не зможуть бути

належним чином реалізовані без сильних дитячих книг. Передусім видавцям треба запропонувати такий продукт, що зможе вписатися в національний інформаційно-комунікаційний простір. Отже, задля ефективних трансформацій, формування світоглядного ядра в дитячому віці, військово-патріотичне виховання та книга мають діяти як єдиний злагоджений механізм – тільки так можна запустити світоглядно-виховні зміни, фокусом яких стане дитяча книга. Читання книг, зокрема казок, оповідань чи віршів, має неабиякий вплив на розвиток дитини, її уяви та мислення. Істотним є твердження, що література – це своєрідний провідник у пізнанні навколишнього середовища наймолодшими читачами, чи то б пак «слухачами». Тобто читання дорослими для дітей є одним із факторів, які впливають на всебічний розвиток особистості, її виховання, формування національної ідентичності «малих українців». І держава в особливий спосіб має усвідомлювати, що література має величезний вплив на молодших читачів.

На всіх етапах розвитку і становлення української держави книговидавництво для дітей відводилось чільне місце. Усі культурні процеси невідривно завжди були пов'язані із книгами і їх виданням. І це зрозуміло. Адже формування особистості відбувається з найменших років: читаючи з дитинства якісну літературу, ми закладаємо у процес виховання своєрідне підґрунтя. Беззаперечно, що література для дітей є вагомою складовою у книговидавництві, а тому опублікування дитячої літератури в Україні має безупинно розвиватись і вдосконалюватись. Нам потрібна нація, що читає, бо діти, яким не прищепили любов до читання української літератури, і які при цьому вільно не володіють українською мовою, не зможуть стати справжніми українцями. Націєтворення як явище невідривно взаємопов'язане із дитячою літературою.

Аналіз досліджень. Починаючи з 2002 року в гуманітарному науковому просторі ведуться дискусії щодо статусу дитячої літератури в соціально-комунікаційному, педагогічному, видавничому дискурсах. Йдеться про бібліознавчий посібник Е. Огар «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки» [Огар, 2002] та праць М. Славової «Попелюшка літератури» [Славова, 2002] й «Волшебное зеркало детства» [Славова, 2002]. Книги суголосні у тому, що відстоюють потребу розглядати письменство для дітей у комунікативних вимірах, відповідно до нових соціокультурних і геополітичних реалій, теперішніх уявлень про дитинство, з урахуванням здобутків української та світової наукової й видавничої практики. У даній статті ми застосовували науковий доробок праць з проблематики: книгознавства, теорії видавничої справи (С. Антонова, С. Водолазька, Н. Говард, Г. Дженкінс, М. Женченко, Н. Зелінська, К. Мігонь, А. Мільчин, М. Низовий, Е. Огар, В. Теремко, М. Тимошик, Н. Черниш); читацької культури та медіаспоживання (М. Вульф, Г. Герцог, Д. Морлі, Д. Смайт, У. Стівенсон, С. Холл, З. Казанжи, В. Різун, Ю. Фінклер, О. Шариков) та ін.; педагогіки, освіти, освітньої політики (І. Іванюк, В. Кремень, В. Огнев'юк). Здебільшого науковці відзначають, що читання дитячих книг є неоднозначне та нестале. Зауважимо, що відбувається докорінний злам

усталеної культури читання, трансформуються його характеристики: мотиви, суспільний статус, тривалість, характер взаємодії з текстом та ін. Читання у структурі дозвіллевих практик очікувано програє телебаченню, а також спілкуванню з друзями та близькими, і це зайвий раз доводить, що роль книги серед донедавна традиційних форм культурної діяльності таки послаблюється на користь комп'ютера і мобільного телефона. Увага школа послабилася до того, щоб залучати нову генерацію читачів до літературної традиції. Ця проблема особливо актуалізувалася в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну та потребує додаткового аналізу.

Мета статті – проаналізувати особливості дитячої літератури на тему війни в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, здатної бути не тільки елементом, а й чинником світоглядно-формуючого та військово-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Про війну батькам з дітьми потрібно говорити обов'язково, і якщо виникають запитання, то на них потрібно давати відповіді. Як би цього не хотіли самі дорослі, ізолювати дитину, яка все розуміє і мислить, від війни не вдасться. Варто дати зрозуміти, що за будь-яких обставин вона може звернутися до близьких, поділитися своїми думками, емоціями, тривогами. Ми, дорослі, маємо у цей складний час цікавитися станами дітей, пояснювати їм, як діяти в надзвичайних ситуаціях, на вулиці, у громадських місцях, ба навіть, під час прогулянок біля будинку. Коли почалось повномасштабне вторгнення Росії в Україну, людям було не до читання. Але саме цей процес, насамперед дітям, дає змогу зануритись в інший світ, відволіктись від страшних новин, відвернутись від тривожних станів.

Від тем, пов'язаних з Україною і війною, що триває, неможливо абстрагуватись ні дорослим, ні дітям, які це переживають найболючіше. У багатьох на початку повномасштабного вторгнення виникало запитання: як про це говорити, що можна, а що ні, чи уникати складних тем, які пов'язані з війною в Україні. І коли дорослі самі можуть опрацьовувати джерела, пов'язані з даною тематикою, то як говорити про це зі своїми дітьми? Швидше за все, ідеального бачення не існує, тут потрібен індивідуальний підхід, і коли дорослим не вистачає власних слів для пояснення ситуації, подій, відповідей на непрості запитання, то завжди можна скористатися книгами, яких в Україні вже до 24 лютого 2022 року було видано більше ніж 700 видань (згідно з опрацьованою базою даних Книжкової палати України – Ю. Ш.), кожне з яких є винятковим по-своєму. Всі вони розраховані на різну аудиторію, є видання для дорослих, але є і значна частина для дітей. Саме такі видання формують в дитячій свідомості уявлення про війну, образ воїна, який стоїть на захисті Батьківщини. Варто не забувати, що одним із компонентів національно-патріотичного виховання є саме література про війну.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну дана тема актуалізувалася з новою силою. Письменники і видавці, доклавши чимало зусиль в складних умовах, створюють і видають книги про війну. І хоча у

багатьох виданнях тема війни постає опосередковано, проте у них є багато опорних точок для розмірковування, черпання інформації про війну і т. д. Це важко зрозуміти, навіть дорослим, не кажучи про дітей, які про війну якщо і чули, то лише віддалено, у певному історичному контексті. По-особливому варто говорити з дітьми, які в одну ніч були змушені покинути своє звичне життя, рідні домівки і стати біженцями. Стоїть питання, що говорити дітям, які ще вчора спали у своїх ліжках, а тепер змушені спати в укриттях, у безпечних місцях. Адже і у дорослих не вистачає слів. Тому й ці питання досі залишаються відкритими, хоча такі складні теми розкриваються у багатьох книгах. Вони додають знань про проблему, дають можливість краще зрозуміти ситуацію, приборкують розбурхані подіями емоції. Це і зумовило актуальність даного дослідження.

Вважаємо, що варто брати до уваги книги, які були видані не безпосередньо після повномасштабного вторгнення Росії, а й до того, які порушують загалом тему війни, біженців і ін., адже у творах про війну не обов'язково мають переважати сцени з поля бою чи щось на кшталт цього. Дітям, навіть найменшим, треба читати про війну.

Для дітей двох–трьох років варто обирати короткі оповідки, віршики, казки з ненавантажувачим змістом, які можуть мати навіть гумористичний характер. Маленькі діти люблять, коли в цих творах виступають герої, які є їм близькими. Це можуть бути мама, тато, бабуся, дідусь, тварини, які живуть вдома, улюблені іграшки. Добре, коли у даних творах є багато діалогів, ритмічних виразів, що їх дитина може звуконаслідувати чи за бажанням повторювати.

Дітям віком чотирьох–п'яти років уже притаманне глибше пізнання творів. Вони свідомо розрізняють добро і зло, розуміють фабулу прочитаного/почутого, можуть відповідати на запитання, самостійно коротко переповідати сюжет, розповідати вивчені напам'ять короткі вірші.

Діти шести–семи років володіють ширшим словниковим запасом. Їм вже цікаві твори, що розвивають уяву і фантазію, внаслідок чого вони зацікавлюються прочитаними/почутими творами.

Література для дітей має величезний вплив на їхній емоційний і моральний розвиток. Свідченням цього є «жива» реакція слухача: коли він слухає начитувану йому казку, оповідання, коротку оповідь і ін., то в різні моменти може виявляти свої почуття (плакати, сміятись, бути в напруженні від почутого). Впливаючи на почуття дитини, чи то б пак, відчуття, що викликають головні герої твору, вона прагне ідентифікуватись з ними. Прочитана книга дає можливість краще збагнути суспільні взаємини, конфлікти, характери людей, їх відношення між собою і по відношенню до себе. Варто з дітьми обговорювати прочитане, робити спроби оцінки героїв, їх дій, вчинків. Казки – це про архетипи, це про добро і зло, але в спрощеній формі, яку дітям легше осягнути. У них, як правило, добро перемагає, а зло буде покаране. А оповідки завжди більш сучасні, реалістичні, вони сприяють ототожненню слухача з долями героїв, на їх прикладі діти глибше відчують суспільні зв'язки. Але

в сучасному світі одними казками нам не обійтись, бо реалії вимагають нової літератури, що підготує дітей до реального життя.

Дорослі люди свідомі того, аби самим вибирати ті твори, що їм цікаві, а діти у цій ситуації є в певній залежності від своїх батьків чи дорослих, які їх оточують, на яких покладена функція у виборі літератури. Адже варто пам'ятати, що через літературу ми виховуємо. Батькам потрібно долучитись до того, аби дитина мала власну домашню бібліотеку, яку вона зможе формувати самостійно, за власними вподобаннями, мати улюблені книги, що їх завжди може взяти із собою і вони будуть асоціюватись їй із рідною домівкою. Домашня бібліотека дитини має бути розташована так, щоб вона сама змогла обирати книги за власними вподобаннями. Малий читач мусить мати постійний контакт із книгами, щоб у будь-який час могли зануритись у світ улюбленої книги, чи то читаючи її, чи споглядаючи ілюстрації (найменші читачі).

Тож які книги обирати? Адже вони мають бути дотичні до сучасного світу, його реалій, можливостей дітей. Насамперед, варто самому ознайомитись із виданням, чи лексика і змістове наповнення зрозумілі. Стосовно молодших читачів, то значеннєвим є ілюстративний матеріал, бо він носить пізнавальну функцію, сприяє розвитку уяви. Але найбільший вплив на читача мають герої, на яких він проектує власні почуття, бажання. Вони складають джерело дитячих фантазій, взірець для наслідування. Найбільший вплив мають позитивні герої, які діють на емоції дитини. Вони мають значення у творенні моральних цінностей, власного світобачення, є чинником у формуванні ідеалів, становленні національної ідентичності.

Тісний контакт з літературою стане підґрунтям до творення власної життєвої позиції із чітким формуванням моральних принципів. Тому завданням батьків або дорослих, які оточують дитину, є ознайомлення дитини з книгами, що стануть основою для цього.

Особливості і переваги читання книг дітям.

Читання – це той процес, до якого повинні заохочувати дитину батьки з її перших днів життя. Це любов до самого процесу, що її потрібно прищепити змалечку. Читаючи дітям, батьки приділяють їм свою увагу, а це набагато більше, ніж сам процес читання. І це зрозуміло. Адже ні іграшки, ні перегляд телебачення, ні комп'ютерні ігри цього дати не зможуть. Дитина, як губка, вона поглинає всю інформацію, яку чує від дорослих. Сам процес читання дає змогу глибше зануритись у звуки і ритми мови, що має велике значення для розвитку мовлення. Якщо малюкам читати регулярно, вони зможуть швидше відтворювати почуті звуки, розуміти більше слів, наслідувати почуте ними. Хоча це важко довести, бо кожен індивід – різний, але у цьому, швидше за все, є чималий пріоритет. Бо раннє споглядання і слухання книг дитиною дає їй багато, зокрема підвищує мовні здібності, робить її готовою для розуміння книг, дає можливість швидше навчитися читати і полюбити сам процес.

Є книги, про які неможливо забути, образи, змальовані в них, постійно повертаються до читача, він про них думає і розмірковує. Певним чином це стосується і книг про війну, всього, що з нею пов'язано, про дітей, які її проживають, про людей, які залишили все, що мали, і яким довелося тікати з дому з кількома речами. Коли такі видання дивляться, прочитують, то бачать події, що відбуваються і сьогодні.

Тема війни з'явилася у художній літературі ще з її зародження. Вона була і є присутня в сегменті і для найменших читачів. Сам спосіб висвітлення автором у творах значно еволюціонував, усі подані події, зазвичай, мають ненав'язливий характер, йде рефлексивний опис подій сучасності. Зважаючи на те, що дитяча література все ще вважається, власне, другорядною літературою, втішним є те, що в Україні видано багато книг на тему війни. Бо твори для дітей – це та ж художня література, популярність якої з кожним роком зростає і піднімає її на вищі щаблі.

«Шлях українського воїна» Рамунє Поташнікова [Поташнікова, 2020] – книга про українську армію. Із цього видання читачі мають змогу отримати інформацію про сучасну українську армію, її структуру, особливості та завдання. У книзі в доступній формі описано професії сухопутних військ (піхотинців, розвідників, артилеристів, логістів, інженерів, кулеметників, гранатометників, мінометників), роботу Повітряних та Військово-Морських сил, зокрема військових, які перебувають в небі та на морі, винищувачів мін, морських спостерігачів, солдатів-рятівників, операторів зброї, радіотехнічних та зенітних ракетних військ, сил спеціальних операцій, прикордонників, військової розвідки, військової поліції та солдатів почесної варти, тих, хто керує армією. У виданні розповідається про усі можливі підрозділи, які мають злагоджено працювати на захисті нашої України. Варто додати, що це не лише ті люди, які стоять зі зброєю в руках, а також військові лікарі, інженери, механіки, логісти, кухарі – без них важко уявити армію. Бо сучасне військо потребує людей різноманітних професій. І всі вони мають бути професіоналами у своїй справі, бо найменша помилка може бути ціною у життя.

У книзі «Шлях українського воїна» разом із інформацією про військові професії викладено поняття військового стану, військової операції, мобілізації і т. д. Видання є повноколірним й ілюстрованим для більш зручного сприйняття читачами.

Рис. 1 Поташнікова Р. Шлях українського воїна

Напад, що розпочався 24 лютого 2022 року, стимулював видання творів на тему війни і про війну. Такою є книга «Діти повітряних тривог» Лариси Денисенко та Олени Лондон, що була опублікована у видавництві «Видавництво» і є продовженням книги «Майя та її мами».

У видавництві Артбукс побачила світ книга «Битва за місто» з ілюстраціями Тетяни Копитової, автором якої є перекладач дитячих видань Володимир Чернишенко. У віршованій формі дітям розповідається про війну, боротьбу із загарбниками й перемогу над ними. Про те, як головні герої твору Кран, Тракторинка, Самоскид, Бульдозер, Бетнозмішувач, Екксаватор мирно будували своє місто. Напруження у творі зростає, коли нападають вороги і руйнують все, на що натрапляють. Гради, Танки, Бетеери знищують все на своєму шляху. Варто наголосити на тому, що вони говорять російською мовою, тобто читачу одразу стає зрозуміло, з якої країни загарбники – «визволителі». Коли до них звернулась Тракторинка, то почула у відповідь:

«Ану, малявка, аткатись!

Сейчас я вас бєгом спасу,

Мір принєсу і всьо снесу!» [Чернишенко, 2022]

Але головні герої наперекір обставинам і страшним реаліям далі захищають місто і не хочуть бачити російських окупантів у своєму домі. Кульмінацією подій стає приліт славнозвісного Привида:

«Аж раптом... Що це? В небесах

З явився срібний диво-птах!

«Вітаю! Мене Привид звати,

Я прилетів вас рятувати!» [Чернишенко, 2022]

Рис. 2 В. Чернишенко «Битва за місто»

Для українців з початку російсько-української війни Привид Києва вже став символом, тому й не дивно, що автор у своєму творі так назвав літак, який прилетів на визволення міста.

«Нарешті ворога здолали!

Але... сирена!» «У підвали!

Сюди Ракета зла летить –

Все місто вибухне за мить!» [Чернишенко, 2022], – ці слова повертають дитину у реальність, адже живучи в Україні в часі війни, вона може їх чути неодноразово.

«Глянь, балістичної Ракети
У небі видно піруети.
Вона вже цілить зверху вниз...
Хтось їй летить напереріз!
Сяйнув крилом сріблястий птах,
Лиш мить до зіткнення... БАБАХ!!!

...

Розтанув дим, пилюка сіла,
Затихло все. А місто – ціле!», -
Ану, впізнали, хто це? Так?
Авжеж, наш любий автопарк!
Відбудували все вони,
Не видно й сліду від війни» [Чернишенко, 2022].

Книга «Битва за місто» у захопливій формі передає читачу усі реалії воєнних дій. Але найменші читачі чи слухачі не розчаровуються, адже є надія на те, що зло буде переможеним (простежується архетип казки), місто, за яке всі переживали, а головні герої – боролись, буде відбудоване і стане кращим.

«Лише на площі серед міста,
Де знову гарно, знову чисто,
Де тихо так і мирно так,

Стоїть із мармуру літак» [Чернишенко, 2022], – і як би сумно ці слова не звучали, вони є свідченням того, що герої не вмирають, а залишаються з нами назавжди!

Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters on the War. Children Write to Soldiers [Листи, 2015]. Це книга – картинка, яка вийшла друком у видавництві «Братське» 2015 р. Вона проілюстрована малюнками-листами дітей, які надсилали їх воїнам, захисникам України, на Схід. У них простежується зрілість «маленької людини» та її усвідомлення навколишнього світу. Часто забуваємо, що дитяча література для дорослих є так званою відправною точкою до обговорення з дітьми важливих, а іноді й складних питань, що зазвичай зачіпають емоції, а не інтелект. Дане видання є свідченням того, що діти теж можуть читати і обговорювати теми, які ще донедавна вважались «недитячими», тобто про війну і все, що з нею пов'язано. Опубліковані листи зворушують своєю теплотою, щирістю, безкінечною вірою у перемогу. Видавництво «Братське» залишило стилістику написаних листів та листівок незмінною. Оскільки книга – білінгв, тексти перекладені англійською мовою, що сприяє її розповсюдженню та прочитанню й за межами України.

Рис. 3 Листи на війну. Діти пишуть солдатам/ Letters on the War. Children Write to Soldiers

Книга, що вийшла друком у «Видавництві Старого Лева» до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, – «Війна, що змінила Рондо» Романи Романишин та Андрія Лесіва (Творча майстерня «Аграфка»). Вона про те, як сама війна змінює нас, про те, як не втратити, а віднайти сенс і наснагу до життя. Автори стверджують, що для перемоги у війні потрібно об'єднатись, бо мета у всіх спільна і єдина – допомогти врятувати Рондо. Бо до війни «... Рондо, було особливим. Повітря там було чисте і прозоре, ніби зіткане з найтоншого світла. А всі мешканці, незвичайні й дуже тендітні..., плекали сади і парки, будували химерні будинки..., любили співати, малювати, писати вірші. І тишилися тому, що живуть у Рондо» [Романишин, 2015]. Рондо – це своєрідний символ єдності, бо що може бути більш цілісним, ніж коло (rondo з італійської означає «коло»). У місті жили неймовірні істоти, кожен своїм власним безтурботним життям. Можливо, через власну безтурботність до них і прийшла зовнішня агресія. «Це був звичайний день у Рондо. Мешканці поспішали кожен у своїх справах... Все було як завжди...», але «раптом усе стихло. а тоді настороженим шепотом прокотилось: У НАШЕ МІСТО ЙДЕ ВІЙНА...» [Романишин, 2015]. Люди за жодних обставин не хотіли помічати зло, що на них насувалось, але воно прийшло і до них, і до їхнього міста, яке змінила ВІЙНА: «З гуркотом і скреготом сунула в напрямку міста, несучи зі собою руїни, безлад і суцільну темряву. Все, до чого торкалася, зникало в густій непроглядній пільмі». І змінила вона трьох друзів: Данка, Зірку, Фабіяна, які пройшли війну разом і у яких залишились не лише сумні спогади, а й рани на тілі. Вони об'єдналися, щоб разом вести протистояння, докладали максимум зусиль, щоб врятувати Рондо, «вони намагалися заговорити з нею, просили її піти геть» [Романишин, 2015]. Але війна «не мала серця», вона «торкнулася кожного» і на всіх залишила рани. Тож потрібно об'єднатися, збудувати велику «машину Світла», яка врятує місто і співочі квіти знову заспівають. Ця історія доводить, що навіть найтендітніші створіння можуть вистояти і перемогти зло, у даному випадку зло – це війна.

Рис. 4 Із книги «Війна, що змінила Рондо» Р. Романишин, А. Лесів

Ця історія є однією з тих, завдяки якій ми маємо змогу з дітьми обговорити тему війни, те, що вона триває зараз в Україні. Розвиток подій у ній представлений у формі фантастичної історії, її чарівність – обнадіює, дає читачу чи слухачу оптимізм, віру в перемогу і переможців. Бо для перемоги потрібна єдність нації. Романа Романишин та Андрій Лесів (Творча майстерня «Аґрафка» створює чудові видання, які можна віднести до артоб'єктів). Їхній стиль уже давно впізнаваний в Україні і за її межами, що і доводить естетика видання «Війна, що змінила Рондо». Надзвичайно вражаючим є і саме оформлення книги, ілюстративний матеріал, що дуже вдало доповнює текст і надає читачу можливість краще його розуміти, дофантазувати розгортання сюжету по-своєму.

Оскільки війна не має приналежності до певної національності, «Війна, що змінила Рондо» буде близькою не лише для українського читача, а й для прочитання в усьому світі. У 2015 році, після виходу в світ, вона одразу ж стала популярною не лише в Україні, а й за її межами, отримала низку нагород, зокрема, була одним із переможців Bologna Ragazzi Award 2015. За інформацією сайту «Видавництва Старого Лева», права на видання книги продано у сім країн світу. Незабаром твір буде опубліковано у Литві (Baltų lankų), Норвегії (Magikon Forlag), Японії (Bronze Publishing), Естонії (Draakon & Kuu), Німеччині (Gerstenberg), Греції (Aiolos Books) та Латвії (Liels un Mazs). «Війна, що змінила Рондо» вже видана у Франції, Італії, Словаччині, Польщі, Вірменії, США та інших країнах [Війна].

Польське «Видавництво Література» започаткувало серію книг під назвою «Війни дорослих – історії дітей», що ознайомлюють дітей різного віку із темою війни. Ця серія була створена 2010 року разом Варшавським музеєм повстання. Історії про війну написані у доступній формі, зрозумілій як дорослим, так і дітям, дають змогу осягнути читачам гірку дійсність людей, які були закинуті долею у лихоліття війни.

Втішним є факт, що перша леді України Олена Зеленська ініціювала проєкт «Українська книжкова полицка» разом з Міністерством закордонних справ, Міністерством культури та інформаційної політики, державною установою «Український інститут книги», посольствами України. Його підтримали у 10 країнах світу. Він передбачає поширення української літератури в оригіналі та перекладах у бібліотеках світу [У межах].

Можемо зробити висновок, що книги про війну, а головню дитячі, потрібно видавати, особливо в часі війни. І не зволікати. Бо українські діти читають навіть у бомбосховищах. Видання про війну уже займають чільне місце в сучасній українській художній літературі, з кожним роком їх стає все більше і більше, і дитяче книговидавництво цьому не виняток. В Україні все частіше ми маємо змогу купувати якісну дитячу літературу завдяки присутності на книжковому ринку великих і відомих видавництв, таких як: «Видавництво Старого Лева», «Артбукс», «Балтія-Друк», «Джура», «Братське», «Віват», «Ранок» і ін., видана література яких містить чималу кількість позицій на тему війни, АТО, Майдану.

Бо війна – це історія, що «пишеться» сьогодні. І сучасні діти є її очевидцями. Тому книговидавництво для цієї вікової категорії дасть змогу пояснити і зрозуміти поняття війни, жертвовності та інших чеснот захисника нашої країни, дасть змогу сформувати в уяві його образ. Оскільки війна триває у режимі реального часу, дітям стане зрозуміло, чому певні причини призводять до відповідних наслідків. Адже зображення цього означає їх важливість і справжність у боротьбі за незалежність України. Патріотичність книг про війну і на тему війни – це їх вагома перевага серед інших видань, бо така література формує національну ідентичність, любов та шану до своєї Батьківщини, патріотичні настрої. Така дитяча література є не тільки елементом, а й чинником світоглядно-формуючого та військово-патріотичного виховання в Україні.

Список літератури

1. *«Війна, що змінила Рондо» вийде у семи країнах світу!* URL: <https://starylev.com.ua/news/viy-na-shho-zminy-la-rondo-vyyde-u-semy-krayinax-svitu>
2. *Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters on the War. Children Write to Soldiers. Книжка-білінґва / Упор. В. Вздольська, О. Луцєвська; худож. О. Старанчук. К.: Братське, 2015. 24 с.: іл.*
3. *Поташнікова Р. Шлях українського воїна. К.: Балтія-Друк, 2020. 112 с.*
4. *Романишин Р., Лєсєв А. Війна, що змінила Рондо. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 40 с.*
5. *У межах ініціативи Олени Зеленської в бібліотеках Європи відкриваються «Українські книжкові полицки».* URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-v-bibliotekah-yevropi-v-76317>

6. Чернишенко В. *Битва за місто / Ілюстрації: Тетяна Копитова*. Київ: Artbooks, 2022. 36 с.
7. Огар Е. *Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки*. Львів: Az-Art, 2002. 160 с.
8. Славова М. *Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей* Київ: ІПЦ «Київський університет», 2002. 81 с.
9. Славова М. *Волшебное зеркало детства: статьи о детской литературе*. Київ: Издательско-полигр. центр «Киевский университет», 2002, 92 с.

References

1. «Viina, shcho zminyla Rondo» vyjde u semy krainakh svitu! [«The war that changed Rondo@ will be released in seven countries of the world!】 URL: <https://starylev.com.ua/news/viyna-shho-zminyla-rondo-vyyde-u-semy-krayinax-svitu>
2. *Lysty na viinu. Dity pyshut soldatam [Letters on the War. Children Write to Soldiers]*. Knyzhka-bilinhva / Upor. V. Vzdulska, O. Lushchevska; khudozh. O.Staranchuk. K.: Bratske, 2015. 24 s.: il.
3. *Potashnikova R. Shliakh ukrainskoho voina [The path of the Ukrainian warrior]*. K.: Baltiia-Druk, 2020. 112 s.
4. *Romanyshyn R., Lesiv A. Viina, shcho zminyla Rondo [The War That Changed Rondo]*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2015. 40 s.
5. *U mezhakh initsiatyvy Oleny Zelenskoï v bibliotekakh Yevropy vidkryvaiutsia «Ukrainski knyzhkovi polychky» [Within the framework of Olena Zelenska's initiative, «Ukrainian bookshelves» are being opened in European libraries]*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-v-bibliotekah-yevropi-v-76317>
6. *Chernyshenko V. Bytva za misto [Battle for the city] / Iliustratsii: Tetiana Kopytova*. Kyiv: Artbooks, 2022. 36 s.
7. *Ohar E. Dytiacha knyha: problemy vydavnychoi pidhotovky [Children's book: problems of publishing preparation]*. Lviv: Az-Art, 2002. 160 s.
8. *Slavova M. Popeliushka literatury. Teoretychni aspekty literatury dlia ditei [Cinderella of literature. Theoretical aspects of literature for children]*. Kyiv: IPTs «Kyivskiy universytet», 2002. 81 s.
9. *Славова М. Slavova M. Volshebnoe zerkalo detstva: staty o detskoï literature [The magic mirror of childhood: articles on children's literature]*. Kyiv: Yzdatelsko-polyhr. tsentr «Kyeviskiy unyversytet», 2002, 92 s.

УДК 378

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.168>

Zuzana BUDAYOVÁ

*Theological Institute in Spišská Kapitula
in Spišské Podhradie (Slovenská republika)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>*

LIEČEBNÁ PEDAGOGIKA VERZUS SOCIÁLNA PRÁCA, ICH PRIENIK A CHARAKTERISTIKA

Abstrakt. Autorka v predkladanom príspevku identifikuje a poukazuje na základné charakteristiky teoretických, praktických, ale aj vedných odborov liečebnej pedagogiky a sociálnej práce. Identifikuje základné charakteristiky a pozície jednotlivých praktických odborov k iným disciplinám a analyzuje oba teoretické a praktické odbory z hľadiska pomoci klientovi. Autorka analyzuje aj základné sociálne poradenstvo, ktoré sociálna práca využíva nielen na riešenie problémových situácií klienta, ale i na vlastné poznanie a skúsenosti v prospech klienta.

Kľúčové slová: charakteristika, liečebná pedagogika, oblasť, pojem, pozícia, prienik, sociálna práca

Zuzana BUDAYOVÁ

*THEOLOGICAL INSTITUTE IN SPIŠSKÁ KAPITULA
IN SPIŠSKÉ PODHRADIE (Slovak Republic)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>*

THERAPEUTIC PEDAGOGY VERSUS SOCIAL WORK, THEIR INTERSECTION AND CHARACTERISTICS

Abstract. In the presented paper, the author identifies and points out the basic characteristics of theoretical, practical, but also scientific fields of medical pedagogy and social work. It identifies the basic characteristics and positions of individual practical branches in relation to other disciplines and analyzes both theoretical and practical branches from the point of view of helping the client. The author also analyzes basic social counseling, which social work uses not only to solve the client's problem situations, but also to use their own knowledge and experience for the benefit of the client.

Key words: characteristic, treatment pedagogy, area, concept, position, penetration, social work

Therapeutic pedagogy. The term therapeutic pedagogy was used for the first time by pedagogues Georgens and Deinhardt in 1861, combining pedagogical, social and medical activities. The medical and educational institution LEVANA, founded in 1857, was mainly aimed at socially neglected children and children with mental disabilities. The experts who worked in this facility complemented each other in the care of clients and approached the health problem comprehensively [Klein, Meinertz, Kausen, 2009].

«The concept of therapeutic pedagogy has often been criticized by the professional public since its inception [M. Isserlin-1923, H. Asperger-1952, 1968]. As a result of disputes, the founder of modern therapeutic pedagogy and its first professor, Heinrich Hanselmann, proposed a new name special education in 1941. Later, his student and follower P. Moor changed it to special pedagogy» [Horňáková, 1999].

These two authors were interested in man with his problems, in man in his complexity, in real help [Klein, Meinertz, Kausen, 2009].

The term therapeutic pedagogy was used very often in European countries in the first decades of the 20th century. «Treatment pedagogy remained in the minds of experts and sought its application again in the post-war period. She remained faithful to the traditional content, but also accepted current knowledge that was related to the development of depth psychology, psychagogy, psychotherapy, alternative education and other human sciences» [Horňáková, 1999].

The term therapeutic pedagogy was first introduced into Slovak literature in 1940, when Viliam Gaňo (1893-1966) published a publication entitled Introduction to therapeutic pedagogy [Horňáková, 2007].

In the past, the following participated in the creation of the concept of therapeutic pedagogy:

- **remedial education** – which in the past dealt with eliminating childhood bad habits and educational mistakes;

- **medicopedagogy** – which developed in connection with the experience of doctors, was characterized by an effort to regulate its orders of organic life. «Help me to do it myself!» – that was her basic credo [Horňáková, 2003];

- **education for self-realization («Heilserziehung»)** – «was based on theology (biblical anthropology) and value philosophy, which tried to prove the objective validity of the highest values. This concept is considered to be the first professionally elaborated treatment pedagogy» [Horňáková, 2003].

In the 1970s, therapeutic pedagogy was violently politically suppressed and liquidated, therefore it is not strange that the term therapeutic pedagogy is not even mentioned in the special education dictionary from 1984. It was replaced by the term etopedia in university studies, and only after 1990, when political changes occurred, resumed its activity at the Department of Curative Pedagogy at the

Faculty of Education of the Comenius University in Bratislava. Current therapeutic pedagogy does not want to focus only on behavioral disorders and children, there for several names are used for this area: pedagogy of psychosocially disturbed, pedagogy of children with behavioral disorders, pedagogy of emotionally and socially disturbed [Škoviera, 2022].

Therefore, it is necessary for the therapeutic educator to create a healthy relationship with the client. The therapeutic pedagogue approaches clients with a human approach, is considerate and willing to help.

Therapeutic pedagogy has always dealt with education and professional assistance to people in difficult life situations. However, developmental disorders, behavioral disorders and other difficulties did not become its subject, because these can not occur separately from a specific person. And not even the possibilities of help, because even those are provided to a specific person with a specific type of problem. The center of her attention was always a person. Gradually, however, the image of man changed, and thus the perception of his problems, and thus also the very formulation of the goals of therapeutic pedagogy [Horňáková, 2003]. Better knowledge of the causes and consequences of disorders led to the specialization of care and the development of various forms of assistance. The importance of timely help, preventive activities and life long care connected with the importance of adult education has increased [Horňáková, 2003].

«The subject of treatment pedagogy is not the problems themselves, but the person with his problems and possibilities in the process of growth and maturation» [Horňáková, 2003]. The situation of each individual is always individual.

The position of therapeutic pedagogy in relation to other disciplines.

Contemporary therapeutic pedagogy is characterized as individual, interactive and meaning-oriented pedagogy. The position of therapeutic pedagogy in relation to general pedagogy is similar to that of social pedagogy. It is not aimed at a particular age or problem group of people, but focuses on issues of socialization to social environments and its impact on the individual. Curative pedagogy focuses on education that supports the development of a disadvantaged or endangered individual, supports health. Her competences are based on the knowledge of various scientific disciplines, from medical fields, from psychology, sociology. It is not only about removing the difficulties of a person, but about finding a way to manage and fight with these difficulties. The client receives many opportunities to discover strategies for dealing with problematic situations [Horňáková, 2003].

«The therapeutic pedagogue does not replace regular education, but complements the educational efforts of others. It offers stimuli, experiences, options from which the client can choose those that are relevant to him so that he can act more maturely. At the center of the effort are not the services of professionals, but the person himself, who actively cooperates in the change. In this sense, we speak of therapeutic pedagogy as integral pedagogy» [Horňáková, 2003].

Therapeutic pedagogy and medical fields. This relationship is determined by the necessity of close cooperation, which is based on the knowledge that all

somatic disorders and difficulties are reflected in the psyche and have an impact on practical life and social relationships. Basic knowledge from medical fields is a prerequisite for communication and cooperation with a doctor. The medical pedagogue must have basic knowledge of pediatrics, developmental biology and somatology [Horňáková, 1999]. Pediatrics, neurology and psychotherapy are the most important medical fields for a medical educator. From the point of view of medical competence, it is necessary to mention that the knowledge of neurosciences shows that the disease is not only a disorder of the body. Body and soul are connected in such a way that they cannot be separated. It is not appropriate to call the healing process only the process of healing the body without the process of healing mental difficulties [Klein, Meinertz, Kausen, 2009].

Therapeutic pedagogy and psychology. The subject of her interest is and overlaps with the subject of interest in therapeutic pedagogy. Developmental psychology is particularly important, because the knowledge of the laws of development is the basis for compiling therapeutic pedagogy programs. Equally important disciplines are personality psychology, clinical psychology, psychodiagnostics, pathopsychology and psychotherapy, comparative psychology and the like [Horňáková, 1999].

Therapeutic pedagogy and social work. The subject of social work is social reality, specific social phenomena – problematic situations, social events and problems of individuals, groups, communities in the process of their development, solution and prevention [Tokárová, 2009]. A social pedagogue, a social worker or a social curator must not be missing in therapeutic-pedagogical work teams. Many times it is about helping to help yourself [Klein, Meinertz, Kausen, 2009].

Therapeutic pedagogy and legal sciences. Legal sciences determine normative boundaries for human behavior and actions in society. As part of the prevention of delinquency and criminal acts, the therapeutic pedagogue participates in the investigation of the emergence of sociopathological phenomena, in the implementation of preventive social integration and resocialization programs [Horňáková, 1999].

Therapeutic pedagogy and art. Therapeutic pedagogy uses creative activities to achieve therapeutic and educational goals, and there are various forms of artistic expression are of great importance in it. In practice, this means the necessity of excellent knowledge in one of the fields of art. For example, knowledge of musical works, playing a musical instrument and the possibilities of their therapeutic use. Singing is also important [Horňáková, 1999]. Creative and dramatic expression, skills and knowledge in processing various materials, the use of psychomotor exercises, relaxation and movement also belong to this artistic field [Horňáková, 1999].

Social work as a theoretical and practical field. Paulík [2005] states that social work is a complex phenomenon, representing a set of ideas, concepts, approaches and activities that can be viewed from different points of view. This fact of the diversity of views on social work makes any attempt to reflect and define it almost unrealistic. Therefore, according to the author, there is not hingelse left

but to try to divide the subject of interest (albeitartificially, simplified and non-categorically). He further claims that any definition of social work defines it from a different point of view with different degrees of generalization and different terminology. This causes at least a complication in the formulation of a clear and generally accepted definition of social work, which is still not available today.

According to Healy [2005], the great variability of social work is caused by three factors:

- the common knowledge base of social work is absent, the absence of a common scientific language and many terms used are specific to a certain institutional area;
- social work, in contrast to traditional disciplines, lacks a primary institutional base;
- the range and variety of existing primary tasks of social work is great.

According to Levická [2007], contemporary social work is characterized by having:

- public character – it is available to everyone, the citizen knows about its existence, perceives its presence despite the fact that it does not currently need the help of a social worker;
- institutional form – guarantees the required level of services provided, so that clients are not harmed;
- preventive nature – the center of gravity has moved from the level of subsequent assistance to the level of prevention. Lesswell-known prevention in social work is activity focused on the field of norm-making;
- plurality of resources – use of all available resources (individuals, non-profit resources, state resources, transnational resources, etc.);
- closer relationship between theory and practice;
- subjective nature – focuses on solving subjective needs. Currently, the need for an individual approach to the client is emphasized;
- changeable character – changes in social problems also change its focus.

Definition of social work by some theoreticians based on the history of the establishment of the field:

Jane Addams [1860-1935] understood social work as a practical contribution to solving social problems of suffering people, thein crease of which was caused by poor living conditions in society. She promoted the demand that social work should not be understood unilaterally, that is, that social work should not only deal with the issues of «suffering of half of humanity», but that it should strive to equalize socio-economic differences in society. Social work should strive for scientific investigation:

- social problems;
- living conditions;
- social action, the result of which is social exclusion or extreme poverty, etc [Brnula, 2019].

Alice Salomon [1872 – 1948], according to Határ [2006], built her concept of social work on the criticism of socialine qualities at the beginning of the 20th

century. She held the opinion that the elementary task of social work is social care aimed at protecting the poor. According to her, consciousness and behavior, thinking and action in social work must be based on knowledge of a world in which all people are equal and are treated equally. She included social care in the set of practical sciences and considered the following problems to be her main areas of scientific interest:

- rescues and classes;
- issues of welfare and social care;
- questions related to the goals, tasks and methods of social care [Brnula, 2019].

Innocent Arnošt Bláha [1879 – 1960], according to Levická [2007], characterized social work as a corrective activity, the goal of which is to prevent the emergence of social evil or eliminate it by strengthening and developing social positives. Innocent Arnošt Bláha [1965] literally wrote that the goal of social workers is to «find out the conditions of social readjustment and rehabilitation in a certain concrete situation» in a social case, while the material obtained by them would benefit «corrective purposes».

In 2002, Jana Levická defined social work in 2 levels:

- as a practical profession through which various forms of social care are provided;
- as a theoretical level focused on the scientific knowledge of the causes and possible solutions, the provision of social care, including the training of experts [Brnula, 2019].

The goal of social work should be to work on improving the conditions of life and its quality. Mária Husáková says in 2008 that social work focuses on existing obstacles, injustices and injustice in society, reacts to crisis situations and urgent cases as well as to everyday personal and social problems. Its scope ranges from primary psychosocial processes to involvement in social policy, planning and development [Brnula, 2019].

Social counseling. Consulting, as a professional activity, began its function at the beginning of the last century in Boston, America. In the beginning, it was aimed at immigrants looking for employment, later it was extended to other spheres, especially to the personal growth of youth. In the 1940s, counseling penetrated into American education as well, which meant a significant development. Over all, there was a need to get more involved in various areas of human life and thus motivate the individual to obtain the necessary information in order to face the demands of social life. Responding to changes in the social system is also required by the legislation that was created at the beginning of the 90s of the last century. In these years, a complex regulation of social systems begins to be formulated, namely the law on state social support, pension insurance. An important landmark in Czechoslovakia was in 1990, when the Czech and Slovak Association for Consulting was founded. Subsequently, various counseling centers and organizations with a different focus on social problems were created [Pruša, 2008].

Counseling in social work is characterized as a specific professional interaction between the counselor and his client, when the counselor uses his own knowledge and experience for the benefit of the client. The basic form of this interaction is an advisory interview. The task of a social worker in the role of a consultant is not to provide the client with ready-made solutions, but to accompany him in clarifying them.

Matoušek [2013] states that counseling is now provided by all helping professions. Counseling has been provided since time immemorial, when people turned to their families, relatives and drew on the press or media. The result of such counseling is to get answers to the questions we need to solve. Social counseling is divided into basic and professional and is provided by state and non-state entities. Mátel [2019] describe counseling as a preventive process that allows clients to solve their problems, it is counseling helping individuals who are disadvantaged and this condition is long-term and could lead to social exclusion and life discomfort. Counseling supports the growth and development of the client and his better application and orientation.

Drydenova [2008, p. 68] the definition reads: «Counseling takes place when the counselor receives the client in a private and discreet environment to explore the difficulties the client is experiencing, the mental discomfort he is experiencing, or for example his dissatisfaction with life or loss of direction and meaning». It is always at the request of the client, because under normal circumstances no one can be sent to counseling».

Masten [2001] says that coping with a new difficulty can feel overwhelming, but with the right support system, the difficulty can be overcome.

If I think about the possible definitions of social counseling, I identify most with the statement of Bobek [2008], who points out that all social workers of social services must be able to provide basic counseling. Counseling helps people solve their complex social situations. The ways and methods of working with clients also differ according to the target group to which the consultancy is provided. It thus helps to alleviate, reveal, explain and solve social problems, so that the solution is permanent and leads to the normal social functioning of the individual. I agree with this statement, all social workers must be able to provide their clients with basic social counseling, or refer them to the right institution. I consider it absolutely fundamental that the information becomes beneficial enough for the client and leads to the solution of the problem so that the client can face the demands of the social environment and it leads to balance. He calls this state social functioning. Social functioning is a label for the interaction between the environment and people. The term has been defined as the fulfillment of an individual's role in society, and the desirable state is that there should be a balance between them. Social functioning is related to the satisfaction of human needs that are related to functioning in society. The goal is to improve the individual's social functioning and focus on the conditions to protect the individual from problems. Just as it was in the past, so today an individual encounters counseling in everyday life, for example

from his social environment. We also meet with counseling in health, school and specialized institutions, these institutions should intermingle and complement each other. due to the complexity in dealing with adverse situations. The fact is that if an individual finds himself in some unfavorable life situation, he looks for help. Most often, it is the persistence of a problem that the client is unable to solve by himself. The individual does not manage to solve the problem in the usu always and lacks the necessary in formation to handle the new situation. The reasons for seeking counseling are there fore different forevery one, depending on the specific situation, an assessment will be made as to whether there is a need for basic or professional social counseling [Paulík, 2009].

References

1. Bobek M., Peniška P. *Práce s lidmi*. Brno: NcPublishing, 2008. 286 p. (in Czech)
2. Brnula P. *Úvod do sociální práce*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická, 2019. 59 p. (in Czech)
3. Dryden W. *Poradenství*. 1. ed. Praha: Portál, 2008. 120 p. (in Czech)
4. Healy K. *Social work theories in context: creating frame works for practice*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005. (in English)
5. Horňáková M. *Liečebná pedagogika*. Bratislava: Perfekt, 1999. 181 p. (in Slovak)
6. Horňáková M. *Liečebná pedagogika pre pomáhajúce profesie*. Bratislava: občianske združenie Sociálna práca, 2003. 144 p. (in Slovak)
7. Horňáková M. *Liečebná pedagogika pre pomáhajúce profesie*. Bratislava: občianske združenie Sociálna práca, 2007. 174 p. (in Slovak)
8. Klein F., Meinertz F., Kausen R. *Liečebná pedagogika*, Bratislava: Sapientia, 2001. (in Slovak)
9. Klein F., Meinertz F., Kausen R. *Liečebná pedagogika 2*, Bratislava: Sapientia, 2009. 277 p. (in Slovak)
10. Levická J. *Sociálna práca*. Trnava: vydavateľstvo oliva, 2007. 168 p. (in Slovak)
11. Masten A. *Ordinary magic: resilience processes in development*. *American psychologist*. 2001. № 56. P. 227–238 (in English).
12. Mátel A. *Teoriesociální práce i: sociální práce jakoprofese, akademická disciplína a vědní obor*. 1. ed. Praha: Gradapublishing, 2019. 208 p. (in Czech)
13. Matoušek O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. 576 p. (in Czech)
14. Paulík K. *Psychologielidské odolnosti*. Praha: Grada, 2017. 368 p. (in Czech)
15. Průša L. *Sociální služby srovnáníčr a eu*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008. (in Czech)

16. Škoviera A. *Emocionálne a sociálne narušené dieťa a jeho inštitucionálna výchova*. URL: <http://www.anv.cz/odborne/246-emocionalne-a-socialne-narusene-dieta-a-jeho-institucionalna-vychova> (in Slovak)
17. Tokárová A. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. 4. Ed. Prešov: Akcent print, 2009. 564 p. (in Slovak)

УДК 378

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.177>

Olga Tsaryk

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0169-7009>

Nataliia Rybina

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6260-9039>

CHALLENGES OF THE INTERFERENCE IN TEACHING FUTURE INTERPRETERS

Annotation. *The article examines the problems that arise in the process of learning foreign languages by future translators, in particular the phenomenon of linguistic interference in oral and written speech.*

The aim of the work is to identify the peculiarities of overcoming linguistic interference in the process of teaching students by analyzing the causes of this phenomenon and effective methods of avoiding it.

Based on the analysis of scientific works, it is established that interference can be viewed from three different points of view: as a result of the interaction of two or more systems, as a process of this interaction and as prerequisites for it. It is emphasized that no languages interact by themselves as language systems, i.e., interference occurs in a certain social group, and the preconditions for certain processes and results of interference are largely determined by the properties of the members of this group.

The authors used the methods of monitoring students studying English, German and Ukrainian as foreign languages, as well as the analysis of informants involving teachers of Ukrainian, German and English. Based on the results of observations of foreign and Ukrainian students studying a foreign language, the phonetic conditionality of phonological processes is established, which is manifested in the absence of a difference between the sounds of the native and foreign languages - possible errors are determined by the sensory and perceptual characteristics of the speaker; and with an adequate perceptual assessment, correct realization may stop working due to the influence of the properties of the articulation base of the native language - errors are of a motor nature.

The article deals with orthographic, grammatical (morphological, syntactic and punctuation), lexical, semantic, stylistic and intra-linguistic interference. Orthographic

interference is the negative influence of similar words in another language on the spelling of words in one language. The influence of the grammatical structure of the native language on the second language of a bilingual is manifested in mixed case values, in the function of prepositions, in the violation of word order, inconsistency of genders, numbers and cases. Lexical interference is defined as the borrowing of foreign language lexemes during bilingualism, which is expressed either in the transfer of phonemic sequence from one language to another, or in the violation of the structure of the meaning of a native language lexeme or in formations modeled on foreign language words. Semantic interference is manifested at the level of word meaning. It is emphasized that in case of incorrect choice of a particular language situation, it is a stylistic interference.

Key words: *speech interference, future interpreters, methods of overcoming, influence, teaching process.*

Ольга ЦАРИК

Тернопіль, Україна

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0169-7009>

Наталія РИБИНА

Тернопіль, Україна

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6260-9039>

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ІНФЕРЕНЦІЇ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Анотація. У статті досліджено проблеми, що виникають в процесі вивчення іноземних мов майбутніми перекладачами, зокрема явище мовної інтерференції в усному і в писемному мовленні.

Метою роботи є встановлення особливостей подолання лінгвістичної інтерференції в процесі навчання студентів шляхом аналізу причин цього явища та ефективних методів його уникнення.

На основі аналізу наукових праць встановлено, що інтерференцію можна розглядати з трьох різних точок зору: як результат взаємодії двох або більше систем, як процес цієї взаємодії та як передумови для неї. Наголошується, що жодні мови не взаємодіють самі по собі як мовні системи, тобто інтерференція відбувається в певній соціальній групі, а передумови тих чи інших процесів і результатів інтерференції значною мірою визначаються властивостями членів цієї групи.

Авторами було використано методи моніторингу студентів, які вивчають англійську, німецьку та українську мови як іноземні, а також аналіз інформаторів із залученням викладачів української, німецької та англійської мов. За результатами спостережень за іноземними та українськими студентами, які вивчають іноземну мову, встановлено

фонетичну обумовленість фонологічних процесів, що проявляється у відсутності різниці між звуками рідної та іноземної мов – можливі помилки визначаються сенсорно-перцептивними особливостями мовця; та при адекватній перцептивній оцінці правильна реалізація може перестати спрацьовувати через вплив властивостей артикуляційної бази рідної мови – помилки носять моторний характер.

У статті досліджено орфографічну, граматичну (морфологічну, синтаксичну та пунктуаційну), лексичну, семантичну, стилістичну та внутрішньомовну інтерференцію. Орфографічна інтерференція – це негативний вплив на написання слів в одній мові подібних слів в іншій мові. Вплив граматичної структури рідної мови на другу мову білінгва проявляється у змішаних значеннях відмінків, у функції прийменників, у порушенні порядку слів, неузгодженості родів, чисел і відмінків. Лексичну інтерференцію визначено як запозичення лексем іноземної мови під час білінгвізму, що виражається або в перенесенні фонематичної послідовності з однієї мови в іншу, або в порушенні структури значення лексеми рідної мови або в утвореннях за зразком іншомовних слів. Семантична інтерференція проявляється на рівні значення слів. Підкреслено, що у разі неправильного вибору конкретної мовної ситуації йдеться про стилістичну інтерференцію.

Ключові слова: мовленнєва інтерференція, майбутні перекладачі, методи подолання, вплив, процес навчання.

The problem formulation. A person learning a foreign language can rarely avoid encountering the phenomenon of language interference. This phenomenon is the result of the influence of one language on another. Usually, the native language affects the foreign language, but at the «advanced» stage of learning, the opposite also happens. Since interference can manifest itself both in spoken and written language, it is natural that the specifics of its overcoming increasingly attract the attention of researchers.

The aim of the work is to establish the features of overcoming language interference in the process of teaching future interpreters by analyzing the causes of this phenomenon and effective methods of overcoming it.

The research is based on the experience of teaching foreign languages in higher school and cooperation with students learning English and Ukrainian as foreign languages.

Interference is the influence of the native language of a bilingual or learner of another language on his speech in another language or on its perception [Валірыпа, 2008]. Usually, this term means a negative influence that leads to errors and distortions. For example: «*I went in Egypt on a week*» (from the student's explanation for his absence), the error is due to the fact that in the Ukrainian language there is no established order of words in the sentence, as well as certain inconsistencies between the prepositions in the Ukrainian and English languages. Interference can be understood more broadly i.e. as the influence of a non-native,

second language on the native; and also as the influence of one studied language on another one (words, grammatical rules, etc. are mixed).

Analysis of recent research and publications. Among scientists, there is also a large number of interpretations of this concept. In particular, L. Barannikova understands interference as «a change in the structure or elements of the structure of one language under the influence of another». V. Rosenzweig emphasizes precisely the negative influence of one language on another in his interpretation of interference, which is understood by him as «a violation by a bilingual of the rules of the ratio of the contacting languages, which are manifested in his speech in a deviation from the norm». In his definition of interference, E. Vereshchagin also emphasizes the negative nature of this process, stating that «interference is an internal, unobservable process in a bilingual, which is expressed in his language and in «visible deviations» from the norms of one or more languages». A more general definition is provided by Z. Blyagoz, as he considers the interference as «all changes in the structural elements of language in speech – in meanings, properties, in the connectivity and «behavior» of language units, which appears as a result of the interaction of language systems». R. Vafeyev defines interference as «pressure, displacement of a foreign system from the system of the native language at the time of their contact with a gradual weakening of the degree and quality of pressure», however, in this interpretation, the concept of «quality of pressure» remains unclear, which makes this definition rather imprecise [5].

The research of such an aspect is one of the many ones that are currently being carried out, and are focused on identifying national specificities and cross-linguistic differences in English and Ukrainian speech, establishing the patterns of functional changes that accompany the mentioned phenomenon, interpreting the causes of interference and revealing the mechanisms of its generation in the plane cognitive linguistics. Of particular interest there are the issues of establishing the causes of language interference under conditions of bilingualism, clarifying its role and functions in social (B. Azhniuk, Y. Desheriev, U. Labov, A. Tabure-Keller, J. Fishman, W. Lambert, S. Romaine, J. Walters), psychological (E. Vereshchagin, O. Zalevska, I. Zimnya, I. Usov, K. Cantone, F. Grosjean, R. Javier, J. Macnamara, K. Vaid), neurological (N. Bekhtereva, O. Luria, T. Chernihivska, R. Jakobson, L. Obler, M. Paradis, J. Schumann) and linguistic (V. Alimov, O. Valigura, V. Karaban, O. OGuy, O. Petrenko, S. Semchinsky, O. Taranenko, O. Tkachenko, O. Cherednychenko, W. Mackey, R. Major, N. Poulisse) aspects [2, p. 17].

Results of the research. Taking into account the above points of view, it is reasonable to conclude that interference can be considered from three different points of view: as a result of the interaction of two or more systems, as a process of this interaction and as prerequisites for it. Speaking of the latter, we mean the fact that no languages interact by themselves as language systems i.e. interference takes place in a certain social group, and the prerequisites of certain processes and results of interference are largely determined by the properties of the members of this group.

According to the results of observation of foreign students and Ukrainian students studying a foreign language, phonetic errors due to interference are most often assumed. In this context, in relation to the sound system, it is necessary to talk about the phonetic causes of phonological processes. Such conditioning can be of two types: firstly, a person who speaks a non-native language may not hear the difference between the sounds of his native and foreign languages – in this case, possible errors are determined by the sensory and perceptual features of the speaker; secondly, with adequate perceptual assessment, the correct implementation may stop working due to the influence of the properties of the articulatory base of the native language - in this case, the errors are motor in nature. It is possible, of course, to have a more complex combination of reasons that determine the occurrence of errors. There are four theoretically possible cases, summarized in Table 1.

Table 1.

	Sensory level Motor level Result	Motor level	Result
1	I don't hear	I can't pronounce correctly	I can't pronounce correctly
2	I hear	I can't pronounce correctly	A regular error due to the motor level
3	I hear	I can pronounce correctly	There are no phonetic reasons for errors
4	I don't hear	I can pronounce correctly	An irregular error

At first glance, the presented combinations 1 and 4 may cause objections. The first of them allegedly contradicts such concepts as the motor theory and the theory of analysis through synthesis, since it represents a situation as if in reverse order: if from the point of view of these classical theories of language perception, the articulatory aspect is a way of simplifying, recoding the acoustic picture in the process of perception, then in this case it acts as a subordinate, dependent on sensory, perceptual. Accordingly, there are no contradictions in this. The theory of language perception in an explicit and implicit form is based on human behavior within the framework of the native language, when the articulatory-acoustic connections, which are determined by a certain phonological system, have already been formed. In this case, we are talking about a completely different situation i.e. the perception and reproduction of the sounds of a foreign language by a person whose perceptual properties are already formed within the framework of the native language. Combination 4 seems paradoxical only if we assume that learning the sound system of a foreign language occurs in a situation that excludes some prior

knowledge of the properties of this language. However, quite often the opposite is observed as a person who speaks a foreign language has some ideas about sound units that differ from the units of his language, and seeks to bring his pronunciation as close as possible to the foreign language (for example, pronouncing nasal vowels instead of mouths by non-English speakers language) [6]. The essence of errors of this kind is determined by the fact that a person is not able to hear a specific realization that is used in a foreign language, while under the conditions of normal physiological hearing, such a sound may well be heard, but evaluated as something that does not coincide with the usual, such that observed in the native language.

In addition to phonetic or sound interference, there are also orthographic, grammatical (morphological, syntactic and punctuation), lexical, semantic, stylistic and intralingual interference.

Orthographic interference is a negative influence on the spelling of words in one language of similar words in another language, where they are traditionally spelled differently. The influence of the grammatical structure of the native language on the second language of the bilingual language is manifested in the mixed meanings of the cases, in the function of prepositions, in the violation of the order of words, the lack of agreement on genders, numbers and cases. So, it is difficult for foreign students to learn and then use the correct forms of case endings, and for Ukrainian students it is problematic to control the correct order of words in English. Orthographic interference manifests itself in the incorrect writing of words similar to words of the native language, for example, «*lemon*», «*telephone*», «*corridor*», «*business*».

Lexical interference is defined as the borrowing of lexemes of a foreign language during bilingualism, which is expressed either in the transfer of a phonemic sequence from one language to another, or in violations of the structure of the lexeme meaning of the native language or in formations modeled on foreign words. Sometimes lexical interference is called «all changes in the composition of the lexical inventory, as well as in the functions and use of lexical units, in their semantic structure, caused by interlanguage connections» [1]. A partial or complete mismatch in the meaning of words in Ukrainian and English leads to cross-linguistic lexical-semantic interference, to a violation of the accuracy of word usage in one language under the influence of another, for example, «*magazine*», «*capital*».

Semantic interference is manifested at the level of the meaning of words. It is connected with the fact that the phenomena known to the speaker are reflected in a foreign language differently than in the native language [3], for example: «*brown bread*», «*red hair*». Most often, the speaker incorrectly chooses a word from a number of stylistic synonyms, as a result of which the style of expression changes, although the subject in question may remain the same. For example, the Ukrainian word «to speak» corresponds to two English verbs that differ in style: neutral «speak» and colloquial «talk». In the case of an incorrect choice in relation

to a specific language situation, the phenomenon of stylistic interference can be observed.

It is appropriate to note that in linguistics attention is mostly paid to negative interference, its prediction, research and prevention, due to the fact that negative linguistic material in the speech of bilinguals creates certain obstacles during communication. It is important to note that the consideration of interference as a negative phenomenon occurs at the levels of the system or the violation of the logical-semantic content, the norm, that is, the violation of the form and situational adequacy. The linguistic aspect of the study of bilingualism is usually focused on the analysis and comparison of the structures and structural elements of the contacting languages, their mutual influence, interaction and interpenetration at different levels.

In addition, within the framework of linguistic research, considerable attention is paid to the study of the manifestation of interference during the use of both languages, as well as the determination of typical deviations from the norms of each language in the behavior of bilingual speakers, which are specifically related to their bilingualism. At the structural level, it is expected to study the degree of interference spread to different parts of the language, as well as the intensity with which these languages are subjected to interference and its consequences: from partial assimilation to complete decline or the formation of new languages as a result of permanent language contacts [5, 2013].

Conclusions. Thus, language interference is the assimilation of the norms of one language when learning another. We determined that the phenomenon of language interference appears at almost all levels of language.

Therefore, when learning a foreign language, it is necessary to take into account the influence of the native language and try to avoid interference. Reducing language interference in the process learning a foreign language appears to be a difficult task that must be tackled using authentic educational materials, audio media, newspapers, magazines, and Internet sources. It is possible to overcome this type of interference thanks to the formation of socio-cultural competence, the effectiveness of which largely depends on students' awareness of the socio-cultural features of English-speaking linguistic culture. That is why students of the Foreign Languages Department of WUNU study within the disciplines «Foreign language» country studies, language etiquette, business correspondence in English, which help them to overcome various types of interference. Reducing language interference when learning a foreign language seems to us to be a difficult and complex task, but the correct organization of work on the peculiarities of the language being studied leads to a significant reduction of interference in the learning process of the future interpreters.

Список літератури

1. *Gateway to education: Socrates – European Community action programme in the field of education (2000–2006)*. European Commission, Education and Culture. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. 20 p.
2. Валігура О.Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 288 с.
3. Кузнецова А. В. Влияние синтаксической интерференции на качество последовательного перевода (языковая пара: английский – украинский). *Лингвистика. Коммуникация. Образование. Материалы VII Междунар. науч.- практ. конф. (Луганск, 27-28 марта 2014 г.)*. Луганск: Изд-во ЛГАКИ, 2014. С. 130–133.
4. Малишева А. В. Проблема визначення терміну «мовна інтерференція» URL: <http://intkonf.org/malisheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna-interferentsiya/>
5. Миськів В. А. Психологічний механізм граматичної інтерференції у процесі навчання англійської мови після німецької у майбутніх філологів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 29 (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). Ужгород, 2013. С. 107–111.
6. Скрильник С. В. Запобігання інтерференції в професійно-орієнтованому усному перекладі. *Одеський лінгвістичний вісник. Науково-практичний журнал*. Вип. 5, Т. 1. Одеса, 2015. С. 151–154.
7. Скрильник С. В. Особливості міжмовної інтерференції в художньому перекладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». Херсон: ХДУ, 2012. С. 296–301.

References

1. *Gateway to education: Socrates – European Community action programme in the field of education (2000–2006)*. European Commission, Education and Culture. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. 20 p. (in English).
2. Valihura O.R. *Fonetychna interferentsiia v anhliiskomu movlenni ukrainskykh bilinhviv [Phonetic interference in the English speech of Ukrainian bilinguals]: monohrafiia*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2008. 288 s. (in Ukrainian).
3. Kuznietsova O. V. *Vplyv syntaksychnoi interferentsii na yakist poslidovnoho perekladu (movna para: anhliiska – ukrainska) [The influence of syntactic interference on the quality of consecutive translation (language pair: English – Ukrainian)]*. *Linhvistyka. Komunikatsiia. Utvorennia. Materialy VII Mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Luhansk, 27-28 bereznia 2014 r.)*. Luhansk: Vyd-vo LDAKI, 2014. S. 130-133 (in Russian).

4. Malysheva A. V. Problema vyznachennia terminu «movna interferentsiia» [The problem of defining the term «language interference»]. URL: <http://intkonf.org/malisheva-av-problema-vyznachennya-terminu-movna-interferentsiya/> (in Ukrainian).
5. Myskiv V. A. Psykholohichniy mekhanizm hramatychnoi interferentsii u protsesi navchannia anhliiskoi movy pislia nimetskoj u maibutnikh filolohiv [Psychological mechanism of grammatical interference in the process of learning English after German among future philologists]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Vyp. 29 (Serii: Pedagogika. Sotsialna robota). Uzhhorod, 2013. S. 107–111 (in Ukrainian).
6. Skrylnyk S. V. Zapobihannia interferentsii v profesiino-orientovanomu usnomu perekladi [Prevention of interference in professionally oriented interpretation]. Odeskyi lnhvistychnyi visnyk. Naukovo-praktychnyi zhurnal. Vyp. 5, T. 1. Odesa, 2015. S. 151–154 (in Ukrainian).
7. Skrylnyk S. V. Osoblyvosti mizhmovnoi interferentsii v khudozhnomu perekladi [Peculiarities of interlanguage interference in artistic translation]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Linvistyka». Kherson: KhDU, 2012. S. 296–301 (in Ukrainian).

Наукове періодичне видання

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
ІСТОРІЯ
ТА ПЕДАГОГІКА**

Науковий журнал

Випуск 1 (03)
2022

Відповідальний за випуск *О. Гомотюк*
Редактори-коректори *Л. Біловус, І. Недошитко*
Комп'ютерна верстка *О. Слимак*
Дизайн обкладинки *М. Юрків*

*Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат,
цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.
Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 5.07. 2022. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Агіал. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 16,4. Умовн.-друк. арк. 10,9.
Тираж 100. Замовлення № P001-03-22.

Віддруковано у ЗУНУ
(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м.Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua